

Aile ve Toplum

EĞİTİM-KÜLTÜR VE ARAŞTIRMA DERGİSİ

Sahibi

Başbakanlık Aile ve Sosyal
Araştırmalar Genel Müdürlüğü
Adına

Doç. Dr. Ayşen GÜRCAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Nesrin TÜRKARSLAN

Adres

Tunus Caddesi No: 24
06680 Kavaklıdere-ANKARA
Tel: (0.312) 416 80 00
Faks: (0.312) 419 29 70
www.aile.gov.tr

Aile ve Toplum
Dergisi'nde
yayınlanan yazılardaki
görüşler yazarına aittir.

Aile ve Toplum Dergisi
üç ayda bir yayınlanır.

Baskı ve Tasarım
Afşaroğlu Matbaası
Kazım Karabekir Caddesi
Altıntop İşhanı No: 87/7
İskitler / ANKARA
Tel: (0.312) 384 54 88
Tel & Faks: (0.312) 384 54 98
E-mail: farukafsar@gmail.com

25.12.2009

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi

Yıl : 11 • Cilt: 5 • Sayı: 19 Ekim - Kasım - Aralık 2009

AİLE ve TOPLUM DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Aile ve Toplum Dergisi, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından üç ayda bir yayınlanır.
2. Dergide telif ve tercüme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme tartışma yazıları, Türkçe ya da bir yabancı dilde yer alır.
3. Dergi, "Hakemli" bir yayındır. Dergiye gönderilen yazı, konusu ile ilgili bir akademisyen ve Yayın Kurulu tarafından incelendikten sonra yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir.
4. Gönderilen yazıların yayınlanma zorunluluğu yoktur. Dergiye gelen yazılar yayınlansın ya da yayınlanmasın geri gönderilmez.
5. Dergiye gönderilen yazıların Türkçe ve bir yabancı dilde (İngilizce, Fransızca, Almanca) 100-200 kelimelik özetleri çıkartılmalıdır. Yazı herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ise belirtilmelidir.
6. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
7. Yazının kapak sayfasında, çalışmanın adı yazar/yazarların (Birden fazla yazar varsa sıralama yapılarak) adı, soyadı, unvanları, çalıştıkları kurumlar belirtilmeli, Türkçe ve İngilizce özetler yer almalıdır.
8. Makalelerdeki dipnot verirken metin içerisinde:
.....eğiliminde bulunabileceklerdir (Green, 2991:2). Şeklinde verilmelidir.
9. Kaynakçada eserler şu şekilde verilmelidir:
Tek yazarlı kitap: ÖZKAN Serdar, **Aile Eğitimi**, Seda Yayınları, Yayın No: 21, Duru Yayınevi, Ankara 2000.
Çift yazarlı kitap: TÜRKARSLAN N. ve S. DEMİRKAN, **Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Genel Yayın No: 132, Afşaroğlu Matbaası, Ankara 2007.
Makale: ÖZMETE E. ve A.S. BAYOĞLU, "Duygusal Refah: Gençlerin Algılarının Kavramsal Analizi", **Aile ve Toplum**, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Yıl: 10, Cilt: 4, Sayı: 15, Temmuz-Ağustos-Eylül 2008, Afşaroğlu Matbaası, Ankara.
10. Gönderilen yazıların dili açık ve anlaşılır olmalı, dilimizde karşılığı tam olarak olmayan ifadelerin Türkçe karşılığı parantez içinde verilmeli ve gönderilen yazılar yazım düzeni açısından aşağıdaki özellikleri taşımalıdır:
 - Yazılar, A4 boyutundaki beyaz kağıdın bir yüzüne, 1,5 satır aralıklı, 98 ve 2000 sürümleri tercih edilmelidir. Metin tek kopya olarak sunulmalıdır. Ayrıca metin CD'ye kaydedilmeli, CD'nin üzerinde kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası belirtilmelidir. Yazı, Hakem Kurulu'nun bir değişiklik önerisi ile kabul edilmiş ise en son durumu içeren çalışma diskette birlikte teslim edilmeli, önlem olarak dosyanın bir kopyası da yazarda bulunmalıdır.
 - Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.
 - Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise, beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Çizimlerde fotokopi yöntemi kullanılmamalıdır. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiyle çekilmiş fotoğraflar kullanılmamalıdır. Ayrıca her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.

Prof.Dr. Gönül AKÇAMETE	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı
Prof.Dr. Aliye Mavili AKTAŞ	Selçuk Üniversitesi, Konya Sağlık Y.O. Müdürü
Prof.Dr. Emine AKYÜZ	A.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Çiğdem ARIKAN	Selçuk Üniversitesi, Konya Sağlık Y.O.Sosyal Hizmet Böl. Öğr.Ü.
Doç.Dr. Fatma ARPACI	G.Ü. Mesleki Eğitim Fak. Aile Ekonomisi Eğitimi A.B.D.
Prof.Dr. Hediye ARSLAN	Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Müdürü
Yrd.Doç.Dr. Metin ARSLAN	Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İbrahim ARSLANOĞLU	Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Sevil ATAÜZ	H.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı
Prof.Dr. Orhan AYDIN	H.Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN	H.Ü. Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Pınar BAYHAN	H.Ü. Sağlık Bilimleri Fak. Çocuk Gelişimi Böl. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ayla BAYIK TEMEL	Ege Üniversitesi Hemşirelik Y.O. Halk Sağlığı Bl. Başkanı
Prof.Dr. Latife BIYIKLI	A.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Kamil Ufuk BİLGİN	TODAİE Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Işıl BULUT	Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Esra BURCU	H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Yrd.Doç.Dr. Ayda BÜYÜKŞAHİN	A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Psikoloji Böl. Öğretim Üyesi Prof.
Prof.Dr. Saynur CANAT	A.Ü. Tıp Fakültesi Ergen Psikiyatrisi Bölüm Başkanı
Yrd.Doç.Dr. Ayşe CANATAN	Gazi Ün. Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Başkanı
Prof.Dr. Bülent ÇAPLI	A.Ü. İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Nilgün ÇELEBİ	Muğla Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İhsan DAĞ	H.Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Yrd.Doç.Dr. Hatice DEMİRBAŞ	Başkent Ü. Eğitim Fak. İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Nükhet DEMİRTAŞLI	A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Beylül DİKEÇLİGİL	Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü
Doç.Dr. Zait DİRİK	Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. İsmail DOĞAN	A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yıldırım B. DOĞAN	A.Ü. Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Zehra DÖKMEN	A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü
Prof.Dr. Veli DUYAN	A.Ü. Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yıldız ECEVİT	O.D.T.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mebeccel GÖNEN	H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU	Ankara Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı
Prof.Dr. Tülin GÜNŞEN İÇLİ	H.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Böl. Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Güliden GÜVENÇ	Okan Ü. Fen-Edebiyat Fak. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Sunay İL	H.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmetler Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Zafer İLBARS	A.Ü. D.T.C.F. Sosyal Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Emel İRGİL	Uludağ Ü. Tıp Fakültesi Halksağlığı A.B.D.
Prof.Dr. Sibel KALAYCIOĞLU	O.D.T.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Başkanı
Doç.Dr. Ayten KAPLAN	H.Ü. Ankara Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ahmet KARAARSLAN	Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof.Dr. Velittin KALINKARA	Pamukkale Üniversitesi Denizli Meslek Yüksek Okulu
Prof.Dr. Kurtuluş KAYALI	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Efser KERİMOĞLU	A.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Duyan MAĞDEN	H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ferhan ODABAŞI	A.Ü. Eğitim Fak. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Böl.Öğr.Ü.
Doç.Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU	H.Ü. Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Selahattin ÖĞÜLMÜŞ	A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Psikolojik Dan. ve Rehberlik Bl. Bşk.
Prof.Dr. Alev ÖNDER	M.Ü. Atatürk Eğt.Fak. İlköğretim Bl. Okul Ön. Öğret. A.B.D. Öğr. Ü.
Doç.Dr. Özlem ÖNTAŞ CANKURTARAN	H.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Esra ÖMEROĞLU	G.Ü. Mesleki Eğitim Fak. Okulöncesi A.B.D. Başkanı
Yrd.Doç.Dr. Cengiz ÖZBESLER	Başkent Ün. Sağlık Bilimleri F. Sos.Hiz. Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Işık SAYIL	A.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Metin Saip SÜRÜCÜOĞLU	A.Ü. Sağlık Bil. Fak. Beslenme ve Diyetetik A.B.D. Başkanı
Prof.Dr. Ahsen ŞİRİN	Ege Üniv. Hemşirelik Y.O. Kadın Sağlığı ve Hast.Hem. A.B.D.
Yrd.Doç.Dr. Ebru TANJU	Başkent Ü. Eğitim Fak. İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Günsel TERZİOĞLU	H.Ü.İ.İ.B.F. Aile ve Tüketici Bilimleri Bölüm Başkanı
Prof.Dr. Mahmut TEZCAN	A.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Gülay TOKSÖZ	A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Sevda ULUĞTEKİN	H.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmetler Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Ozana URAL	Marmara Ü. Atatürk Eğitim Fak. Dekan Yardımcısı
Prof.Dr. Hamza UYGUN	H.Ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Serhat ÜNAL	H.Ü. Tıp Fakültesi Dekanı
Prof.Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK	A.Ü. EBB. Eğt. Hiz. A.D. Reh. ve Psi. Danış. Böl. Öğr. Üyesi

Tutuklu / Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Aile Özelliklerinin İncelenmesi ve Aralarındaki Korelasyonun Belirlenmesi	7
Derya SEYHAN - Öğr. Gör. Dr. Handan ZİNCİR	
Türkiye'nin Nüfus Bilgileri Işığında Kâzım Karabekir'in Aile ve Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum	25
Dr. Ali ÇİFTÇİ	
Gebelerin İnanışları: Besin Seçimi Bebeğin Cinsiyetini ve Fiziksel Özelliklerini Etkiler mi?	41
Yrd. Doç. Dr. Habibe ŞAHİN - Okutman Dilek ONGAN Prof. Dr. Neriman İNANÇ - Doç. Dr. Mürüvvet BAŞER Öğr. Gör. Salime MUCUK	
Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi	53
Arş. Gör. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ	
Anne Yaşı ve Gebelik Sayısının Bebeğin Doğum Ağırlığı ile İlişkisi	67
Yrd. Doç. Dr. Saadet YAZICI - Yrd. Doç. Dr. Gülümser DOLGUN	
Empatik Eğilim Ölçeğinin İlköğretim Sekizinci Sınıflar İçin Uyarlanması	77
Yrd. Doç. Dr. Rıza GÖKLER	
Sosyal Hizmette Kendi Kaderini Tayin Hakkı	87
Doç. Dr. Fatih ŞAHİN	
Okul Çağı Çocuklarının Beslenme Çantalarının Değerlendirilmesi	99
Prof. Dr. Işıl ŞİMŞEK - Yrd. Doç. Dr. Nurcan YABANCI Şemsi TURAN	

Tutuklu / Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Aile Özelliklerinin İncelenmesi ve Aralarındaki Korelasyonun Belirlenmesi(***)

• Derya SEYHAN*

• Dr. Handan ZİNCİR**

Öz

Araştırma, tutuklu/hükümlü gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile aile özelliklerinin incelenmesi ve aralarındaki korelasyonun belirlenmesi amacıyla, Kayseri ili, İncesu Çocuk Tutuklu Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Araştırma, 14 Ocak – 14 Şubat 2008 tarihleri arasında 44 genç üzerinden yürütülmüştür. Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu(KBF), Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri(CBSE) ve Aile Değerlendirme Ölçeği(ADÖ) kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamında SPSS paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Gençlerin çoğunluğu; 17-18 yaşlarında, ortaokul mezunu, çekirdek aile yapısında, kalabalık ailede, orta düzeyde gelire sahip, ailesi ile birlikte, gecekondulu tip evlerde, il ve ilçede yaşayan bireylerdir. Anne ve babalarının çoğunluğu; yaşıyor, öz, ilkököl ve alt düzey eğitimlidir. Gençlerin %93.2'si aile içinde şiddete maruz kalmıştır. Aile içinde herhangi bir kabahat işlediklerinde gençlerin yarısında, aile döverek cezalandırmaktadır. %68.2'si daha önce evden kaçma davranışında bulunmuş, kuruma gelmeden önce gençlerin %79.5'i, ailelerinin %93.2'si bağımlılık yapan bir madde kullanmıştır. Gençlerin %46.8'inin ailesinde, %59.1'inin sosyal çevresinde suç işleyen bireyler vardır. Benlik saygıları orta düzeyde, problem çözme ve davranış kontrolü dışında tüm işlevlerde ailelerini sağlıklı algılamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, benlik saygısı, aile işlevleri, suç işleme.

Abstract

An Evaluation on Self Esteem Levels And Family Characteristics of the Detained/ Sentenced Young Prisoners and Determining The Correlation Between Them

The research was conducted descriptively in order to investigate self esteem levels, family characteristics and social-circle features of the detained / sentenced juvenile prisoners and determining the correlation between them at İncesu Juvenile Detention Home in Kayseri Province. The research covered 44 young prisoners from 14th. January 2008 to 14th. February 2008. Personal Inquiry Form devised by the researcher, Coopersmith Self-Esteem Inventory (CSEI) and Family Assessment Device (FAD) was used in order to collect the data. The data obtained from the research were evaluated with SPSS packet program on computerized setting. Most of the young persons are between 17 and 18 years old , secondary school graduate and living with their crowded and nuclear families in shanty houses with medium level incomes in counties or provinces. Their mothers and fathers are the persons whom are alive , real mostly primary school graduated . 93,2 % percent of the young persons are exposed to violence in the family. In case of a mistaken made in the family environment half of them are beaten and punished. 68,2 % of them have attempted to break out of their houses , prior to coming to the institution 79,5 % of them used addictive drugs in amount of 93,2%. 46,8 % of the young persons' families have persons whom are committing crime in their social circle in amount of 59,1%. They perceive their families in all functions without the control of behaviour including problem solving whose self esteem are in medium level.

Key Words: Youth, self-esteem, family functions, committing crime.

(*) Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Beyin Cerrahi Hemşiresi.

(**) Erciyes Üniversitesi Atatürk S.Y.O. Öğr.Görevlisi.

(***) Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü 'nde Öğr. Gör. Dr. Handan Zincir danışmanlığında Derya Seyhan tarafından gerçekleştirilen "Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri, Aile Ve Çevre Özelliklerinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde elde edilen veriler kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Giriş

Gençlik, toplumun dinamik ve özellikleri gereği çevreden en çabuk, en fazla etkilenen kesimdir. II. Dünya savaşından bu yana gençlik çağında işlenen suçların gittikçe artış gösterdiği ve toplumsal bir sorun haline geldiği gözlemlenmektedir. Sanayileşme ile birlikte hızla büyüyen kentlerde gençler arasında çalma, soygun, yaralama, adam öldürme, vuruculuk, kırılcılık, evden kaçma, içki ve uyuşturucu kullanımı, cinsel sorumsuzluklar ve çeşitli yasadışı davranışlar yaygınlaşmaktadır. Bu durumun düşündürücü yanı, suçluluk oranındaki yükselişin, genç nüfusun artışından daha yüksek olmasıdır (Yörükoğlu 2000). Ergenlerin tutum ve davranışı toplumun kültür yapısı, ailenin sosyo-ekonomik yapısı ve anne-babanın eğitim düzeyleri ile yakından ilgili olup, birçok ergende bireysel farklılıkları beraberinde getirmektedir (Bülbul 2004).

Çocuk ya da gençlerde suç işlemeye neden olan risk faktörlerini bireysel, ailesel, akrana ait, okul ve topluma ait risk faktörleri olarak sıralamak mümkündür (Wasserman ve ark. 2003). Son yıllarda yapılan araştırmalar (Boulter 2004, Gorman-Smith ve ark. 2004, Dahlberg 1998, Tolan 2001, Gorman-Smith ve ark. 1996, Erdoğan 2005, Avcı 2006), şiddet davranışının gelişiminin, ailesel risk faktörleri ile ilişkili olduğunu ve ergende görülen şiddet davranışının aile işlevleri kapsamında incelenmesi gerektiğini göstermiştir. Aynı zamanda bu risk faktörlerin, bazı gençler için suç işlemeye ne derece önemli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle ailesel problemi olan çocukların benlik kavramlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Benlik kavramı ile içsel ve dışsal problem davranışlar arasındaki ilişkiyi ve problem davranışlar üzerinde benlik kavramının etkisinin araştırıldığı bir çalışmada, kızlarda özellikle olumsuz benlik kavramının anksiyete, depresyon, somatik yakınmalar gibi içsel problem davranışları; erkeklerde

ise saldırganlık, suç işleme ve kurallara uymama (yalan söyleme, alkol kullanma, evden kaçma vs.) gibi dışsal problem davranışları arttırdığı belirtilmiştir (Ybrandt 2008). Benzer şekilde Baumeister ve ark' da düşük benlik saygısının dışsal davranışları ve suç işlemeyi arttırdığını belirtmişlerdir (Baumeister ve ark. (2003).

Yapılan bazı araştırmalar, gençlerde suç işlemenin orta ergenlik döneminde yoğunlaştığını göstermektedir. ABD'de Pittsburg, Denver ve Rochester eyaletlerinde yapılan araştırmada; suç işleyen gençlerin çoğunluğunun 16-17 yaşlarında olduğu belirtilmiştir (Huizinga ve ark. 1994). Bunun dışında bir çok ülkede de yaşam boyu suç işleme prevalansı 14-18 yaş arasındaki gençlerde yüksektir (Junger-Tas ve ark. 2003, Wang 2006). Türkiye'de suçlu çocuklarla yapılan araştırmalarda da 16-18 yaş grubu arasında suç işlemeye artış olduğu görülmüştür (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Alagöz 1997). Orta ergenlik döneminde soyut düşünme kapasitesi gelişir, entelektüel güçlerden hoşlanılır, sosyal problemlerle ilgilenilir. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde azalma, ebeveynlerinden geriye dönüşsüz olarak duygusal ayrılma ve kederlenme vardır. Arkadaşları tarafından kabul görme oldukça önemlidir. Reddedilme korkusu aşırıdır. Arkadaş grupları tarafından davranışlara standart koyulur. Psikolojik olarak kendine yönelme ve içe kapanma vardır. Ergenler üzüldüğünde, kırıldığında uzaklaşma eğilimi gösterir. Kendini yetersiz hissettiğinde ona ulaşmak zordur (Wong 1999).

Suç işlemeye gençlerin eğitim seviyeleri ile ilgili sonuçlar da önemlidir. Türkiye'de suçlu çocuklarla yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda bu çocukların, ilköğretim ve alt düzeylerde eğitim seviyesine sahip oldukları, ayrıca okur-yazar olmayan gençlere de rastlandığı belirtilmiştir (Erkan ve Erdoğan 2006, Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Tüzün ve ark. 1996). Alagöz, araştırma grubundaki gençlerin düşük eğitim seviyesine sahip olduklarını ve eğitim

düzeyi arttıkça suça yönelme oranının düştüğünü belirtmiştir (Alagöz 1997).

Ailede çocuk sayısının fazla olması, suçluluk riskinin yükselmesinde bir etken olarak görülmekte, ailedeki birey sayısı arttıkça suç işleme de önemli derecede artmaktadır (Farrington 2006). Ailesinde birey sayısı fazla olan çocuklar az olan çocuklara göre suç işleme açısından daha riskli bulunmaktadır (Wasserman ve ark. 2003). Ailedeki birey sayısı özellikle de kardeş sayısı arttıkça anne babanın çocuklarına ayırdığı süre de doğal olarak azalmakta bu durum çocukları olumsuz yönde etkilemektedir (Türkeri 1995).

Aile yapısıyla ilgili özellikle parçalanmış aileden gelen çocukların, aile bütünlüğü bozulmamış ailelerden gelen çocuklara göre daha çok suç işledikleri belirtilmektedir (Juby ve Farrington 2001). Ayrılma sonrasında anneye kalan çocukların, aile bütünlüğü bozulmamış aileden gelen ve düşük düzeyde suç işleyen çocuklarla benzer oranlarda suç işlerken; ayrılma sonrasında baba ya da akrabalarıyla kalan çocukların suç işleme oranlarının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Haas ve ark. 2004).

Sosyo-ekonomik düzeyin düşük olması suç işlemede bir neden olarak görülmektedir. Ciddi suç işlemler, düşük düzey sosyo-ekonomik sınıfta ve erkeklerde daha fazladır (Santrock 2002). Türkiye’de suçlu çocuklarla yapılan çalışmaların bazılarında ailenin düşük gelir düzeyinde bazılarında ise orta ve iyi gelir düzeyinde oldukları belirtilmiştir (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Alagöz 1997). Bireyin içinde yaşadığı toplum, suç işlemede önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle şehir merkezi ve yoksul bölgelerde yaşayan ailelerin, suç işleme ve şiddet açısından yüksek risk taşıdığı belirtilmektedir (Gorman-Smith ve ark. 2000, Santrock 2002).

Ebeveynlerin çocuklarına karşı tutumlarının oldukça önemli olduğu (Erkan ve Erdoğan 2006) bir çok çocuk yetiştirme yönteminin, çocuk suçluluğuna neden olduğu belirtilmektedir (Farrington 2006). Disiplin yöntemi olarak ebeveynlerin katı fiziksel ceza yöntemi kullandıkları aile ortamında yetişen gençlerde, şiddet ve suç işleme eğiliminin arttığı (Garbarino 1999), böyle bir disiplin tarzının çocuk suçluluğuna zemin hazırladığı belirtilmektedir (Farrington 2006). Yüksek düzeyde ebeveyn-çocuk çatışmasının, ebeveynlerin yetersiz izlemi ve yetersiz ilgisinin çocukların suç işleme davranışında bulunmasında önemli etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır (Wasserman ve ark. 2003). Çocuğun, anne ya da babasından biri ile olumlu ilişkiye sahip olması, kardeşleri ile de olumlu ilişkiye sahip olma olasılığını arttırmaktadır. Bununla birlikte aile içinde şiddete tanık olan çocuk, anne ya da babasından biri ile anlaşmazlık yaşıyorsa çocuğa gerekli destek sağlanamamakta, ebeveynler arasındaki çatışmalar kardeşler arasında da çatışmaya neden olmaktadır (McCann 2001, Dunn 2000). Aile içinde şiddete tanık olan adölesanlarda uzun dönemde evden kaçma davranışı, şiddete tanık olmayanlara göre daha yüksektir (Erdoğan 2005). TÜİK’in 2005 yılı istatistiklerine göre; güvenlik birimlerine 2732 çocuğun evden kaçtığı için geldiği ya da getirildiği; bunlardan %64.9’unun erkek, %35.1’inin kız çocuğu olduğu belirtilmiştir (TÜİK 2005).

Cezaevi popülasyonlarında yapılan araştırmalarda, alkol ve/veya madde kullanımının suç eğilimini kuvvetlendiren bir faktör (Balçioğlu ve ark. 2001), tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanım yaygınlığının yüksek olduğu görülmüştür (Ögel ve Aksoy 2007). Ebeveynlerin uyuşturucu kullanmasının, çocukların da uyuşturucu kullanmasıyla ilişkili olduğu belirtilmiştir (Corvo ve Williams 2000). Türkiye’de suçlu çocuklarla yapılan çalışmalarda da suçlu çocuklarda ve ailelerinde madde kullanımının olduğu (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004) belirtilmektedir.

Suç işleyen anne, baba, erkek ya da kız kardeşe sahip olma, gencin suç işlemesinin önceden belirleyicisi olabilmektedir. Benzer cinsiyete sahip olmanın ilişkisi, karşıt cinsiyete sahip olma ilişkisinden daha güçlü, büyük kardeşin küçük kardeşe göre daha belirleyici olduğu ifade edilmiştir (Farrington ve ark. 1996). Hapse girmiş baba, anne, kız ya da erkek kardeş gibi birinci derece yakınları ve amca, teyze, büyükanne ya da büyükbaba gibi ikinci derece yakınlarının olması gencin suç işlemesinde belirleyici bulunmuştur. Tutuklu anneye-babaya ya da suçlu büyük kardeşe sahip olma gençlik suçluluğunun en önemli belirleyicileri olarak belirtilmektedir (Farrington ve ark. 2001).

Amaç

Bu çalışma, suç işleyen gençlerin benlik saygısı düzeyleri ile aile özelliklerinin incelenmesi ve aralarındaki korelasyonun belirlenmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

Materyal ve Metod:

Araştırmanın Türü

Araştırma, tanımlayıcı bir çalışmadır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer

Araştırma, Kayseri ili İncesu Çocuk Tutuklu Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda yapılmıştır. Kurum, kuruluşunda 35 kapasiteye sahip iken şu an 70 kapasitede çalışmaktadır. 5 koğuşu olup çocuklar yaşlarına, gelişim durumlarına ve suçlarına göre gruplandırılmaktadır. 1 kapalı, 5 açık bahçeye sahiptir. Kurumda çocukların aileleriyle haftada 2 gün kapalı, ayda 1 gün de açık görüşmelerine olanak sağlanmaktadır. Kurumun açılmasından itibaren; kurumda kalan gençlere I. ve II. kademe okuma-yazma kursları verilmektedir. Ayrıca gençlerin eğitim hayatlarına devam etmeleri için açık ilköğretim okulu ve açık öğretim liselerine kayıtlı gençler de vardır. Meslek edindirmeye ve boş zamanları

olumlu değerlendirmeye yönelik kurslar, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlenmektedir. Kurumda bulunan gençlerin psikolojik, ruhsal, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerinin sağlıklı olabilmesi ve tahliye olduklarında gerek aileleriyle ve gerekse toplumla barışık olarak hayatlarına devam etmeleri için gerekli destek ve gelişim programları uygulanmaktadır.

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, 14 Ocak-14 Şubat 2008 tarihleri arasında yürütülen çalışmada ilgili tarihlerde ulaşılan 15-18 yaş grubunda, 46 genç oluşturmuştur. Ancak, 2'si henüz ilköğretim birinci basamağını tamamlayamadığından ve uygulanan anket sorularına yeterli yanıt veremediğinden araştırmaya dahil edilmemiştir. Veriler 44 gence aittir. Ayrıca bu çalışma sadece erkekler üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada elde edilen sonuçlar, ilgili kurumdaki gençlere yöneliktir. Dolayısıyla ülke genelindeki tutuklu/ hükümlü gençlere genellenemez.

Veri Toplama Yöntemi

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında üç araç kullanılmıştır:

I. Kişisel Bilgi Formu (KBF); araştırmacı tarafından literatür taranarak hazırlanan, gencin ve ailenin demografik özellikleri, gençlerin aileleriyle ilişkileri, ailenin tutumu ve gencin suç öyküsü hakkında bilgi veren, 26 kapalı 11 açık uçlu olmak üzere 37 sorudan oluşturulmuştur.

II. Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri (CBSE); gençlerin benlik saygılarını ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Coopersmith (1967) tarafından geliştirilmiş ve Özoğul (1988) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek toplam 58 maddeden oluşmakta ve yaklaşık 10-15 dakikada yanıtlanabilmektedir. Alt ölçeklerin içerdiği madde sayıları aşağıda yer almaktadır (Pişkin 1996):

- Genel benlik saygısı (26 madde),
- Sosyal benlik saygısı (8 madde),
- Aile ve eve ilişkin benlik saygısı (8 madde)
- Okul-akademik benlik saygısı (8 madde)
- Yalan (8 madde).

Ölçekten beş alt ölçeğe ilişkin puanlar ile benlik saygısına ilişkin toplam puan elde edilmektedir. Ölçek maddeleri evet-hayır türünde yanıtlanmaktadır. Ölçekteki yalan alt ölçeğine ait 8 madde atıldığında geriye 50 madde kalmaktadır. Verilen her doğru cevap için 2 puan, her yanlış cevap için 0 puan verilerek toplam puana ulaşılır. Maksimum alınabilecek benlik saygısı puanı 100'dür. Yüksek puan yüksek benlik saygısını, düşük puan ise düşük benlik saygısını göstermektedir (Pişkin 1996).

III. Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ); gençlerin aile işlevlerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması Bulut (1990) tarafından gerçekleştirilmiştir. ADÖ bir bütün olarak aile sisteminin çeşitli boyutları hakkında bilgi toplamak ve bu bilgiyi direkt olarak aile üyelerinden almak amaçındadır (Bulut 1990).

ADÖ, daha önce geliştirilmiş olan McMaster Aile İşlevleri Modelinin (Mc Master Model of Family Functionin- MMFF) klinik olarak aileler üzerinde uygulanmasıyla elde edilmiştir. Bu ölçek ailenin yapısal ve örgütsel özelliğini ve aile üyeleri arasındaki etkileşimi, "sağlık" ve "sağlıksızlık" olarak ayırt edebilecek şekilde tanımlamıştır. ADÖ, yedi alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlardan altı tanesi MMFF'de ele alınan alt ölçeklerdir ve her biri aile işlevlerindeki sorun alanlarını tek tek ele almaktadır. Yedinci alt ölçek ADÖ'nde eklenmiş olup, ailenin sağlıklı olup olmadığı genel olarak değerlendirilmektedir. Bu yedi ölçek (Bulut 1990);

- Problem çözme (6 madde),
- İletişim (9 madde),
- Roller (10 madde),

- Duygusal tepki verebilme (7 madde),
- Gereken ilgiyi gösterebilme (7 madde),
- Davranış kontrolü (9 madde),
- Genel fonksiyonlar (12 madde) olarak oluşmakta ve 60 madde içermektedir.

Her madde aile yaşamına ilişkin olumlu olumsuz ifadelerin yer aldığı bir cümleden meydana gelmiş ve her biri yedi alt ölçekten bir tanesine aittir. Maddelerden bazıları sağlıklı bazıları ise sağlıksız işlevleri tanımlamaktadır. ADÖ 12 yaş üzerindeki tüm aile üyelerine uygulanır. Ölçek maddelerini orta öğretim düzeyindeki her birey anlayabilir ve cevaplayabilir. Ölçeğin cevaplanması ortalama 20 dakika almaktadır (Bulut 1990).

ADÖ'de her madde için cevap seçenekleri 4 sınıfta toplanmıştır. Seçenekler ve aldıkları puanlar aşağıda belirtilmiştir (Bulut 1990);

Seçenekler	Puan
Aynen Katılıyorum	1
Büyük Ölçüde Katılıyorum	2
Biraz Katılıyorum	3
Hiç Katılmıyorum	4

Tüm maddelerde 1 puanı sağlıklı cevabı, 4 puanı ise sağlıksız cevabı simgelemektedir. Her bir boyutta o boyutun içerdiği maddelerin %40'ından fazlası cevapsız bırakılmışsa ortalama puan hesaplanmaz ve o kişi fire olarak kabul edilir. Her alt ölçek için hesaplanan puan ortalamaları 4.00'e yaklaştıkça o işlev açısından sağlıksızlığın arttığı yolunda bir yorum yapılmakla beraber, sağlıklılığı ve sağlıksızlığı ayırt edecek bir puan saptama yoluna gitmişlerdir. Yazarlar 2.00'nin üzerindeki puan ortalamalarının aile işlevlerinde sağlıksızlığa doğru bir gidişin göstergesi olduğuna dikkat çekerek, teorik olarak 2.00'yi ayırt edici bir sayı olarak kabul etmişlerdir (Bulut 1990). Bu çalışmada, 2.00 ve üzeri puanlar sağlıksız olarak değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Veriler toplanmadan önce, Adalet Bakanlığı Ceza Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından alınan kurum izni, uygulama öncesinde her bir gence araştırmanın amacı, araştırmada kullanılan veri toplama aracı hakkında bilgi verilmiş olup sözlü ve yazılı onamları alınmıştır. Veriler, gençlere yüz yüze görüşme tekniği uygulanarak toplanmıştır. Gençlerle yapılan uygulama sırasında anketin cevaplanmasında kullanılan zaman aralığı 30 ile 60 dakika arasında değişmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada elde edilen veriler, araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında SPSS paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmede; verilerin normal dağılıma uygun olup olmaması test edildikten sonra; ortalama, aile değerlendirme ve benlik saygısı alt ölçeklerinde puanlar arasındaki ilişki için korelasyon yapılmıştır. Normal dağılım özelliğindeki veriler Pearson, normal dağılım göstermeyen veriler ise Spearman's korelasyon testi ile değerlendirilmiştir. $p < 0.05$ değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

1. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin ve Ailelerinin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan gençlerin tanımlayıcı özellikleri incelendiğinde (Tablo 1); gençlerin yaş ortalamaları 16.9 ± 0.9 , çoğunluğu (%34.1 ve %31.8) 17 ve 18 yaşlardadır. Gerek bu çalışmada gerekse diğer çalışmalarda (Huizinga ve ark. 1994, Junger-Tas ve ark. 2003, Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Alagöz 1997) suç işleyen gençler orta ergenlik döneminde yoğunlaşmaktadır. Bireyin orta ergenlik dönemindeki problemlerle baş edememesi ve ya sosyal desteğinin az olması / olmayışı bu dönemde bireyi suç işlemeye yöneltebilmektedir. Orta ergenliğin bazı özellikleri (Wong 1999) göz

önünde bulundurulduğunda suç işleme riskinin bu yaş grubundaki önemi bir kez daha göze çarpmaktadır.

Eğitim yönünden gençlerin çoğunluğu (%65.9) ortaokul mezunudur. Okur- yazar olmayan gence ise rastlanmamıştır (Tablo 1). Bu sonuçlar, yapılan bazı çalışmalarla (Erkan ve Erdoğdu 2006, Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Tüzün ve ark. 1996, Alagöz 1997) benzerlik göstermemiştir. Bu çalışmada gençlerin eğitim düzeyleri diğer çalışmaların aksine yüksektir. Bunun nedeni olarak, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasının ve suç işlemelelerinde diğer ailesel faktörlerin etkisi düşünülebilir.

Araştırmada gençlerin kardeş sayısı ortalaması 3.9 ± 1.1 olup, %88.6'sı 3 ve üzerinde kardeşe sahiptir (Tablo 1). Gençlerin çoğunluğunun kalabalık ailelerden gelmesi literatürü (Farrington 2006, Wasserman ve ark. 2003) desteklemekte, Türkiye'de suçlu çocuklarla yapılan çalışmalarla da (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Alagöz 1997) uyum göstermektedir. Bununla birlikte ailedeki çocuk sayısının fazla olması, halen geleneksel aile yapısının korunduğunu da hatırlatmaktadır.

Araştırmada gençlerin %88.6'sı ailesi ile birlikte yaşamakta, %15.9'u parçalanmış aileye sahiptir (Tablo 1). Bu sonuç, Türkiye'de suçlu çocuklarla yapılan çalışmalarla (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Alagöz 1997) uyumlu, Juby ve Farrington (2001)'un çalışmasıyla uyumlu bulunmamıştır. Bunun nedeni, ülkemizde yıllara göre bakıldığında boşanma yüzdesinde bir artış gözlenirse de diğer Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu seviyenin oldukça düşük bulunması (Türkarlan 2007) olabilir. Bununla birlikte aile bütünlüğünün bozulmamış olması ve aile ile birlikte yaşamının gençlerde suç işlemeyi engelleyemediği de görülmüştür.

Araştırmada ailesinin gelir durumunu gençlerin %61.5'i orta düzeyde ifade etmiştir (Tablo 1). Ciddi suç işlemelemlerin düşük düzey sosyo-ekonomik

Tablo 1. Tutuklu / Hükümlü Gençlerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Dağılımı

Tanımlayıcı özellikler	$\bar{X} \pm SS$	n	%
Yaş			
15 yaş		3	6.8
16 yaş	16.9 ± 0.9	12	27.3
17 yaş		15	34.1
18 yaş		14	31.8
Öğrenim durumu			
İlkokul		15	34.1
Ortaokul		29	65.9
Kardeş sayısı			
2	3.9 ± 1.1	5	11.4
3		12	27.3
4		10	22.7
5 ve üzeri		17	38.6
Birlikte yaşadığı kişiler			
Ailesi		39	88.6
Yakın akrabaları		5	11.4
Aile tipi			
Çekirdek		33	75.1
Geniş		4	9.0
Parçalanmış		7	15.9
Kendi ifadelerine göre gelir durumu			
İyi		10	22.6
Orta		27	61.5
Kötü		7	15.9
İkamet ettiği yer			
İl		20	45.5
İlçe		20	45.5
Köy		4	9.0
Oturulan ev tipi			
Apartman dairesi		15	34.2
Gecekondu		29	65.8

sınıfta ve erkeklerde daha fazla görüldüğü (Santrock 2002) belirtilmekle birlikte, Türkiye’de suçlu çocuklarla yapılan çalışmaların bazılarında ailenin düşük gelir düzeyinde bazılarında ise orta ve iyi gelir düzeyinde oldukları belirtilmiştir (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, Alagöz 1997). Özellikle şehir merkezi ve yoksul bölgelerde yaşayan ailelerin suç işleme ve şiddet açısından yüksek risk taşıdığı belirtilmektedir (Gorman-Smith ve ark. 2000, Santrock 2002). Gençlerin çoğunluğu halen il ve ilçede

(%91) yaşamakta ve yarıdan fazlası (%65.8) gecekondu tipi evde barınmaktadır (Tablo 1). Gençlerin içinde barındığı konut tipi onların gelişimlerinde önemli olabilmektedir. Gecekondu tipi evlerde sağlıklı gelişme için gerekli alt yapı sağlanamamaktadır. Şehir merkezinde yaşamak, gecekondu tipi evlerde barınmak bu gençlerin sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerden etkilendiklerini ve uyum sorunu yaşadıklarından dolayı suç işlemeye yönelindikleri düşünülebilir.

Tablo 2. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Annelerinin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Dağılımı

Tanımlayıcı özellikler	$\bar{X} \pm SS$	n	%
Annenin yaşama durumu			
Yaşıyor		40	91.0
Yaşamıyor		4	9.0
Annenin öz / üvey durumu			
Öz		39	88.6
Üvey		5	11.4
Annenin yaşı(N=34)*			
39 yaş altı	40.9 ± 6.7	18	52.9
40 yaş ve üstü		16	47.1
Annenin öğrenim durumu(N=40)**			
İlkokul ve altı		36	90.0
Ortaokul ve üstü		4	10.0
Anne (N=40)**			
Çalışıyor		5	12.5
Çalışmıyor		35	87.5

* Annesi olmayan ve annenin yaşını bilmeyenler alınmadı

** Annesi olmayanlar alınmadı

Tablo 3. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Babalarının Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Dağılımı

Tanımlayıcı özellikler	$\bar{X} \pm SS$	n	%
Babanın yaşama durumu			
Yaşıyor		39	88.6
Yaşamıyor		5	11.4
Babanın öz / üvey durumu			
Öz		41	93.2
Üvey		3	6.8
Babanın yaşı(N=37)*			
39 yaş altı	45.4 ± 6.6	5	13.5
40 yaş ve üstü		32	86.5
Babanın öğrenim durumu(N=38)**			
İlkokul ve altı		30	78.9
Ortaokul ve üstü		8	21.1
Baba(N=39)***			
Çalışıyor		32	82.1
Çalışmıyor		7	17.9

* Babası olmayanlar ve yaşını bilmeyenler alınmadı

** Babası olmayanlar ve öğrenim durumunu bilmeyenler alınmadı

*** Babası olmayanlar alınmadı

Araştırmada gençlerin annelerinin %91'i yaşamakta, %88.6'sı özdür. Annelerinin yaş ortalamaları 40.9 ± 6.7 olup %52.9'u 39 ve alt yaşlar-

da, %90.0'ı en fazla ilkokul ve alt düzeyde eğitime sahip, %87.5'i çalışmamaktadır. Gençlerin babalarının %88.6'sı yaşamakta, %93.2'si özdür. Ba-

balaların yaş ortalamaları 45.4 ± 6.6 olup, %86.5'i 40 ve üzeri yaşlarda, %78.9'u en fazla ilkokul ve alt düzeyde eğitime sahip, %82.1'i ise çalışmaktadır (Tablo 2,3). Türkiye'de suçlu çocuklarla yapılan çalışmalarda suç işlemiş çocukların anne ve babalarının demografik özellikleri araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermiştir (Erdoğan 2005, Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004). TNSA 2003 verilerine göre Türkiye'de kadınların beşte birini, eğitimi olmayan veya ilköğretimi tamamlamamış

kadınlar oluşturmaktadır (TNSA 2003). Sonuçlar çalışmayla uyumludur. Türkeri, suçlu çocukların suç işlemelerine ortam hazırlayan en önemli etmenlerden birinin aile bireylerinin eğitim ve kültür düzeylerinin yetersizliği olduğuna değinmiştir (Türkeri 1995). Bu çalışmada da ebeveynlerin eğitim düzeyleri oldukça düşüktür. Ebeveynlerin eğitim düzeylerinin düşük olması ile birlikte diğer ailesel faktörlerin çocukların suça yönlendirmelerinde etkili oldukları söylenebilir.

2. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Aile İçinde Tanık Oldukları Tutum ve Davranışlar

Tablo 4. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Aile İçinde Tanık Oldukları Tutum ve Davranışlara Göre Dağılımı

Anne-babanın tutumu	Sayı	%
Baskılı ve otoriter	4	9.0
Koruyucu	10	22.7
İlgisiz ve kayıtsız	3	6.8
Güven verici destekleyici ve hoş görülü	22	50.1
Hem koruyucu hem de güven verici destekleyici ve hoş görülü	5	11.4
Ailede şiddete maruz kalma		
Kalan	41	93.2
Kalmayan	3	6.8
Maruz kaldığı şiddet türü(N=41)*		
Fiziksel	13	31.7
Hem fiziksel hem duygusal	28	68.3
Ailede kavga olup olmadığı		
Olurdu	40	91.0
Olmazdı	4	9.0
Ailede kavga edenler(N=40)**		
Anne – baba	8	20.0
Baba – çocuk	8	20.0
Çocuk – çocuk	9	22.5
Anne – baba – çocuk	15	37.5
Kabahat işlendiğinde ailenin tutumu		
Ceza vermeyip öğüt verme	21	47.7
Öğüt verme ya da döverek cezalandırma	23	52.3

* Aile içinde şiddete maruz kalanlar

** Aile içinde kavga olduğunu belirtenler

Araştırmada; gençlerin yarısı anne ve babalarının güven verici, destekleyici ve hoş görülürü davrandığını ifade ederken aynı gençlerin %93.2 gibi büyük bir çoğunluğu aile içinde şiddete maruz kaldığını, bunların %31.7'si fiziksel, %68.3'ü hem fiziksel hem de duygusal şiddete maruz kaldığını belirtmiştir (Tablo 4). Türkeri'nin çalışmasında da suçlu çocukların % 84.4'ünün en hafiften en ağırina kadar çeşitli disiplin yöntemleri ile karşı karşıya oldukları belirtilmiştir (Türkeri (1995)). Bu sonuç oldukça açıktır. Şiddet ve türü ne olursa olsun uygulanan bu yöntemlerin çocukları suça yönelttiği söylenebilir. Araştırmada gençlerin %91 gibi büyük bir çoğunluğu ailesinde kavga olduğunu belirtirken, en çok kavga anne-baba-çocuk arasında yaşanmakta, aile içinde herhangi bir kabahat işlediklerinde gençlerin yarıdan fazlasında aile, döverek cezalandırmaktadır (Tablo 4). Türkiye'de yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlar vardır (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004). Bu sonuçlar, suçlu çocukların aile içinde yaşadığı şiddeti açıkça göstermektedir.

Çalışmada, gençlerin %68.2'sinin daha önce evden kaçma davranışında bulunduğu, (Tablo 5), Ülkemizde suçlu çocuklarla yapılan araştırmalar-

da da çocukların evden kaçma davranışlarının olduğu (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004, TÜİK 2005), bu verilerin Türkiye ortalamasına benzediği görülmüştür. Gençlerin büyük bir kısmının eve dönme süresi uzundur. Bu sonuç, gençlerin evden uzakta nerede, nasıl ve kimlerle yaşadığı açısından düşündürücüdür. Evden uzakta uygun olmayan güvensiz ve tehlikeli bir ortamda yaşama uygunsuz arkadaşlıklara, madde kullanmaya, hırsızlık vb suçların işlenmesine neden olabilir. Diğer araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada da evden kaçtığını belirten gençlerin yarısı en az 3 kez, 1/3'ü 6 kez evden kaçtığını ve 1 hafta süreyle eve dönmediğini belirtmiştir. Evden kaçma davranışının olması, kaçma davranışının tekrar edilmesi ve evden uzun süre ayrı kalınması bu gençlerin; aile ortamında sorunlarla baş edemediğini, aile ilişkilerinin sağlıklı olduğunu, aile içinde şiddetin varlığını, daha da önemlisi suç işlemede oldukça yüksek risk grubunda olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmada, kuruma gelmeden önce tutuklu/hükümlü gençlerin; %79.5'inin bağımlılık yapan bir madde kullandığı, sigaranın yanı sıra alkol ve uyuşturucu kullandıkları görülmüştür. Gençlerin

Tablo 5. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Evden Kaçma Davranışlarına Göre Dağılımı

Daha önce evden kaçma	Sayı	%
Var	30	68.2
Yok	14	31.8
Kaç kez evden kaçtı(N=30)*		
1 – 3 kez	16	53.3
4 – 6 kez	4	13.3
6'nın üzeri	10	33.4
Eve dönme süresi(N=30)*		
1 gün	8	26.6
1 hafta	10	33.4
1 haftadan fazla	12	40.0

* Sadece evden kaçtığını belirten gençler

Tablo 6. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin ve Ailelerinin Madde Kullanım Durumlarına Göre Dağılımı

Gencin kuruma gelmeden önce madde kullanımı	Sayı	%
Var	35	79.5
Yok	9	20.5
Kullanılan madde(N=35)*		
Sigara	12	34.3
Sigara ve alkol	7	20.0
Alkol ve uyuşturucu	3	8.6
Sigara ve uyuşturucu	7	20.0
Sigara – alkol ve uyuşturucu	6	17.1
Ailede madde kullanımı		
Var	41	93.2
Yok	3	6.8
Kullanılan madde(N=41)**		
Sigara	28	68.3
Sigara ve alkol	10	24.4
Sigara – alkol ve uyuşturucu	3	7.3

* Kuruma gelmeden önce madde kullandığını belirten gençler

** Ailesinde madde kullanımı olduğunu belirten gençler

ailelerinin neredeyse tamamı yakını bağımlılık yapan bir madde kullanmaktadır (Tablo 6). Bu sonuçlar literatürü (Balcioğlu ve ark 2001, Ögel ve Aksoy 2007, Corvo ve Williams 2000, Türkeri 1995) desteklemektedir. Dikkat çeken bir durum ise uyuşturucu maddenin tek başına kullanılmadığıdır. Bu sonuçlar, ailede madde kullanan rol modellerinden gençlerin etkilendiğinin, gençlerin gerek fizyolojik gerekse psiko-sosyal gelişimlerinde meydana gelen değişimlere uyum sağlayamadıklarının ve baş edemediklerinin göstergesi olabilir.

3. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Aile ve Sosyal Çevrelerinde Suç Öyküleri

Araştırmada, gençlerin %46,8'inin ailesinde suç işleyen bireyler vardır ve bunların %40'ını hem baba hem ağabey hem de yakın bir akraba, %32'sini ise sadece yakın akrabalar oluşturmuştur. Tek başına baba ve ağabeyin suç işlemesi ise bunlardan sonra gelmiştir (Tablo 7). Bununla

birlikte araştırmaya katılan gençlerin hiç biri karıştıncin (anne, abla, teyze hala vs.) aile bireyi ya da yakın akrabayı suç işlemiş birey olarak aktarmamıştır. Araştırma bulguları literatürü (Farrington ve ark. 1996, Farrington ve ark. 2001), destekler niteliktedir. Alagöz, çalışmasında suça yönelmiş ergenlerden %71.2 oranında büyük bir çoğunluğunun aile ve yakın çevresinde suça yönelenlerin olmadığını belirtirken (Alagöz 1997), Türkiye'de yapılan diğer çalışmalarda aile çevresinde suç işlemede aile fertleri önde gelmektedir (Türkeri 1995, Aksoy ve Ögel 2004). Gençlerin %59.1' inin sosyal çevresinde de suç işleyen bireyler vardır ve bunların %76.9'unu arkadaşları oluşturmaktadır (Tablo 7). Türkeri' nin çalışmasında suçlu çocukların yakın çevresinde suç işleyen komşuları ve arkadaşları bulunmaktadır. Bunların %59.2 'si komşuları, %40.8 ise arkadaşları oluşturmaktadır (Türkeri 1995). Türkiye'de yapılan çalışmalarda da sosyal çevrede suç işleyenler daha çok arkadaş grubu-

Tablo 7. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Aile Ve Sosyal Çevrelerinde Suç İşleme Durumuna Göre Dağılımı

Ailede suç işleme durumu	Sayı	%
Var	25	46.8
Yok	19	43.2
Ailede suç işleyenler(N=25)*		
Baba	4	16.0
Ağabey	3	12.0
Baba – ağabey – yakın akraba	10	40.0
Yakın akraba	8	32.0
Sosyal çevresinde suç işleme		
Var	26	59.1
Yok	18	40.9
Sosyal çevresinde suç işleyenler(N=26)**		
Arkadaşları	20	76.9
Hem arkadaş hem komşuları	6	23.1

* Ailesinde suç işleme davranışı bulunan gençler

** Sosyal çevresinde suç işleme davranışı bulunan gençler

dur (Aksoy ve Ögel 2004). Ergenler özellikle; aitlik duygusu, duygusal destek ve davranışsal normları kazandıran bir işleve sahip olması açısından akran gruplarını tercih etmektedir. Özellikle, ev ortamında veya aile içerisinde ebeveynlerden gerekli ilgi ve desteği bulamayan çocuklar, kendilerine yeni ortam arayışlarına yönelmektedirler(Kızmaz 2006). Henry ve ark.'nın çalışmasında, ebeveyn becerilerinin yetersiz olmasının ve aile özelliklerindeki bozulmanın, ergenin akran gruplarına katılmasını ve akran gruplarından etkilenerek suç işlemede anlamlı etkilerinin olduğu belirtilmektedir (Henry ve ark. 2001). Bu sonuçlar, gerek aile gerekse sosyal çevrenin gencin suç işlemeye yönelmesinde önemli etkenler olduklarını yansıtmaları açısından önemlidir.

Araştırmada, CBSE'nde gençlerin benlik saygısı puanlarında aldıkları en düşük puan 28.00, en yüksek puan 80.00 olup; toplam ölçek puan ortalamaları ise 58.36 ± 12.96 'dır. Gençlerin genel,

sosyal, aile ve okul benlik saygısı alt ölçeklerinde puan ortalamaları sırası ile 31.00 ± 7.36 , 10.36 ± 3.08 , 9.68 ± 3.75 , 6.81 ± 3.43 'tür (Tablo 8). Sonuçlar doğrultusunda gençlerin benlik saygısı düzeyleri orta düzeydedir. Alagöz'ün, çalışmasında suça yönelmiş ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin düşük olması sonucuyla (Alagöz 1997), araştırma sonucu benzerlik göstermemiştir. Bunun nedeninin, çalışmaların farklı gruplarla yapılması olduğu düşünülebilir.

ADÖ alt ölçekleri tablo 8 incelendiğinde; gençlerin, problem çözme ve davranış kontrolü dışında tüm alt ölçeklerde ailelerini sağlıklı algılamışlardır. Erdoğan da yapmış olduğu çalışmada suça yönelmiş ergenlerin aile işlevlerinin daha sağlıklı olduğunu belirtmekte (Erdoğan 2005) ve bu çalışma ile uyum göstermektedir. Avcı, şiddet davranışı gösteren ergenlerin ailelerinin, problem çözme, davranış kontrolü, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme ve genel

Tablo 8. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Benlik Saygısı ve Aile Değerlendirme Alt Ölçeği Puanlarına Ait Tanımlayıcı İstatistiklerin Dağılımı

CBSE ALT ÖLÇEKLERİ	Tanımlayıcı İstatistikler		
	Min	Mak	$\bar{X} \pm SS$
Genel	18.00	46.00	31.00 \pm 7.36
Sosyal	4.00	16.00	10.36 \pm 3.09
Aile	0.00	16.00	9.68 \pm 3.76
Okul	0.00	14.00	6.82 \pm 3.43
T.Ö.P.	28.00	80.00	58.36 \pm 12.96
A.D.Ö ALT ÖLÇEKLERİ			
Problem Çözme (PRÇ)	1.00	3.20	1.99 \pm 0.60
İletişim (İLT)	1.20	3.40	2.24 \pm 0.55
Roller (ROL)	1.10	2.90	2.14 \pm 0.38
Duygusal Tepki Verebilme (DTV)	1.60	3.90	2.35 \pm 0.51
Gereken İlgiyi Gösterebilme (GİG)	1.40	3.50	2.22 \pm 0.44
Davranış Kontrolü (DVK)	1.10	3.10	1.95 \pm 0.44
Genel Fonksiyonlar (GENEL)	1.40	3.30	2.03 \pm 0.41

fonksiyonlarda aile işlevlerinin sağlıklı olduğunu belirtmiştir (Avcı 2006). Bu çalışmada, problem çözme ve davranış kontrolü dışındaki diğer işlevlerde elde edilen sonuçlar Avcı'nın sonuçlarıyla uyumludur.

Gençlerin problem çözme işlevinde ailelerini sağlıklı algılamaları (Tablo 8), ailenin, maddi ve manevi herhangi bir sorun yaşandığında sorunun ortaya çıkışından çözümlenmesine kadar aile içi işlevlerini etkili bir biçimde yerine getirebildiklerini (Bulut 1990) göstermektedir. Tablo 9 incelendiğinde; gençlerin problem çözme işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden genel benlik saygısı puanları arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf bir ilişki bulunurken, sosyal benlik saygısı puanları arasındaki ilişki anlamlı, negatif yönde ve ortadır. Ailede problem çözme işlevinin sağlıklı algılanması

gençlerin genel olarak ve arkadaş ortamında benliklerini olumlu algılamalarında (Pişkin 1996) etkili olmuştur. Gençlerin problem çözme işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden aile ve okul benlik saygısı puanları arasındaki ilişki negatif yönde, zayıf olup bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Gençler iletişim işlevinde ailelerini sağlıklı algılamıştır (Tablo 8). Bu durum gençlerin ailelerinde, aile üyeleri arasındaki bilgi alışverişini biçiminde yetersizlik olduğunu, ailenin etkili bir iletişim içinde olmadığını, üyeler arası sözlü iletişimin içeriğinin açık olmadığını, kişilerin söylemek istediklerini doğrudan doğruya ifade edemediklerini (Bulut 1990) göstermektedir. Gençlerin aile içi iletişimde sorunlar yaşamaması, sosyal ilişkileri sürdürebilme ve olumlu sosyal davranışlar kazanmada güçlükler yaşadıklarını (Avcı 2006) göstermektedir. Tablo 9

Tablo 9. Tutuklu/Hükümlü Gençlerin Problem Çözme İşlevi Puanları ile Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Arasındaki Korelasyon Düzeyleri

Benlik Saygısı Alt Ölçekleri (r)	Genel	Sosyal	Aile	Okul
PRÇ	-.30□	-.44□	-.20□	-.25□
İLT	-.36■**	-.18□	-.26□	-.10■
ROL	-.29■	-.47□	-.07□*	.20■
DTV	-.20■	.11□	-.29□	-.07■
GİG	-.17■	-.03□	.20□	-.17■
DVK	-.20■	.13□	-.78□	.21■
GENEL	-.46□*	-.30□	-.53□*	-.18□

■ Pearson korelasyon

□ Spearman's korelasyon

* p<0.01

** p<0.05

incelendiğinde; gençlerin iletişim işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden genel benlik saygısı puanları arasında anlamlı, negatif yönde ve zayıf bir ilişki bulunmuştur. Gençlerin iletişim işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden sosyal, aile ve okul benlik saygısı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. İletişim işlevinin sağlıklı algılanması, genel olarak gençlerin kendi benliklerini olumsuz algılamalarında (Pişkin 1996) etkili olmuştur.

Aile içinde rol karmaşası yaşanmaktadır (Tablo 8). Yani ailenin maddi manevi ihtiyaçlarını karşılayan davranış kalıpları yeterli değildir. Bu durumda ailenin kaynakları kullanımı, bakıp büyütme, destekleme ve kişisel gelişim sağlama, aile sistemini idare etme gibi konularda davranış kalıbı geliştirmediği düşünülmektedir. Roller ile ilgili, görevlerin belirgin ve eşit olarak üyelere dağılımı ile görevlerin aile üyeleri tarafından sorumlu bir şekilde yerine getirilemediği (Bulut 1990) görülmektedir. Ayrıca ailenin eşit ve dengeli rol dağılımına sahip olmaması, gençlerin kurallara uyma, iş bölümü

yapma, sorumluluk bilincini kazanma, bağımsız bir kişilik geliştirme ve olumlu benlik algısı geliştirmede problem yaşadıklarına (Avcı 2006) işaret etmesi açısından önemlidir. Gençlerin roller işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden sosyal benlik saygısı puanları arasında anlamlı, negatif yönde ve orta bir ilişki bulunmuştur (Tablo 9). Roller işlevinin sağlıklı algılanması gençlerin arkadaş ortamında kendilerini olumsuz algılamalarında (Pişkin 1996) etkili olmuştur. Bununla birlikte gençlerin roller işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden genel, aile, okul benlik saygısı puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Aile üyeleri, her türlü uyaran karşısında en uygun tepkiyi gösterememektedir (Tablo 8). Başka bir deyişle ailede aile üyeleri, her türlü duygularını ağırlıklı bir şekilde sözle ya da hareketlerle ifade edememektedir (Bulut 1990). Gençlerin duygusal tepki verebilme işlevi puanları ile benlik saygısı ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Tablo 9).

Gereken ilgiyi gösterebilme işlevinde de gençler ailelerini sağlıklı (Tablo 8) algılamışlardır. Onlara göre aile üyelerinin birbirlerine gösterdiği ilgi, bakım ve sevgi sağlıklı değildir. Az veya çok ilgilenen aileler, bu konudaki işlevini yeterince yerine getiremiyorlar demektir. Çok ilgilenme, aile üyelerinin birbirlerine fazla bağımlı olduğunun, az ilgilenme ise birbirlerine az sevgi ve ilgi gösterdiklerinin belirleyicisidir (Bulut 1990). Tablo 9 incelendiğinde; gençlerin gereken ilgiyi gösterebilme işlevi puanları ile benlik saygısı ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Ailenin, üyelerinin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçimi gençlere göre sağlıklıdır (Tablo 8). Tablo 9 incelendiğinde; gençlerin davranış kontrolü işlevi puanları ile benlik saygısı ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Genel fonksiyonlarda yani problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterebilme ve davranış kontrolünü de kapsayacak şekilde tüm işlevlerde gençler ailelerini sağlıklı olarak algılamışlardır (Tablo 8). Gençlerin genel fonksiyonlar işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden genel ve aile benlik saygısı puanları arasında anlamlı, negatif yönde orta bir ilişki bulunmuştur. Tüm işlevler göz önünde bulundurulduğunda, aile içinde işlevlerin sağlıklı algılanması (Tablo 9) gençlerin genel olarak kendilerini olumsuz algılamasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak, aile içinde gencin bir aile üyesi olarak kendisi hakkındaki duygu ve düşüncelerinin olumsuz olmasında, ailesinde kendisine değer verilmediğini, anne, baba ve kardeşleri tarafından sevilmediğini hissederek olumsuz benlik saygısına sahip olmasında (Pişkin 1996) etkili olmuştur. Gençlerin genel fonksiyonlar işlevi puanları ile benlik saygısı ölçeklerinden sosyal ve okul benlik saygısı puanları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Tablo 9).

Sonuç ve Öneriler:

Araştırmada gençlerin çoğunluğu; 17-18 yaşlarında, ortaokul mezunu, çekirdek aile yapısında, kalabalık ailede, orta düzeyde gelire sahip, ailesi ile birlikte, gecekondu tipi evlerde, il ve ilçede yaşayan bireylerdir. Anne ve babalarının çoğunluğu; yaşıyor, öz, ilkököl ve alt düzey eğitimlidir. Gençlerin %93.2'si aile içinde şiddete maruz kalmıştır. Aile içinde herhangi bir kabahat işlediklerinde gençlerin yarısında, aile döverecek cezalandırmaktadır. %68.2'i daha önce evden kaçma davranışında bulunmuş, kuruma gelmeden önce gençlerin %79.5'i, ailelerinin %93.2'si bağımlılık yapan bir madde kullanmıştır. Gençlerin %46.8'inin ailesinde, %59.1'inin sosyal çevresinde suç işleyen bireyler vardır. gençlerin benlik saygısı düzeyleri orta düzeyde ve problem çözme ve davranış kontrolü dışında tüm işlevlerde ailelerini sağlıklı algılamışlardır. Ailede problem çözme işlevinin sağlıklı algılanması gençlerin genel olarak ve arkadaş ortamında benliklerini olumlu algılamalarında, iletişim işlevinin sağlıklı algılanması, genel olarak gençlerin kendi benliklerini olumsuz algılamalarında, roller işlevinin sağlıklı algılanması gençlerin arkadaş ortamında kendilerini olumsuz algılamalarında etkili olmuştur. Tüm işlevler göz önünde bulundurulduğunda, aile içinde işlevlerin sağlıklı algılanması gençlerin genel olarak kendilerini olumsuz algılamasında, aile içinde gencin bir aile üyesi olarak kendisi hakkındaki duygu ve düşüncelerinin olumsuz olmasında, ailesinde kendisine değer verilmediğini, anne, baba ve kardeşleri tarafından sevilmediğini hissederek olumsuz benlik saygısına sahip olmasında etkili olmuştur. Aile işlevlerinin sağlıklı algılanması, ailenin doğası gereği yerine getirmeleri gereken işlevleri yeterince yapamadıklarını göstermekte, bu durumda gencin benlik saygısını olumsuz etkilemektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

Gençler, genel özellikleri gereği öncelikli gruplar arasındadır. Halk sağlığı hemşireleri ev ziyaretleri

sırasında, gençlerin benlik saygısı düzeylerini yükseltmede uygulanabilecek yöntemler konusunda gerek gençlere gerekse yakın ve sosyal çevresine danışmanlık yapabilir. Böylece gençlerin benlik saygısı düzeyleri yükseltilebilir ve kendilerini daha olumlu algılamaları sağlanarak toplum kurallarına uymada yaşadıkları problemler azaltılabilir.

Aile içi problem çözme, iletişim, duygusal tepki verebilme, rollerin eşit dağılımı, davranışların kontrolü, gereken ilginin gösterilebilmesi gibi aile işlevlerinin yeterli ve etkili olabilmesi konusunda, sağlık personeli ve diğer disiplinler tarafından aile bireylerine koruyucu, önleyici, sorunlarla baş edebilme becerileri kazandırmada eğitim programları ve danışmanlık hizmetleri hazırlanabilir.

Bu çalışma, erkek gençlerin yer aldığı küçük bir grupta yapılmış bir çalışmadır. Benzer ve daha büyük gruplarla yapılacak çalışmalara olanak sağlanarak bu gençlerin, sağlıklı ve üretken bireyler olarak yeniden topluma kazandırılmasında etkili olabilecek faktörlerin belirlenmesi ilgili kamu ku-

rum ve kuruluşlarına yön verebilir.

Bu çalışmada, suç işleyen gençlerin benlik saygısı düzeyleri ve aile işlevlerini incelenmiştir. Yapılacak yeni çalışmalarda gençlerde suç işleme davranışı ile ilişkili olabilecek farklı değişkenler kullanılarak ele alınabilir.

Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri, Aile Değerlendirme Ölçeği kullanılarak gençlerle görüşme yoluyla veriler toplanmıştır. Hem gençlerden hem de aile bireylerinden bu veriler toplanarak farklı çalışmalar yapılabilir.

Halk sağlığı hemşirelerinin gerek ev ziyaretlerinde aile sağlığının bütünlüğünü sağlayacak etkileşimlerle gerekse okul, iş ortamlarında ergenlerin gelişimlerini yakından izlemeleri böylece ergenlerde görülebilecek davranış sapmalarını, benlik saygıları ve aile ilişkilerini olumsuz etkileyen etmenleri erken dönemde belirlenmesi bu araştırmanın sonucunda önerilebilir.

KAYNAKLAR

AKSOY A. ve ÖGEL K., Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerle İlgili Yapılan Tezlerin Özetleri. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün Gözetimindeki Çocuklara Yönelik Hizmetlerin İyileştirilmesi Projesi İhtiyaçların Belirlenmesi Çalışması, Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği, İstanbul 2004.

ALAGÖZ N., "Kasten Adam Öldürme Suçuna Yönelmiş Ergenler İle Suça Yönelmemiş Ergenlerin Benlik Saygılarının Karşılaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul 1997.

AVCI R., "Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri, Öfke ve Öfke İfade Tarzları Açısından İncelenmesi" Yüksek Li-

sans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.

BALCIOĞLU İ., DOKSAT M. K., TAN O., "Madde Bağımlılığı, Göç ve Suç" **Yeni Symposium**, 2001, sayı: 39(4): Ss.:185-191.

BAUMEISTER R. F., CAMPBELL J. D., KRUEGER J. I. and VOHS K. D., "Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success Happiness or Healthier Lifestyles?", **Psychological Science in the Public Interest**, 2003, sayı: 4(1): Ss.: 1-44.

BOULTER L., "Family-School Connection and School Violence Prevention", **The Negro Educational Review**. 2004, sayı: 55(1): Ss.: 27-40.

- BULUT I., **Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı**, Özgü- zeliş Matbaası.
- BÜLBÜL H. S. (2004). "Ergen Etiği", **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi**, sayı: 3(6): Ss.: 206-207.
- CORVO K. and WILLIAMS K., "Substance Abuse, Pa- renting Styles and Agresyon: An Exploratory Study of Wepon Carrying Students", **Journal of Alcohol and Drug Education**, 2000, sayı: 46(1): Ss.: 1-13.
- DAHLBERG L. L., "Youth Violence in The United Sta- tes. Major Trends, Risk Factors and Prevention Aproaches", **American Journal of Preventive Medicine**, 1998, sayı: 14(4): Ss.: 259-272.
- DUNN J. (2000). State of The Art: Sinling. **The Psycho- logist**. Sayı: 14(5): Ss.: 244-248.
- ERDOĞDU M. Y., Suça Yönlendirilen ve Yönlendiril- meyen Çocukların Aile İlişkileri İle Saldırgan- lık Davranışlarının Karşılaştırılması. **Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**, 2005, sayı: 12(3): Ss.: 106-113.
- ERKAN R, ERDOĞDU M. Y., "Göç ve Çocuk Suçlulu- ğu" **Aile ve Toplum Dergisi**, 2006, yıl: 3, sayı: 9, Ss.: 79-91.
- FARRINGTON DP. (2006). **Childhood Risk Factors and Risk-Focussed Prevention**, Institute of Criminology University of Cambridge, Maguire M., Morgan R. and Reiner R. (Eds.) The Oxford Handbook of Criminology, 4th ed. Oxford, Oxford University Press.
- FARRINGTON DP., BARNES G., LAMBERT S. (1996) "The Concentration of Offending in Families", **Legal and Criminological Psychology**,1996, sayı: 1: Ss.: 47-63.
- FARRINGTON D. P., Jollife D., Loeber R., Stouthamer- Loubert M. and Kalb LM. (2001). The Concenretion of Offenders in Families and Family Criminality in The Prediction of Boy's Delinquency. **Journal of Adolescence**. sayı: 24: Ss.: 579-596.
- GARBARINO J., **Lost Boys. Why Our Sons Turn Vi- olent and How We Can Save Them**, Anchor Boks, New York 1999.
- GORMAN-SMITH D., HENRY D. B., TOLAN P. H., "Ex- posure to Community Violence and Violence Perpetration: The Protective Effects of Family Functioning", **Journal of Clinical Child & Ado- lescent Psychology**.2004, sayı: 33(3): Ss.: 439- 449.
- GORMAN-SMITH D., TOLAN P. H., HENRY D. B., "A Developmentel-Ekological Model of The Relation of Family Functioning to Patterns of Delinquen- cy" **Journal of Quantitative Criminology**. 2000, sayı: 16(2): Ss.: 169-198.
- GORMAN-SMITH D., TOLAN P. H., ZELLI A., HUES- MANN L. R., "The Relation of Family Function to Violence Among Inner-City Minority Youths", **Journal of Family Psychology**. 1996, sayı: 10(2): Ss.: 115-117.
- HAAS H., FARRINGTON D. P., KILLIAS M., SATTAR G., "The Impact of Different Family Configurati- on on Delinquenc". **British Journal of Crimino- logy**, 2004, sayı: 44: Ss.: 520-532.
- HENRY DB., TOLAN PH., GORMAN-SMITH D., "Lon- gitudinal Family and Peer Group Effects on Vio- lence and Nonviolent Delinquency", **Journal of Clinical Child Psychology**.2001, sayı: 30(2): Ss.: 172-186.
- HUIZINGA D., LOEBER R., THORNBERRY T. P., "Ur- ban Delinquency and Substance Abuse", U.S. Department of Justice. Office of Justice Prog- rams Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.1994, Ss.: 2-25.
- JUBY H. and FARRINGTON D. P., "Disentangling The Link Between Disrupted Families and Delinqu- ency", **British Journal of Criminology**, 2001, sayı: 41: Ss.: 22-40.

- JUNGER-TAS, J., I. HAEN MARSHALL & D. RIBEAUD, M. KILLIAS, G.J. TERLOUW, N. BRUINING, M. BORN, NI HE, C. MARSHALL & U. GATTI, "Delinquency in an International Perspective", **The International Self-Reported Delinquency Study** (ISRSD), 2003, Amsterdam, Kugler.
- KIZMAZ Z., "Okullardaki Şiddet Davranışının Kaynakları üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, sayı: 30(1): Ss.: 47-70.
- MCCANN NL. (2001). Sibling Effects in The Adjustment of Children Expose to Domestic Violence. Master of Arts Degree of Applied Psychology The Graduate School. Rowan Universty.
- ÖĞEL K.ve AKSOY A., "Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı", **Bağımlılık Dergisi**, 2007 sayı: 8(1): Ss.: 11-17.
- PIŞKİN M., "Self-Esteem and Locus of Control of Secondary School Children Both in England and Turkey", Unpublished Doktoral Dissertation University of Leicester, Leicester 1996.
- SANTROCK J. W., **Juvenil Delinquency: The Antecedent of Juvenil Delinquency, Child Development**, Tenth Edition , 2002.
- TNSA-2003, **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara 2004.
- TOLAN P. . Youth Violence and Its Prevention in The The United States: An Overview of Current Knowledge. Injury Control and Safety Promotion. 2001, sayı: 8(1): Ss.: 1-12.
- TÜİK-Türkiye İstatistikleri Kurumu, 2005.
- TÜRKARSLAN N., "Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları", **Aile ve Toplum Dergisi**: 2007: sayı: 11(3). Ss.: 99.
- TÜRKERİ S., "Çocuk İslahevleri Ve Çocuk Cezaevindeki Çocukların Suç İşleme Nedenleri Açısından İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.
- TÜZÜN B., ELMAS İ., AKKAY E. (1996). "11-15 Yaş Grubu Çocuklarda Cinsel Suçlar" **Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**, sayı: 5(2).
- WANG D., "The Study of Juvenile Delinquency and Juvenile Protection in the People's Republic of China", **Crime and Justice**: 2006, sayı: 22(94): Ss.: 4-15.
- WASSERMAN G. A., KEENAN K., TREMBLAY R.E., Coie J.D., HERRENKOHL T. I., et all., "Risk and Protective Factors of Child Delinquency", **Child Delinquency Bulletin Series**, 2003, April. Ss.: 1-10.
- WONG DL., **Health Promotion of The Adolescent and Family. Nursing Care of Infants and Children**, Sixth Edition, 1990, s. 890.
- YBRANT H., "The Relation Between Self-Concept and Social Functioning in Adolescence", **Journal of Adolescence**, 2008: sayı: 31: Ss.: 1-16.
- YÖRÜKOĞLU A., **Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Ruh-sal Sorunlar**, 11.Basım, Özgür Yayın Dağıtım Ltd.Şti., Ss.: 13-14, İstanbul 2000.

Türkiye'nin Nüfus Bilgileri Işığında Kâzım Karabekir'in Aile ve Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum

• Dr. Ali ÇİFTÇİ*

Öz

Türkiye'de 1920'lerden 1960'lara kadar nüfusun artışı teşvik eden politikalar uygulanmıştır. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ülkede genç nüfus yeterli değildir. O dönemde Kâzım Karabekir, nüfus büyüklüğünün bir ülkenin en büyük gücü olduğunu, bu nedenle nüfusun olabildiğince artırılması gerektiğini düşünmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin 1920'lerden başlayarak yaklaşık 90 yıllık nüfus bilgileri ışığında Kâzım Karabekir'in 1930'lu ve 1940'lı yıllarda nüfus ve aile politikalarına ilişkin düşüncelerini ele alarak irdelemek ve bugünkü durumu değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma bir tarama/değerlendirme makalesi türünde hazırlanmıştır. Çalışmada, Karabekir'in konuya ilişkin eserleri incelenmiştir. Ülkemizin resmî istatistik kurumu olan TÜİK'in nüfus alanındaki verileri ile aile planlaması ve nüfus bilimi alanındaki kaynaklar taranmıştır. Çalışma boyunca, Karabekir'in yaklaşımları esas alınarak onun verdiği bilgiler somut istatistiksel bilgilerle karşılaştırılmıştır. Karabekir'in nüfus ve aile ile ilgili belli başlı görüşleri ele alınarak değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Çalışmanın sonunda, aile ve nüfus politikaları açısından ülkemizin bugünkü durumuna da kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kâzım Karabekir, nüfus politikaları, aile politikaları, aile planlaması, çocuk, ailelerin güçlendirilmesi.

Abstract

Kâzım Karabekir's Vision About the Politics on Family and Population in Scope of Turkey's Demographic Information and the Situation Today

From 1920's to 1960's, policies supporting the population growth were encouraged in Turkey. Young population of the country was inadequate during 1930's and 1940's. In course of the era, Kazım Karabekir thought that the most effective power for the country is the population growth, and consequently considered the population enlargement as much as possible.

This study has been conducted in light of the demographic information of Turkey for 90 years starting from 1920's with the purpose of investigating the thoughts of Kazım Karabekir by handling his population and family policies during 1930's and 1940's and evaluating the current situation. The study has been prepared as a browse/evaluation article. The works of Kazım Karabekir considering the issue was investigated during the studies. Data obtained by the official statistical institution of Turkey (TÜİK) on population, and resources concerning the family planning and the demography has been browsed. During the studies, on the basis of Karabekir's approach, the information given by him and the statistical data was compared. The fundamental observations of Karabekir on population and family were investigated and discussed. At the end of the study, the current situation of our country related to the family and population policies was briefly argued.

Key Words: Kâzım Karabekir, population policies, family policies, family planning, child, strengthening families.

(*) Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanı.
(Metin içindeki ve dipnotlardaki açıklamalarla parantez içindeki Osmanlıca kavram ve sözcüklerin açıklaması yazar tarafından yapılmıştır.)

GİRİŞ

Bu yazımızda, Kurtuluş Savaşı'nın büyük komutanlarından olan ve toplumsal, siyasal, ekonomik hayata ilişkin incelemeleri ve yayınlarıyla aynı zamanda düşünce adamı olan Kâzım Karabekir'in 1930'lu ve 1940'lı yıllarda aile ve nüfus politikaları ile gençlik sorunlarına ilişkin olarak ortaya koyduğu görüş ve düşünceleri, ülkemizin Cumhuriyet Dönemi nüfus bilgileri ışığında ele alınacaktır.

Bilindiği gibi bir ülkenin aile ve nüfus politikaları o ülkenin nüfus yapısı, istihdam gücü ihtiyacı, eğitim düzeyi, ekonomisinin yapısal özellikleri ve kendisine hedef olarak belirlediği kalkınmışlık düzeyi gibi etkenlere bağlı olarak zaman içinde değişiklikler gösterebilmektedir. Örneğin Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet, nüfus artışını destekleyici, doğum kontrolünü yasaklayıcı politikaları öncelerken 1960'lı yıllardan başlayarak aile ve nüfus planlaması kavramı gündeme gelmiş, nüfus artışını destekleyici önlemlerden vazgeçme eğilimi güçlenmiştir (Özcan, 1993; Doğan, 1993). 1980'lere geldiğinde ise nüfus artışının durdurulması yönünde güçlü bir siyasal irade ortaya konmuştur. 1924 ve 1961 Anayasalarında yer almayan "aile planlaması" kavramına 1982 Anayasası'nda yer verilmesi bunun somut bir göstergesidir.

Türkiye'nin giriş hazırlıklarını yaptığı Avrupa Birliği ülkelerinde, refah toplumlarına has bir özellik olarak karşılaşılan nüfusun yaşlanması, nüfus artışının durması tartışmaları bağlamında ülkemizde de zaman zaman "aile planlaması", "çocuk sayısı", "ailelerin devletçe desteklenmesi" gibi konular gündeme gelmektedir. Kâzım Karabekir de 1930'lu ve 1940'lı yıllarda, yaptığı tetkikler, dönemin koşulları, kendi dünya görüşü ve ufku çerçevesinde nüfus artışı, çocuk sayısı ve ailelere devlet desteği gibi konularda bazı düşünceler ortaya koymuştur.

Karabekir'in aile, çocuk sayısı, nüfus artışı, ailenin kalkındırılması gibi konulardaki önerileri-

ni okurken, ülkenin o dönemdeki nüfus ihtiyacı, içinde bulunduğu döneme ait nüfus büyüklüğü ve nüfusun yapısal özellikleri ile yaşanan sosyal değişme olgusu gibi hususların bilinmesi gerekliliği ortadadır.

I- TÜRKİYE'DE NÜFUS YAPISININ KISA TARİHÇESİ

1912 yılında başlayan Balkan Savaşlarından 1922 yılına kadar neredeyse kesintisiz olarak savaş halinde bulunmuş olan Türkiye, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan yorgun ve bitkin bir halde çıkmıştır. Bu savaşlarda toplum, yetişmiş-genç insan gücünü büyük ölçüde kaybetmiş, zaten zayıf olan ekonomisi iyice harap olmuştur. Ülkemiz İkinci Dünya Savaşına ise girmemiş, ancak her an girecekmiş gibi teyakkuz halinde bulunmuştur. Savaş yılları boyunca Hükümet, ekonomik ve askerî hazırlıklarını buna göre yapmış, önemli sayıda genç erkek nüfus savaşa hazırlık amacıyla silâh altına alınmıştır.

1920'li ve 1930'lu yıllarda Türkiye'nin nüfus politikalarını etkileyen başlıca bileşenler, tarıma dayalı ekonomik yapısı, geniş aileye dayanan kırsal kesim ağırlıklı ve eğitim düzeyi düşük nüfus yapısı, hızlı kalkınma ihtiyacının varlığı ama bunu sağlayacak sermaye birikiminin olmayışı, sağlık koşullarının elverişsizliği dolayısıyla bebek ölüm oranlarının yüksekliği, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı gibi etkenlerdir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda ekonomik ve sosyal alanda girilen modernleşme hamleleri arasında nüfus büyüklüğünün ve nüfusun kalitesinin artırılması da yer almaktaydı. Daha Cumhuriyetten önce, 1 Mart 1922'de Atatürk TBMM'yi açış konuşmasında, ölümlerin azaltılması, nüfusun artırılması amacından bahsetmektedir:

"...Sağlık ve sosyal yardım konusunda izlediğimiz amaç şudur: Milletimizin sağlığının korunması ve kuvvetlendirilmesi, ölüm oranının azaltılması,

nüfusun artırılması, sosyal hastalıkların ve bulaşıcı hastalıkların etkisiz bir duruma sokulması, böylece millet fertlerinin dinç ve çalışmaya yetenekli kusursuz vücut yapılarına sahip olarak yetiştirilmesi...” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 311).

Ülke nüfusunun artırılması konusunda Atatürk, 1 Mart 1924 tarihli TBMM’yi açış konuşmasında da şunları söylemiştir:

“...Nüfusumuzun korunma ve artırılma amacını önemle belirtirim. Genel sağlık için kural olarak göz önünde bulunan önlemler, sürekli olarak tamamlanmalı ve genişletilmelidir. Verimli ve üretken Türk milleti sürekli ve fennî sağlıklı şartlara sahip olunca Türk vatanını hızla dolduracak ve şenlendirecek kuvvete sahip olacağına kimsenin şüphesi yoktur.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 592).

Gerçekten de Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık hizmetlerine verilen önemin artışı, özellikle anne ve çocuk sağlığı gibi konulara gösterilen ilgi, çok çocuk sahibi olmanın özendirilmesi; siyasal sınırlar dışında kalan Türklerin Türkiye’ye getirilme çaba ve uygulamalarıyla bu alanda önemli adımlar atılmıştır (Arı, 1992). Bununla birlikte yine de 1940’lara kadar nüfus artış hızı düşük kalmıştır (Bertan ve Özçebe, 1993; Kişnişçi, 1991). İkinci Dünya Savaşı yıllarında nüfus artış hızı daha da düşük gerçekleşmiştir. Çünkü savaş döneminde doğurganlık hızında düşme yaşanmıştır (Cerit, 1989: 80). 1950’den sonra ise doğurganlığın artışı ile birlikte nüfus artışında da belirgin bir yükseliş başlamıştır. Bu etkenler ışığında 1920-1960 döneminde her düzeyde nüfus artışını destekleyici politikalar ve yaklaşımlar egemen olmuştur (Türkkan, 1993). Nüfus artış hızının 1960 sayımında en yüksek rakama çıktığı görülmektedir. Bu nedenle 1960’ların başında nüfus artış hızının büyüklüğü konusu tartışılmaya başlanmış ve 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında yeni nüfus politikasının çerçevesi çizilmiştir. Yeni nüfus ve aile politikaları bağlamında “aile planlaması” uygulamasına 1965 yılında

çıkarılan 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanunla resmen başlanmıştır (Cillov, 1991).

Tablo 1: Nüfus Bilgileri.*

Nüfus Sayım Yılları	Nüfus Büyüklüğü (milyon kişi)	Nüfus Yoğunluğu	Nüfus Artış Hızı (%)
1927	13.6	18	-
1935	16.1	21	21.10
1940	17.8	23	19.59
1945	18.7	24	10.59
1960	27.7	36	28.53
1980	44.7	58	20.65
1990	56.4	73	21.71
1995	61.5	-	18.28
2000	67.8	88	-
2008	71.5	93	13.1

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, Türkiye’de 1927 yılında 13.6 milyon olan nüfus büyüklüğü, 1945’e kadar geçen 18 yıl içinde yalnızca 2 milyon artışla 18.7 milyon olmuştur (Türkiye Nüfusu-1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, 1995: 44). Nüfusumuz, 1950’li yıllardan sonra hızla artışa geçerek 1990’da 56.4 ve 2000 yılında 67.8 milyona ulaşmıştır (İstatistik Göstergeler-1923-2007, 2008: 7). En son yapılan nüfus sayımı ise 2008’de gerçekleşmiş ve Türkiye nüfusu 71.5 milyon olarak bulunmuştur (TÜİK Haber Bülteni, 26.01.2009). Yine Tablo 1’de görüldüğü gibi 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye’de, km²’ye düşen kişi sayısını ifade eden “nüfus yoğunluğu” 93’tür. Bu rakam 1927 yılında 18 idi. Ülkemizin nüfus yoğunluğu, 1935 yılında 21 kişiye, 1940’ta 23 kişiye, 1945’te 24 kişiye doğru bir yükseliş göstermiştir (İstatistik Göstergeler-1923-2007, 2008: 8). Bu artışın, 1930’lu ve 1940’lı yıllar için beklentilerin çok altında olduğu ortadadır.

(*) Tablo, eski adı DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yayını *İstatistik Göstergeler-1923-2007* ve *İstatistik Göstergeler-1923-1995* adlı kitaplardaki verilerden oluşturulmuştur.

II- KÂZIM KARABEKİR'İN GÖRÜŞLERİ

1- Çocuğa Karşı Devletin Sorumluluğu

1919 yılında Erzurum'da Doğu Cephesi Komutanlığı yaparken bir yandan da savaş mağduru, kimsesiz çocukları koruma altına alarak onları eğiten Karabekir, sonraki yıllarda da çocuk sorununa olan ilgisini sürdürmüştür. 1940'lı yılların başlarında TBMM üyesi iken bir yanda bakımsız çocukları, diğer yanda şahane çocuk baloları ile ilgili haberleri okudukça ve işittikçe yaşadığı duygularını kaydettiğini ifade etmektedir. Bakımsız çocukların bir ülke ve millet için taşıdığı potansiyel zarar ve tehlikeleri maddeler halinde kaydetmiş olan Karabekir, ailelerin bakamayacakları durumlarda çocuk sahibi olmalarını eleştirenlere şu karşılığı vermektedir:

"...Bazı kimselerden esefle duydum ve duymaktayım da: Madem ki bakamayacaklar ne diye çocuk yapıyorlar. Ben de cevap veriyorum ki: Ailelerin vatan borçları, fakir de olsalar, mümkün olduğu kadar çok çocuk yapmalarıdır. Nasıl bakılacağını hesap etmek onların değil, devletin vazifesidir.

Ölen, dilenen, hapsilere düşen...çocukların yasını ailesi çekse de tasasını topyekün devlet çekmelidir..."(Karabekir, 1995: 14).

Çocuğu toplumun ortak değeri olarak gören yaklaşımı andıran bu görüşleriyle Karabekir, çocuk sahibi olmanın aileler için bir vatan borcu olduğunu düşünmektedir. Dünyaya gelen çocukların bakımı, büyütülmesi, eğitimi ve yetiştirilmesini toplumsal bir sorumluluk olarak gören Karabekir, toplum adına bu sorumluluğu devletin yerine getirmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. O, bu düşüncelerle, bakamayacakları gerekçesiyle ailelerin çocuk sahibi olmasına sınırlama getirilmesi düşüncesine karşı çıkmaktadır. Karabekir, ülke nüfusunun artışı konusuna, nüfusun bölgesel dağılımı, eğitimi ve istihdamı ile ilgili nüfusbilimsel boyutlardan bakmakta, sadece fazla nüfusun ülke için bir kazanç olduğu kabulünden hareket etmektedir.

2 -Sosyal Politikalarda Aile ve Çocuk

Kâzım Karabekir'in kişisel düşüncelerine yansıyan aile ve çocuk eksenindeki sosyal nitelikli görüşleri, onun 7 ay kadar Genel Başkanlığını yaptığı ve Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) Programına da yansımıştır. Parti programının "Siyaset-i İçtimaiye (*Sosyal Politika*)" başlığı altındaki 56. maddesi şöyledir:

Kesirülevlâd (*çok çocuklu*) ailelere, velilere, çocuklara, fakirlere, ihtiyarlara, malûllere, muhtaç hanelara, kazazede amele muavenet etmek, ucuz ev inşa eylemek, muhtaçlara meccanî (*parasız-bedava*) ilâç vermek, tehhül teshil (*evlenmeyi kolaylaştırma*) ve ailelere muavenet etmek, işsizlere iş bulmak gibi hususat ile vazifedar olan tesanüd, muavenet-i mütekebile (*karşılıklı yardımlaşma*), basiret, menfaat ve sigorta müesseselerinin gerek Devlet muaveneti ile gerek şahsî teşebbüslerle inkişafına gayret olunacaktır (Tunaya, 1995: 620).

Parti programında, çok çocuklu ailelere, çocuklara, yoksullara, yaşlılara, özürülere ve diğer korunmaya ve yardıma muhtaç toplum kesimlerine yönelik sosyal hizmetler götürmekle görevli olan müesseselerin devlet yardımıyla veya kişisel girişimlerle gelişmesine gayret edileceği beyan edilmiştir. Değinen maddede, evlenmenin kolaylaştırılmasına ve ailelere yardım edilmesine ilişkin ifadeler aile politikaları açısından dikkat çekmektedir.

Türkiye'de 1920'lerde ülke nüfusunun artırılmasını teşvik amaçlı (pronatalist) bazı yasal düzenlemelere gidilmiştir. Medenî Kanun, Türk Ceza Kanunu, Köy Kanunu, Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, Vilayet İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu ve Göçmenlerle İlgili kanunlarda yapılan düzenlemeler bu alanda politika araçları olarak benimsenmiştir. Devlet politikası olarak benimsenen nüfus

artışının teşvik edilmesi için başvurulmuş uygulamalar arasında ülke dışındaki Türklerin Türkiye'ye göçlerinin sağlanması, yasal evlilik yaşının düşürülmesi, doğum kontrol araçlarının ithali ve satışının yasaklanması ve çocuk aldırmanın suç olması, altı ve daha çok çocuğu olanlara ödül verilmesi ve trenlerde ücretsiz yolculuk yapabilmeleri, valilik ve yerel yönetimlerin ücretsiz doğum evleri kurması, köy nüfusuna ilişkin düzenli kayıt tutulması gibi uygulamalar bulunmaktadır (Özcan, 1993). Ayrıca bu dönemde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin (Çocukları Koruma Derneği) çalışmaları maddî ve manevî olarak desteklenmiştir.

3- Aile Değerlerinin Önemi

Aile bilincini, bir toplumu kuvvetli kılan önemli unsurlardan biri olarak gören Karabekir, 1942 gibi bir tarihte, Türk toplumunda aile ve çocuğa verilen önemde büyük bir gerileme olduğu tesbitini yapmaktadır. Bu gerilemenin toplumda ve özellikle de genç kitlelerde para ve şehvet duygusunun körüklenmesi yoluyla gerçekleştiğini düşünen Karabekir'in konuyla ilgili olarak 02 Haziran 1942 tarihinde CHP Grubunda yaptığı konuşmada şu ifadeler yer almaktadır:

“...Türk milletinin belki her millettten ziyade çocuk sever, aile sever olan hayatında büyük bir sarsıntı olduğunu bugün açık görmekteyiz. Bu tefessüh iki şeyden ileri geliyor: Paraya tapmak, şehvete tapmak. Bu kadar basittir. Bütün teşkilât, bütün neşriyât, bütün sayü gayretler (*emek ve çabalar*) selabetli (*sağlam, dayanıklı*) olan milletin askeri kabiliyetini eritmek için gençliği paraya ve şehvete taptırmaya gayret etmiştir. Bir milletin aile kudret ve kuvveti, aile salabeti tamamiyle her çocuğun ideal isteyen ruhunda yer tutulmalıdır (*tutmalıdır?*). Para ve şehvet hırsı ile vicdanlarda pis bir ejderin hâkim olduğuna mütarekede biz de şahit olduk. Bütün milletler bundan yıkılıyor.

Radyolara, matbuata biran evvel vazife vermeliyiz. Bizzat dahi hem hükümeti teşvik etmeliyiz, hem

de milletin babası sıfatıyla harekâtımızla, sözlerimizle milleti irşad etmeliyiz.”(Karabekir, 1995: 331-332).

Karabekir, bir milleti yıkan unsurların başında para ve şehvet hırsının geldiğini, 1918 Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonraki yıllarda İstanbul'a hakim olan hayat tarzını kastettiği anlaşılacak şekilde Türk milletinin de böyle bir tehlikeyle karşılaştığını ifade etmektedir. Para ve şehvet hırsı ile gevşememek için sığınılacak kale olarak aile kurumunu gören Karabekir, her çocuğun ruhunda bir ideal isteği bulunduğunu, aile kudret ve kuvvetinin, sağlam aile duygusunun bu çocukların ruhuna yerleştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Toplumdaki aile değerlerinin ve aile bilincinin sarsıntıya uğramasının önüne geçmek için radyo ve basın-yayın yoluyla mücadele edilmesi gerektiğinin altını çizen Karabekir, ayrıca kişisel girişimlerle Hükümetin (*kamu kurumlarının*) teşvik edilmesinden, milletin öncüsü ve sözcüsü olan yönetici ve milletvekillerinin söz ve davranışlarıyla milleti aydınlatması gereğinden de söz etmektedir.

Karabekir'in, 1930'ların sonunda toplumsal hayata ilişkin gözlemleri aile açısından ele alınıp değerlendirildiğinde ilginç bulgularla karşılaşmaktadır. Evlenmelerin azaldığı, boşanmaların arttığı tesbitini yapan Karabekir, gençliği yoldan çıkarmak amacıyla faaliyet gösteren yabancı oluşumlardan söz etmekte ve çözüm olarak ahlâk mücadelesi verilmesi ve ailenin güçlendirilmesini önermektedir.

Karabekir, 1939 yılı Genel Bütçesi hakkında, 22 Mayıs 1939 tarihinde, TBMM'de yaptığı konuşmada toplum hayatına ilişkin gözlem ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Karabekir, konuşmasında gençliği yoldan çıkararak milletin direncini kırmak isteyen ve “ifsadı ahlak cemiyetleriyle”* gizlice fa-

(*) *Toplum ahlâkını bozduğunu düşündüğü dernekleri kasdediyor olmalı.*

aliyet gösteren yabancı düşmanların planlarına karşı mücadele ederken ailenin güçlendirilmesine dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

“Memlekette aileyi kalkındırmak lâzımdır. Çünkü aile kalkınmadıkça ve çoğalmadıkça ahlakı kurtarmaya imkan yoktur. Her sene memlekette 500 aile azalmaktadır. 32-36 senesi arasında 200 aile azalmıştır. Evlenme azalıyor, boşanma çoğalıyor. Medeni bir milletin medeni kanunu kabul etmesi ile taaddüdü zevcat (*çok eşlilik*) kalkmıştır. Evlenenlere ve evleneceklerle ne gibi kolaylıklar yapılacaksa yapılmalı ve hayatı ucuzlatmalıdır. Ailelerin artması memlekete çok büyük maddi ve manevi faydaları olduğu için hükümet bu aile haremını korumak için biran evvel mücadeleye girişmesinin faydalı olacağı kanaatindeyim. Bu gün kanun medeni mucibince erkek ve kadının hakkı birdir, deniyor. Evde ailelerimizi muhafaza ediyoruz. Ondan sonra taaddüdü zevcatı reddettiğimiz halde bir sürü metres yaşıyoruz. Bunları sefil hayat ad etmelidir.

Avrupa'nın bir çok yerlerinde metres ile aile karşı karşıya oturamaz. Aile masalarında böyle kadınlara yer vermemelidir...” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 2: 151-161).

Görüldüğü gibi Karabekir'in 1939 Türkiye'sine ilişkin gözlemlerinde, bilgi kaynağını belirtmemekle birlikte çok ilginç bir şekilde evlenmelerde azalma, boşanmalarda artma olduğu tesbiti yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1930'lara ait istatistik verilerinde evlenme ve boşanma oranlarına ilişkin rakamlara bakıldığında aşağıda Tablo 2'de de görüldüğü gibi 1930'da % 6.25 olan “kaba evlenme hızı” 1940'ta küçük dalgalanmalarla % 7.93'e yükselmiştir. Boşanmalara gelince 1930'da % 0.15 olan “kaba boşanma hızı” yine küçük dalgalanmalardan sonra 1940'ta % 0.23'e yükselmiştir. Kaba evlenme ve kaba boşanma hızı, her 1000 kişilik bir nüfus için yıllık evlenme ve boşanma sayısını ifade etmektedir. Kaba evlenme hızında, 1935 yılı hariç tutulursa 1950'ye, hattâ 1955'e kadar artış

yaşandığı söylenebilir. 1955 yılından sonra görülen tersine dönüşle kaba evlenme hızında azalma başlamıştır. Buna karşılık 1930'lardaki kaba boşanma hızı, devamlı yükselme ile 1955'te zirve yapmıştır ki Karabekir, boşanmalarda yükselme eğiliminin yaşandığı 1940'ların başında bu konuya dikkat çekmiştir.

Tablo 2: Evlenme ve Boşanma Göstergeleri.*

Yıllar	Kaba evlenme hızı %	Kaba boşanma hızı %
1930	6.25	0.15
1935	5.53	0.15
1940	7.93	0.23
1945	9.20	0.33
1950	9.51	0.38
1955	9.46	0.44
1960	7.69	0.40
1970	7.13	0.27
1980	8.25	0.36
1990	8.19	0.46
1995	7.50	0.47
2000	6.84	0.52
2005	8.90	1.33
2007	9.09	1.34

Bu demografik göstergelerin yaşandığı sırada Karabekir, yukarıda değinilen TCF Programında yer verildiği gibi, TBMM konuşmasında da evlenmelerin kolaylaştırılması gereğinden söz etmektedir. Aile sayısının artırılmasının ülkeye maddi ve manevi yararları olacağını ifade eden Karabekir,

(*) Tablo, “İstatistik Göstergeler, 1923-2007..” adlı yayındaki verilerden oluşturulmuştur.

hayatın ucuzlatılması gereğine de dikkat çekmektedir. Karabekir'in üzerinde durduğu ve eleştirdiği bir başka konu da çok eşli evliliğin Medeni Kanunla yasaklanmasına karşın metres hayatı yoluyla bunun başka bir görünüm altında sürdürülmesidir.

Karabekir'in 1930-1940 aralığında dikkatleri çekmek istediği evlenmelerdeki azalmaya karşılık boşanmaların artışı tehlikesi, Türkiye'nin kapısını asıl 2000'li yılların başında daha ciddi olarak çalmaya başlamıştır. Evlenme ve boşanmalardaki değişme 1930-1940 aralığında çok olumsuz bir tablo çizmemektedir. Oysa durum 1990'lardan başlayarak 2000'lere gelindiğinde oldukça olumsuzdur. Tablo 2'de görüldüğü gibi, 2000 yılında kaba evlenme hızı 1940 rakamının da altına (% 6.84'e) düşerken aynı yıl kaba boşanma hızı 1940 rakamının çok üstüne (% 0.52'ye) yükselmiştir (İstatistik Göstergeler-1923-2007, 2008: 32-33). Yine Tablo 2'ye bakıldığında 2005 ve 2007 yıllarına ait istatistiklerde kaba boşanma hızının birkaç yılda üçe katlandığı görülmektedir. 2000'li yılların başında sert bir yükseliş gösteren boşanmalardaki artışın 2001 ekonomik krizi ile ilgili olduğu söylenebilir.

Karabekir, 1930'lu yıllara ait anılarında, gençliğin eğitimi konusuna ahlâkî değerler açısından yaklaşım göstermektedir. Siyasal hayatın dışında bulunduğu 1930'lu yıllarda İstanbul-Erenköy'deki evinde, gelişmiş ülkelerdeki gençliğin nasıl metodlu bir şekilde yetiştirildiğini takip ettiğini ve bizim gençliğe acıdığını ifade etmektedir. Bu arada gördüğü bazı arkadaşlarının 'gençliğin başı boş gittiği' yakınmasında bulunmasına karşılık o şunları söylediğini kaydetmektedir:

"...Keşke başı boş bırakılsaydı. Türk ailesi, Türk geleneği Türk ruhu kolay kolay bozulmazdı. Fakat iç ve dış düşmanlarımız gençliğimizi, çocuklarımızı, med(t)odlu olarak tereddide (*yozlaşma, soysuzlaşma*) sürüklüyor. Bunu(a) ayak uydurmak gafleti de gündən güne genişliyor..." (Karabekir, 1995: 323).

Muhafazakâr düşünce yapısını aile ve toplum hayatına ilişkin görüşlerine de yansıtan Kâzım Karabekir, eserlerinde çocuk davası ve gençliğin ahlâklı, sağlam karakterli yetiştirilmesi üzerinde çokça durmaktadır. Karabekir, 1930'larda Türk gençliğindeki değişimin iyi yönde olmadığını, kendi haline bırakılması durumunda kolayca bozulmayacak olan gençliğimizin bilinçli olarak yozlaştırıldığını düşünmektedir.

4- Hayatta Mutluluğun Yolları

Çeşitli yazılarında, hayatta daima neşeli olmanın önemine değinen Karabekir, modern psikolojinin diliyle ifade edilecek olursa pozitif düşünce sahibi olmaya büyük önem vermektedir. O, en sıkıntılı, en kasvetli günlerde bile hayata ve olaylara olumlu bir bakış getirilerek sıkıntılardan, yeis ve elemenden uzaklaşılabileceğine dikkat çekmektedir.

Karabekir, hem kendi çocuklarına verdiği öğütlerde hem de Türk gençliğine yönelik mesajlarında bir insanın hayatta mutluluk sahibi olması için gereken şartları saymaktadır. Buna göre Karabekir, en başa eğitimi ve meslek sahibi olarak millete hizmeti yerleştirmekte, daha sonra ise evlenmeyi ve evlat yetiştirmeyi saymaktadır. Kendisini bu şartları taşıyan saadet sahibi birisi olarak takdim eden Karabekir, eşini güle; kızlarını goncaya benzettiği şiirinde duygu ve düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

"BİR GÜL İKİ GONCA

Hayatta saadet bence:

- 1-Bir varlık kazanmaktır önce,
- 2-Sonra hizmettir millete bütün varlığıyla,
- 3-En sonda evlenmekdir yüz akıyla,
- 4-Evlat yetiştirmelidir babayla ana
Bu da büyük hizmettir çünkü vatana.

Talih herkese bu dört şeyde yar olmaz
Veya saadetinde karar olmaz.

Bu hususda bahtiyarlardan biri de benim
Çünkü tahakkuk etmiştir birçok emelim:
1-Yüksek meslekte iyi bir yer aldım.
2-Milliete hizmetten geri kalmadım.

En son:

Taliim bana olmuştur yar

Çünkü:

3 ve 4, bir gül ile iki goncam var.(*)

(*)Bu yazılardan on yıl kadar sonra üçüncü bir kızım dünyaya geldi: Timsal. Küçük goncam” (Karabekir, t.y.: 65).*

Kâzım Karabekir, hayat tecrübelerini çocuklarına ve Türk Gençliğine aktarırken aile kurmanın önemini, hayatta mutlu olmanın yollarını ve gençleri hayat yolunda bekleyen tehlikeleri şiir diliyle şöyle ifade etmiştir:

“BABA NASİHATI

(.....)

Bir iş tutunca artık geç kalma!
Meşru olmayan zevklere dalma!
Sevmek fiilinden çok yalan çıkar
Bunu destekler borç, alkol, kumar.
Sevmek koklayıp atmak değildir
Bir aileyi yıkmak değildir.

Söze, va'de sakın inanma
Nikâhlanmadan nişana kanma!
Namus avcısı hastalık saçar
Sen kıvranırsen o güler kaçır.
Tehlikelidir aşk macerası
Her yaşda üzer bir yüz karası.

(*) TBMM Kütüphanesinde ulaştığımız *Benlik*'te sayfa numaraları yoktu. Kitaba sayfa numaralarını kendimiz verdik ve çalışmamızda bu sayfa numaralandırmasını kullandık. Bu arada Karabekir'in, üç kız babası olduğunu; bunlardan Hayat ve Emel'in 1926 yılında ikiz olarak doğduğunu, Timsal'in ise 1941'de dünyaya geldiğini belirtmeliyiz. Yukarıdaki şiirin 1930'lu yılların başlarında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Herkese boçdur aile kurmak
Fakat lâzımdır arayıp sormak.
İç yüzü berbat, belki de menhus
Hayatta çökertir ağır bir kâbus.
Dengi dengine olursa çiftler
Neş'e, saadet onları bekler.

Başka bir tatdır aile zevki
Çoğaldıkça saçların, gözlerin rengi
Ruhunda yüksek duygu çoğalır
Her yıl dönümü büyük bayramdır.

“Bir milleti yaşatacak

Meşru yuvalardır ancak” (Karabekir, t.y., 69-70).

Karabekir, eğitimini tamamlayıp eli iş tutan gençlere, gayri meşru ilişkilere girmeden evlenmelerini tavsiye etmektedir. Aile kurmanın herkeşe bir borç olduğunu ifade eden Karabekir, yanlış aşk ilişkileri ile gençlerin kandırılabilirliğine dikkat çekmektedir. Evlilikte mutluluğun koşullarından birinin de evlenen kişilerin birbirine denkliği olduğunu ifade eden Karabekir, şiirinde aile kurmanın ve ailede çoluk çocuk sahibi olmanın insana yaşattığı zevk ve mutluluğu, aile ortamındaki neşe ve canlılığı dile getirmektedir.

5- Nüfusun Önemi ve Nüfus Artışı

Kâzım Karabekir, aktif siyasal hayatın dışında geçirdiği 1930'lu yıllarda da toplumsal ve ekonomik sorunlara ilgi duymuştur. Anadolu toprakları üzerinde, bu toprakları işlemeye yeterli üretken bir nüfusun bulunmaması o dönemin yöneticilerinin ve siyaset adamlarının sürekli gündeminde bulunmuştur. Tarım, sanayi, hizmetler sektörü, ulaşım ve iletişimde teknolojinin çok geliştiği ve ülkelerin gücünün büyük ölçüde teknolojik gelişmişlikle ölçüldüğü günümüz dünyasından farklı olarak 1930'larda bir ülkenin millî gücünün başlıca göstergesi olarak nüfus gücünün düşünülmesinden daha doğal bir şey olamazdı.

Tablo 3: Nüfus Büyüklüğü, Çalışma Çağı Nüfusu ve Bağımlı Nüfus Oranı.*

Nüfus Sayım Yılları	Nüfus Büyüklüğü (milyon kişi)	Çalışma çağı nüfusu-15-64 yaş grubu (toplam nüfus içinde %)	Toplam yaş bağımlılık oranı (100 kişiye düşen bağımlı kişi sayısı)
1927	13.6	-	-
1935	16.1	54.43	82.89
1940	17.8	54.26	84.12
1945	18.7	57.05	75.09
1960	27.7	55.09	75.00
1965	31.3	54.01	84.89
1970	35.6	53.79	85.85
1980	44.7	55.92	82.33
1990	56.4	60.69	64.68
1995	61.5	-	-
2000	67.8	64.45	55.10
2008	71.5	66.9	-

(*) Tablo, "İstatistik Göstergeler-1923-2007..." ile "Türkiye Nüfusu-1923-1994..." adlı çalışmalardaki verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 3'e bakıldığında yıllar itibariyle nüfusun büyüklüğündeki değişimle birlikte çalışma çağındaki nüfusun ve bağımlı nüfusun oranının da değiştiği görülmektedir. 15-64 yaş aralığında yer alan, "çalışma çağındaki nüfus"ün oranı Cumhuriyetin ilk yirmi yılında 2000'li yıllara göre oldukça düşük görünmektedir. Bu oran 2008 sayımına göre, toplam nüfusun % 66,9'unu oluşturmaktadır. Oysa 1935 yılında 15-64 yaş grubu tüm nüfus içinde %54.43; 1940'ta %54.26; 1945'te ise %57.05'lik bir dilimi oluşturmaktadır.* Halbuki, kalkınma ham-

lesine geçmiş bir ülkede ve emek yoğun üretime dayalı bir ekonomide üretime katkıda bulunacak genç nüfusa ihtiyaç bulunmaktadır.

Ülkemizle ilgili olarak nüfus istatistiklerine bakıldığında, yukarıda Tablo 1'de ele alındığı gibi 1940'lı yılların ortalarına kadar nüfus artış hızının düştüğü bilinmektedir. En sert düşüş de, genç erkek nüfusun askere alındığı İkinci Dünya Savaşı sırasında %10.59 oranında gerçekleşmiştir (İstatistik Göstergeler-1923-2007, 2008: 7). Tablo 3'e bakıldığında, nüfus artış hızının en düşük olduğu 1940-1945 döneminde bağımlı nüfus oranının çok yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir. Bu dönemde 20-54 yaş grubunun temsil ettiği "üretken nüfus" (Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, 1995: 84) genel nüfus içinde düşük olup buna karşılık "toplam yaş bağımlılık oranı" yüksektir. Toplam yaş bağımlılık oranı, 15-64 yaş grubundaki her 100 kişi için 0-14 ile 65 ve yuka-

(*) 1935, 1940, 1945, 1960, 1980 ve 1990 yıllarına ait 15-64 yaş gruplarının toplam nüfus içindeki oranı, "İstatistik Göstergeler-1923-1995...", s. 12'deki "1.11 Yaş grubu ve cinsiyetin toplam nüfus içindeki oranı" tablosundan; 2000 yılına ait 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı "İstatistik Göstergeler-1923-2007...", s.12'deki "1.6 Cinsiyet ve yaş grubuna göre nüfusun toplam nüfus içindeki oranı" tablosundan tarafımızdan hesaplanmıştır. 2008 yılına ait veri ise TÜİK Haber Bülteni, 26.01.2009'dan alınmıştır.

rı yaş gruplarındaki kişi sayısını ifade etmektedir. Bağımlı nüfusa, henüz çalışma çağına gelmemiş olan çocuklar, üretim faaliyetinin dışında olan öğrenciler ve yaşlılıktan dolayı çalışma hayatının dışına çıkmış olan toplum kesimleri dahil olup bunların geçiminin, üretim faaliyetlerinin içindeki nüfus tarafından sağlandığı kabul edilmektedir. Bağımlı nüfus oranı, 1950 öncesindeki en yüksek seviye ile 1940'ta 84.12'ye çıkmıştır (İstatistik Göstergeler-1923-2007, 2008: 13). Bir başka deyişle, örneğin 1940 yılında Türkiye'de 15-64 yaş grubundaki her 100 kişi, 0-14 ile 65 ve üstü yaş grubundan 84.12 kişiye bakmak zorundadır. Bu rakamın, nüfusun sosyal ve ekonomik niteliği açısından ne ifade ettiğini daha iyi anlayabilmek için 2000 yılında bağımlılık oranının 55.10 kişiye düştüğünü belirtmek herhalde yeterli olacaktır. Bu değerler, toplam nüfus içinde çalışma-üretim çağındaki nüfusun azlığına, buna karşılık bağımlı nüfusun çokluğuna işaret etmektedir.

Ülke nüfusunun azlığının, yayılmacı emeller besleyen devletler için iştah kabartıcı olduğuna dikkat çeken Karabekir, nüfus artışının millî gücün artışı anlamına geldiğini aşağıdaki dizelerde açık olarak ifade etmektedir:

NÜFUS MESELESİ VE MİLLİ ENERJİ

"Azlık milletler için mühimdir:

Nüfus meselesi.

Çokluk milletler yer arıyor

Müthiş tehlikesi.

Karanlıktır âtisi zayıfların

Hele nüfusu seyrek olanların.

Cihan devleri ağzı açık

Şu dursun sen çık!

Oyununu oynuyor,

Ve mideler kaynıyor.

İç siyasette:

Silah çoğalt, nüfus çoğalt!

Dış siyasette:

Silah bırak, silah(nüfus?) azalt!

Diye haykır! avut!

Fırsat bulunca kolayca yut!

Aza sormuşlar: Nereye gidiyorsun?

Hem acele ediyorsun!

Demiş:

Çocuğun (çoğun?) yanına!

Çoğa da sormuşlar aynı suali,

Demiş: Azı yutmaya!

Hilkat kanunu böyle:

Yutuyor balıklar birbirini

Hem diri diri.

Yutuyor milletler birbirini

Hem iri iri.

Budur Dünyanın başı ve sonu

Milletler meclisi kaldırmaz bu çirkin oyunu.

Varlık için en mühim silah:

Çokluktur,

Ve tokluktur.

Nüfusu azolan veya aynı kalan

Veya halkı âtil kalan

Millî müdafasını yapmıyor demek.

Buna verilmelidir en büyük emek:

Bir: Ölmemeli bütün doğanlar.

İki: Âtil kalmamalı sağ olanlar.

Üç: Ele geçen Türkü yurda atmalı

Korkulu rüyadansa uyanık yatmalı.

Dört: Metres hayatı,

Fuğuş edebiyatı

Felâket sayılırken kırk milyon halka

O halk ki hâkim muhtelif ırka.

Biz neyiz? ve kaç kişiyiz?

Servetimiz, nüfusumuz,

İdrakimiz şuurumuz,

Birbirimizle umuruz

Meydanda.

Görülmemiş Cihanda:

Zekâ bile inhisarda!

Bunlar da sarhoş veya kumarda.

Bu günkü varlığımızı medyunuz:

Eski yuvaya,

Aile hayatına

Aile edebiyatına

Budur bize en lâzım olan

Çünkü bizizdir en geri kalan.

Medeni cihanda aile hayatı yıkılmadı

Aile harimine fuğuş, kumar tıklımadı.

Çocuklar cıvıldaşır, mağrurdur çiftler.

Vatan vazifesini böyle öğretirler
Edibler ve mektepler.
Gerçi sefihleri vardır her milletin
Fakat:
Çaresi olduğu gibi bir çok illetin
Bunları hâkim kılmazlar edebiyata
Hâkim olamazlar ahlaksızlar ahlaka
Milyonlar nefret eder böyle hayata.
Çocuktur bir milletin temeli
Millet malıdır çocuk ölmemeli.
Çocuk meselesi, nüfus meselesi
Bu günkü gidişin müthiş tehlikesi.” (Karabekir,
t.y.: 140-142).

Karabekir'in yukarıdaki dizelerinde, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı 1930'larda uluslar arası siyasete egemen olan gerilim, milliyetçi eğilimler ve yayılcı emellerin etkisi görülmektedir. Nüfus artışını milli savunma araçlarından biri olarak ifade eden Karabekir, ayrıca, aile kurumunun ve aile eksenli olarak üretilen edebiyatın milli varlığın korunmasındaki önemine dikkat çekmektedir. Türk milletinin bugünkü varlığını aile hayatına borçlu olduğunu ve bir milletin temeli olan çocuğun millet malı olduğunu düşünen Karabekir, medeni dünyadaki durumu çözümlerken o ülkelerin medenileşmekle birlikte aile hayatının yıkılmadığını, dolayısıyla medenileşmenin aile hayatından uzaklaşmayı gerektirmediğini ifade etmektedir.

1930'lu yıllara ait olan Karabekir'in bu gözlemleri Avrupa ülkeleri için bugün geçerliliğini kaybetmiş görünmektedir. Birçok araştırma ve gözlemler ortaya konulan ve uluslar arası toplantılarda da ifade edilen bir gerçektir ki, yüksek refah düzeyine erişmiş olan Batı Avrupa toplumlarında aile kurumu önemini kaybetmiş, evlenmeler azalmış ve boşanmalar alabildiğine artmıştır. Bu etkenlere bağlı olarak nüfusun yaşlandığı Batı toplumlarında aileler parçalanmış, doğum oranları düşmüş, tek ebeveynli çocuk sayısı yükselmiş, birçok Avrupa ülkesi kendi nüfusunu yenileyemez hale gelmiştir. Devletlerin çocuk doğumu için verdiği teşvikler de bugüne kadar etkili olamamıştır.

III- 1980'LERDEN GÜNÜMÜZE AİLE POLİTİKALARI

Ülkemizde bugün aile politikaları açısından durum nedir? Türkiye'de Devlet, 1982 Anayasası döneminde aile konusundaki gelişmeleri daha yakından izlemeye başlamıştır. Kalkınma Planlarında "aile" konusu giderek artan bir şekilde yer almış ve söz konusu planlardaki ilkelerin uygulamasını sağlamak amacıyla kurumsallaşmaya gidilmiştir. 1989 yılında Başbakanlığa bağlı Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı (2004 yılından itibaren Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü) bu amaçla kurulmuştur.

Son dönemde devletin aile eksenli sosyal politikalarına yansıyan başlıca uygulamalar; özürli aile bireylerinin evde bakımını teşvik amaçlı aylık ödemeler, eğitim ve sağlık amaçlı 'şartlı nakit transferleri', çalışan annelere verilen doğum öncesi ve sonrası ücretli-ücretsiz izinlerin, süt izninin süre ve kullanım kolaylığı bakımından geliştirilmesi, çalışan babalara doğum izni uygulaması getirilmesi, kadın istihdamını teşvik eden düzenlemeler yapılması ve benzerleridir.

1990'lı ve 2000'li yıllarda Avrupa Birliği ile uyum sağlama amacına dönük olarak Anayasada ve Kanunlarda kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmek için de bir dizi düzenleme yapılmıştır. Anayasanın aile konusunu düzenleyen 41. maddesinde yapılan bir değişiklik ile Türk toplumunun temeli olan ailenin eşler arasında eşitliğe dayandığı belirtilmiştir. 1998 yılında çıkarılan ve 2007'de değiştirilen Ailenin Korunmasına Dair Kanunla aile içinde bireylerin birbirine şiddet uygulaması önlenmeye çalışılmıştır. Bir başka düzenleme 2002'de yürürlüğe giren yeni Türk Medenî Kanunu ile yapılmıştır. Yeni Kanun ile kızlar için hakim iznine bağlı evlenme yaşı büyütülmüş, aile reisliği kaldırılarak aile içinde kararların ortaklaşa alınacağı hükmü konulmuş, evlilikte yasal mal rejimi olarak 'mal ayrılığı' yerine 'edinilmiş mallara katılma rejimi' getirilmiştir. Türk Medenî

Kanunu ile kadının çalışması için kocasından izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır.

TARTIŞMA

Nüfusbilimcilerin çözümlerine göre bir ülke nüfusunun artışı ve nüfusa her yıl genç-dinamik-üretici kitlelerin katılabilmesi, her ailenin ortalama üç çocuk sahibi olmasına bağlıdır. Bu durum bir ülkenin nüfusunun idamesinde önemlidir. Aksi takdirde nüfusun kendini yenileyemeyip giderek azalması söz konusudur (Cerit, 1989: 55). Türkiye’de de 1920’lerden sonra nüfus artışını teşvik eden (pronatalist) politikalar tercih edilip uygulanmıştır. Bu nedenle Karabekir’in 1930’lar ve 1940’lardaki nüfus çözümleri, kalkınma hamlesine başlamış ve yeni kurulan bir ülke için yerindedir. Ancak acaba nüfusun, Karabekir’in önerdiği biçimde ailelerin olabildiğince çok çocuk sahibi olması sayesinde sınırsız olarak artışı örneğin bugünkü toplum yapımız için de önerilebilir mi? Bugün ülkemiz nüfusunun mümkün olduğunca arttırılması, başka ekonomik ve sosyal sorunlar doğuramaz mı? Üretim ve istihdam kaynaklarının nüfus artışından daha hızlı geliştirilmediği, nüfusun bölgesel dağılım, eğitim ve istihdamı ile ilgili planlamaların yapılmadığı bir toplumda hızlı nüfus artışı işsizlik ve yoksulluğa yol açmaz mı? Gerçekten de aşırı nüfus artışının, bağımlılık oranını yükseltmek, işsizliğe yol açmak, eğitim-sağlık-konut giderlerini arttırmak, sağlıksız kentleşmeye yol açmak gibi sorunları da beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir (Cillov, 1974). Refah düzeyi yüksek toplumlarda doğurganlık hızındaki düşmeye, evlenme oranlarındaki azalmaya bağlı olarak nüfus artış hızında görülen aşırı düşme, nüfusun yaşlanmasına yol açmış ve bu toplumlarda istihdam edilecek genç nüfus ihtiyacı ortaya çıkmıştır. O halde nüfusun, ülkenin kaldıramayacağı oranda aşırı artış göstermesi veya dinamizmini kaybedecek oranda azalışa geçmesi yerine, az fakat düzenli bir artış oranına sahip dengeli bir yapıya sahip olması en fazla tercih edilen

durum olabilir. Buradan yola çıkarak Karabekir’in görüşlerinin, döneminin koşulları için uygun ve yerinde olduğu değerlendirilmekle birlikte her toplum ve her dönem için geçerli olarak kabul edilemeyeceği söylenebilir.

Karabekir’in nüfusla ilgili çözümlerinde dikkat çeken bir boyut da nüfusa millî bir güç olarak yüklediği anlamdır. Gerçekten de bilim, teknoloji, eğitim, sanayi ve savunma sanayiinin çok gelişmediği dönemlerde ülkeler için nüfus en önemli millî güçtür. Ancak bugünkü gelişmişlik düzeyinde nüfusun tek başına büyük bir millî güç olduğu düşünülmemektedir. Nüfus bugün artık millî gücü oluşturan unsurlardan yalnızca biridir. O da nüfusun (eğitim, sağlık vb.) niteliklerine bağlı olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla Karabekir’in nüfusun en büyük millî güç olduğu görüşü de dönemsel olarak kabul edilmelidir.

Bir başka değerlendirilmesi gereken husus, aileye ve çocuğa verilen önemde, evlenme ve boşanma oranlarında görülen olumsuz değişimlerdir. Karabekir, 1930 ve 1940’larda evlenmelerin azaldığını, boşanmaların arttığını ifade etmekte ve buna karşı önlem alınması gerektiğini belirtmektedir. Gerçekten de o dönemde demografik yapımız açısından bu tehlike ciddi olarak bulunmakta mıydı? Yukarıda Tablo 2 eşliğinde de değinildiği gibi o dönemde tehlike Karabekir’in belirttiği kadar büyük değildir. Karabekir’in bu konuda dikkat çektiği tehlike 1990’lardan sonra kendini göstermeye başlamıştır. Ülkemizde kentleşme, eğitim seviyesinin yükselmesi, değerlerdeki değişimler, kadının eğitim-öğretim ve iş hayatına daha yoğun katılımı ve benzeri faktörlerle evlenme ve buna bağlı olarak ilk çocuk sahibi olma yaşı giderek yükselmektedir. Toplumda değerlerde görülen aşınmanın sonucu olarak evlilik ve aile kurma yerine nikâhsız birlikte yaşamayı seçen gençlerin sayısında artış görülmekte, çocuk sahibi olma isteği azalmaktadır. Sayılan bu etkenler ve boşanma oranlarında görülen

artışlar nüfus artış hızını düşürme yönünde etkide bulunmaktadır.

Karabekir, ülke nüfusunu millî bir güç olarak görmekle birlikte bunu bazı koşullara bağlamaktadır. Ona göre Türk milleti için aile çok önemlidir ve millet, varlığını aile değerlerine olan bağlılığına borçludur. Evlenmenin desteklenmesi ve ailenin güçlendirilmesi Karabekir'e göre sağlıklı toplum yapısı için kaçınılmazdır. Bu yaklaşım, bugünkü Batı toplumlarında ve kısmen Türk toplumunda yaşanan toplumsal çözülme ışığında düşünüldüğünde şüphesiz ki önemlidir. Karabekir, kendi döneminde, sağlıklı toplum yapısı için aile değerleri ve millî-kültürel unsurlara bağlılığın önemine işaret etmiş ve ahlâk mücadelesi verilmesi gereğine değinmiştir. O, ahlâkın kurtarılmasının yolunun ailenin güçlendirilmesinden geçtiğine inanmaktadır. Gerçekten de toplumda aile yapısı gevşedikçe toplumsal ve psikolojik sorunların arttığı ve suç oranlarının yükseldiği düşünülürse bu yaklaşımın yerinde olduğu ve bugün için de geçerli olduğu kabul edilebilir. Aslında modern toplumlarda değerlerde görülen aşınma ile birlikte ele alınması gereken bireyselleşmenin artışı, evlenmelerin azalışı, boşanmalar, aşırı tüketim hırsı, aile içi geçimsizlikler, aile cinayetleri konusu sosyal bilimcilerin ele alması ve çözüm üretmesi gereken acil sorunlar olarak ortada durmaktadır.

Türkiye'de devlet aile eksenli sosyal politikalara gereken ağırlığı vermekte midir? Ülkemizde aile kurumu, gerçekten yeterli desteği görmekte midir? Bu soruya kolaylıkla 'hayır' cevabı verilebilir. Çünkü, Türkiye'de aileler, Batı ülkelerinde olduğu gibi/kadar (sözlü teşviklerin dışında) çok çocuk sahibi olma konusunda ve diğer sosyal politikalar konusunda maddî karşılığı olan bir destek görmemektedirler. Nedenine gelince bunun ekonomik ve sosyal boyutlu iki açıklaması bulunmaktadır. Ekonominin (kalkınma, hayat pahalılığı ve işsizlik ekseninde) hep öncelikli gündem olması devletin sosyal ko-

nulara ve bu arada aile konusuna olan ilgi ve desteğini yetersiz düzeyde tutmaktadır. Ekonomik politikalar ve sosyal politikaların birbiri ile ilişkisiz olmadığı açıktır. Bir başka deyişle sosyal politikalara verilecek ağırlığın bir anlamda ülkenin ekonomik gelişmesine bağlı olduğu kabul edilmelidir. Ekonomik gücü yeterli düzeyde olmayan bir ülkenin sosyal politikalara ayıracağı kaynaklar da (para, zaman, yetişmiş personel...v.s.) yetersiz olacaktır. Ancak insan unsuruna, dolayısıyla sosyal politikalara (aile eğitimi, insan ilişkileri-iletişim, sağlık, çocuğun yetiştirilmesi...v.s.) zamanında ve yerinde ayrılacak maddî kaynakların, toplumun geleceğine çoğaltan etkisiyle olumlu katkıda bulunacağı düşünülürse kaynakların dağıtımında sosyal politika eksenli tercihlerin yapılması uygun olacaktır.

Devletin aile, toplumsal değerler ve nüfus konusuna gösterdiği ilginin yetersizliği bir de sosyal yapıyla ilgili olarak açıklanabilir. Ülkemizin nüfus yapısının henüz Batı toplumlarındaki kadar yaşlanma belirtileri göstermemesi ve sosyal sorunların o toplumlar düzeyinde yaşanmayışı, aile ve nüfus politikalarına olan resmî ilginin istenen düzeye çıkmasını engellemektedir. Sonuç olarak, ülkemizde aile konusunun ve aile kurumunun halâ hak ettiği ilgiyi ve desteği gördüğü söylenemez. Batı toplumlarının yaşadığı deneyimlerin aynısını yaşamadan ve toplumumuz o toplumların yaşadığı ağır sosyal çözümlüğe düşmeden aile konusuna gerekli ilginin gösterilmesine ve önlemlerin alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

SONUÇ

Uzun yıllar süren savaşlardan sonra, 1920'lerde barış dönemine giren Anadolu coğrafyasında kalkınma hamleleri hız kazanmıştır. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Türkiye'de az sayıda ve kalitesi her yönden düşük bir nüfus barınmaktadır ve sanayinin, teknolojinin gelişmediği böyle bir yapıda nüfusun büyüklüğünü ve kalitesini arttırmaktan başka bir çare de görünmemektedir. Kurtuluş Savaşı'nın

önde gelen komutanlarından Kâzım Karabekir, ülkenin yeniden kurulmaya çalışıldığı bir dönemde, toplumun yaşadığı sosyolojik değişimi ve dünyadaki gelişmeleri de dikkate alarak devletin ve toplumun aile ve nüfus politikaları konusunda uygulamasını gerekli gördüğü önlemleri gerek TBMM kürsüsünde yaptığı konuşmalarda, gerekse yazdığı kitaplarında ortaya koymuştur. Karabekir, 1930'lu yılların sonları ve 1940'lı yılların başlarında ülke nüfusunun hızla arttırılmasına ihtiyaç bulunduğunu, bunun için ailelerin olabildiğince çok çocuk sahibi olması gerektiğini ifade etmektedir. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde toplumsal sorumluluk düşüncesiyle hareket edilmesi gerektiğini savunan Karabekir'e göre, ailelerin çocukların bakımını ve yetiştirilmesini sağlayamaması durumunda bu sorumluluk devlete aittir. Çünkü ona göre çocuk millî bir varlıktır, toplumun bir değeri ve ülkenin geleceğidir.

Nüfusun arttırılmasını gerekli görmekte birlikte Karabekir, artan nüfusun millî bir güç olabilmesi için bazı koşulları gerekli görmektedir. Bunların başında yeni kuşakların sağlam karakterli yetiştirilmesi ve ailevî ve ahlâkî değerleri benimsemiş olması gelmektedir. Muhafazakâr dünya görüşüne sahip olan Karabekir, kültür emperyalizmine karşı millî varlığın korunmasında başlıca dayanağın aile kurumu olduğunu düşünmekte ve genç kuşakların yetiştirilmesinde aile kurumunun önemini vurgulamaktadır. Genç kuşaklara geleneksel Türk aile değerlerinin ve millî kültür öğelerinin kazandırılma-

sını tavsiye eden Karabekir, millî-ahlâkî değerler çerçevesi dışına çıkılarak yabancı kültürlerin benimsenmesi durumunda gençliğin bozulacağını, toplumda yozlaşmanın artacağını, bundan da millî varlığın zarar göreceğini ileri sürmektedir.

Kâzım Karabekir, ailelerin mümkün olduğunca çok çocuk sahibi olmaları yoluyla nüfusun arttırılması, devletin bu yolda politikalar geliştirmesi gerektiği görüşüyle kendi dönemi için uygun olan bazı öneriler geliştirmiştir. Onun, nüfus büyüklüğünün en büyük millî güç olduğu görüşü de kendi dönemi için geçerli olmakla birlikte bugün için geçerli değildir. Ancak, toplumsal yapıda görülen kültürel erozyona, aile değerlerine verilen önemde görülen aşınmaya erken bir dönemde dikkat çekmesi önemlidir. Her ne kadar toplum yapımız, Batılı refah toplumlarındaki kadar çözülme sorunu ile karşı karşıya değilse de oraya doğru bir eğilim görüldüğü açıktır. Bu nedenle Karabekir'in, bir toplumu güçlü tutan şeyin aile değerlerine bağlılık, ahlâk ve karakter sağlamlığı olduğu tespiti bugün için de geçerliliğini korumaktadır.

Türkiye'de ekonomik konuların ve sorunların hep öncelikli gündem olması, aile başta olmak üzere insan eksenli sosyal politikaların ikinci planda kalması sonucunu doğurmaktadır. Hükümetler, ekonomik sorunların ağırlığı karşısında sosyal konulara gereken düzeyde ilgi gösterememektedirler.

KAYNAKLAR

ARI, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VIII. S. 23, Ankara 1992.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006.

BERTAN, Münevver ve Hilal ÖZCEBE, "Türkiye'de Nüfus ve Sağlık", **Türkiye'de Nüfus Konuları**, Ed: Aykut TOROS, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü (HÜNEE) Yayını, Ss. 141-208. Ankara 1993.

CERİT, Sevil, **Türkiye'de Nüfus Doğurganlık Ölümü-lük**, Yeniçağ Yayınları, Ankara 1989.

CİLLOV, Halûk, "Aile Plânlaması Eğiliminde Yeni Gelişmeler", **Aile Yazıları**, Cilt: 6 (Nüfus ve Aile Planlaması), Aile Araştırma Kurumu (AAK) Yayını, ss. 47-75. Ankara 1991.

CİLLOV, Halûk, "Aile Planlamasının Demografik ve Ekonomik Hedeflere Katkısı", **Sosyal ve Millî Refah İçin Aile Planlaması Seminer Notları**, Türkiye Aile Planlaması Derneği Yayını, Ss. 85-100. Ankara 1974.

DOĞAN, Lütfi, (1993), "Türkiye Nüfusunun Kültürel, Dini ve Politik Özellikleri", **Türkiye'de Nüfus Konuları**, Ed: Aykut TOROS, HÜNEE Yayını, Ss. 209-278, Ankara 1993.

İstatistik Göstergeler-1923-1995, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Yayını, Ankara 1996.

İstatistik Göstergeler- 1923-2007, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yayını, Ankara 2000.

KARABEKİR, Kâzım, **Çocuk Davamız**, Cilt: 1, İstanbul 1995, Emre Yayınları.

KARABEKİR, Kâzım, **Çocuk Davamız**, Cilt: 2, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

KARABEKİR, Kâzım, **Benlik(Şiirler)**, İstanbul, yayınevi ve tarih yok.

KİŞNİŞÇİ, Hüsnü, "Türkiye'de Nüfus ve Aile Planlaması İle İlgili Faaliyetler", **Aile Yazıları**, Cilt: 6 (Nüfus ve Aile Planlaması), Aile Araştırma Kurumu Yayını, ss. 331-336, Ankara 1991.

ÖZCAN, Cihangir, (1993), "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Organizasyon Yönetim ve Hizmet Modelleri", **Türkiye'de Nüfus Konuları**, Ed: Aykut TOROS, Ankara 1993, HÜNEE Yayını, ss. 1-57.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt: 2.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Sıyasî Partiler, 1859-1952**, 2. Baskı (tıpkıbasım), İstanbul 1995, Arba Yayınları.

TÜİK Haber Bülteni, 26.01.2009, S. 14, (www.tuik.gov.tr).

Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi, Ankara 1995, DİE Yayını.

TÜRKKAN, Erdal, "Aile Planlamasına İktisadi Bir Yaklaşım", **Türkiye'de Nüfus Konuları**,

Ed: Aykut TOROS, Ankara 1993, HÜNEE Yayını, ss. 59-113.

Gebelerin İnanışları: Besin Seçimi Bebeğin Cinsiyetini ve Fiziksel Özelliklerini Etkiler mi?

- Yrd. Doç. Dr. Habibe ŞAHİN*
- Okutman Dilek ONGAN*
- Prof. Dr. Neriman İNANÇ*
- Doç. Dr. Mürüvvet BAŞER**
- Öğr. Gör. Salime MUCUK**

Öz

Gebelikteki besin tercihinin bebeğin cinsiyeti ile fiziksel ve zihinsel gelişim üzerine etkisiyle ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılan bu çalışmaya, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Hastanesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Polikliniği'ne başvuran 501 kadın alınmıştır. Veriler anket formu ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Çalışmaya katılan gebelerin yaş ortalaması 26.7±5.8 yıldır. Kadınların %16.8'i gebelikte beslenmenin bebeğin cinsiyetini etkilediğine inanmaktadır. Bu kadınlardan %68.9'u erkek çocuk için tatlı besinleri tercih ederken, %75.4'ü kız çocuk için ekşi besinleri tercih etmektedir. Gebelik döneminde herhangi bir besine aşeren kadınların oranı %62.5'dir. En fazla aşerilen yiyecekler erik gibi ekşi besinler (%42.2) ve tatlılardır (%17.9). Geleneksel yollarla bebeğin cinsiyetinin bilinebileceği inancı yaşla birlikte artmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça nazara inanma (%52.0) ve aşerme oranı (%56.8) düşmüş, gebelikte beslenme şeklinin bebeğin fiziksel ve zihinsel özelliklerini etkileyeceği inancı artmıştır (%41.2). Evlilik süresi 10 yıldan uzun olan kadınlarda beslenme alışkanlıklarının bebeğin cinsiyetini, fiziksel ve zihinsel özelliklerini etkileyeceği inancı ile aşerme oranı daha düşük iken, bebeğin cinsiyetinin modern teknolojik yöntemler dışında bilinebileceği düşüncesi daha yüksek bulunmuştur. Gebelikte çocuğun cinsiyetinin ve fiziksel özelliklerinin bazı besinlerle etkilenebileceği inancı günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gebelerin inanışları, gebelikte aşerme, besin seçimi, bebeğin cinsiyeti.

Abstract

Believes of the Pregnants: Does Food Choice Affect The Gender And The Physical Characteristics of the Baby?

This study was conducted to determine the believes of the women about altering nutrition during pregnancy and whether these nutritional changes are effective on gender, physical and mental development of the baby. 501 pregnant applied to the Polyclinic of Maternal Diseases and Delivery of Erciyes University Gevher Nesibe Hospital was recruited to this descriptive study. The data were collected by a face to face questionnaire. Mean age of the participants was 26.7±5.8 years. 16.8% of the women believed that nutrition during pregnancy affects the gender of the baby. Among participants 68.9% preferred sweaty foods for son and 75.4% preferred sourish foods for daughter. The ratio of craving during pregnancy was 62.5%. The most craved foods were sourish foods like plum (42.2%) and sweeties (17.9%). Believing that it is possible to know the gender of the baby by traditional methods increased by age. By education status increased, believing in the evil eye (52.0%) and ratio of craving (56.8%) have decreased and believing that nutrition in pregnancy affects the physical and mental characteristics of the baby has increased (41.2%). While believing that nutritional habits affect the gender, physical and mental characteristics of the baby and ratio of craving are low in the women who had been married for 10 years, the thought about knowing the gender of the baby by the methods excluding modern technologic ones was higher. The belief that the gender and physical characteristics of the baby were affected by some foods is current.

Key Words: Believes of pregnant, food craving in pregnancy, food choices, baby gender.

(*) Erciyes Üniversitesi, Atatürk Sağlık Yüksek Okulu, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Kayseri.

(**) Erciyes Üniversitesi Atatürk Sağlık Yüksek Okulu, Hemşirelik Bölümü, Kayseri.

GİRİŞ

Doğurganlık çağındaki her kadın için doğal bir süreç olan gebelik, ovumun (yumurta) bir erkek üreme hücresi (sperm) tarafından döllenmesi ile oluşur. Döllenmiş olan ovum ilk iki hafta içinde “zigot”, üçüncü haftanın başından, yedinci haftanın sonuna kadar “embriyo”, sekizinci haftanın başından itibaren de “fetüs” olarak adlandırılır (Taşkın 2003).

Gebelik kadın, eşi ve ailesinde birçok değişimin yaşandığı özel bir dönemdir. Bu dönemde yapılan bakım anne, bebek ve ailenin sağlığının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Doğum öncesi bakım ile gebelikteki riskler erken dönemde tanınabilir. Bu yolla annenin yaşam kalitesi yükseltilebilir ve anne ölümleri azaltılabilir.

Gebelik döneminde annenin sağlıklı beslenmesi, fetüsün büyümesi ve gelişmesi ile ilgili olduğu gibi gebelik süresince de anne sağlığını etkileyen çok önemli bir konudur. Bu dönemde annenin yetersiz ve dengesiz beslenmesi bebeğin boyu, kilosu, fizyolojik yapısı ile ilgili olduğu gibi zihinsel gelişimi ile de ilgilidir. Özellikle beyin yapısının şekillendiği birinci üç aylık dönemde yetersiz ve dengesiz beslenme, bebeğin mental gelişiminde kalıcı gerilik oluşturmaktadır (Samur 2008, Köksal ve Gökmen 2000).

Belirli besinlere karşı aşırı isteklilik duyulan ve halk arasında adı aşırma olan durumun kesin sebepleri tam bilinmemekle beraber, gebelikte meydana gelen hormonal değişikliklerin veya kan şekeri seviyesindeki değişmelerin önemli rolü olduğu bilinmektedir (Taşkın 2003, Murray 2002). Aşırma gebeliğin üçüncü ayından itibaren azalmaktadır. Uzun süren aşırma genellikle psikolojik kaynaklıdır. Besin alımında çok fazla isteksizlik ve buna bağlı olarak bazı besin gruplarının yetersiz tüketimi dışında aşırma durumu zararsızdır (Samur 2008). Gebe kadınlarda aşırma ve bazı besinlere karşı hissedilen tiksindenin %50–90 oranında görül-

düğü rapor edilmiştir. En fazla aşırılan besinlerin; meyve ve meyve suları, tatlılar ve çikolata olduğu saptanırken, en çok tiksinti duyulan besinlerin ise kafeinli içecekler, kırmızı et, balık, tavuk ve yumurta olduğu belirlenmiştir (Bayley ve ark. 2002). Aşırma bazen besin olmayan maddeleri (toprak, kireç, diş macunu, sigara külü vb.) yeme isteği şeklinde görülebilir. Bu durum genellikle yetersiz beslenen annelerde sık rastlanır. Kadın toprak, kil, kireç yemeye eğilim gösterir. Bu durumda anemi gelişebilir. Diğer besin öğelerinin emilimi engellenir, parazitler görülebilir (Hotun 1990, Şıklar 1996).

Birçok kişi, kadının hamileliği sırasında baktığı, yediği, içtiği ve yaptıkları ile doğacak bebek arasında bağ kurmaktadır. Bebeğin anne karnında ilk kıpırdadığı an kadın kime bakarsa bebeğin ona benzeyeceği, özellikle aşırma döneminde tüketilen besin türlerinin çocuğun cinsiyeti hakkında bilgi verdiği en yaygın batıl inanışlar arasında yer almaktadır. Gebe kadının karnı “sivri” olursa ya da ‘tatlılara’ aş ererse bebek erkek, karnı “yuvarlak” ise veya “ekşili ve acılı” yiyeceklere aş eriyorsa bebeğin kız olacağına inanılmaktadır (Çevirme ve Sayan 2005, Örnek 1981, <http://www.kultur.gov.tr> 2009).

Gebelik ve doğumla ilgili inanışların örneklerine eski uygarlıklarda da rastlanmaktadır. Eski Mısır’da “hamile kadın bedenli heykelciğin” gebe kadınlara uğur getirdiğine inanılırken, Japon kadınları ise doğum sırasında, Japonca “kolay doğum” anlamına gelen “Koyasugai” adlı deniz kabuğunu avuçlarında tutmaktadırlar. Ülkemizin değişik bölgelerinde ise gebe kadına al basması ve nazardan korunması için içinde okunmuş kağıtların olduğu üçgen şeklinde katlanmış muska veya nazar boncuğu takılması ya da gebelik süresince kırmızı baş örtüsü takması gibi uygulamalar halen devam etmektedir (Çevirme ve Sayan 2005, Yılmaz 2005).

Bu çalışma kadınların inanışları nedeniyle gebelik süresince beslenmelerinde değişiklik yapıp yapmadıkları, bu değişikliklerin bebeğin cinsiyeti,

fiziksel ve zihinsel gelişimleri üzerine etkisi olup olmadığına yönelik düşüncelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı olarak yapılan bu çalışmaya, 1 Ocak – 31 Mayıs 2007 tarihleri arasında Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Hastanesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Polikliniği'ne başvuran 802 gebeden, çalışmaya katılmayı kabul eden 501 kadın alınmıştır.

Araştırmanın yapıldığı kurumdan izin alınmış ve polikliniğe gelen kadınlar bekleme salonuna alındıktan sonra çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve yazılı onamları alınmıştır. Veri toplama aracı olan anket formları, araştırmacılar tarafından konuya ilişkin literatür taranarak hazırlanmıştır. Anket formu; üç bölüm ve 35 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde; demografik ve doğurganlıkla ilgili özelliklerden yaş, meslek, eğitim düzeyi, yaşadığı yer, aile yapısı, sosyal güvence, gelir durumu, toplam gebelik sayısı, düşük-kürtaj sayısı, çocuk sayısı, gebe kalmakta yaşanan güçlükler vb. yer almaktadır. İkinci bölümde gebelikte beslenme özellikleri (gebelikte besin seçimleri, aşırma, bulantı-kusma vb.), üçüncü bölümde ise gebelikte bebeğin cinsiyeti ve fiziksel özelliklerini etkilediğini düşündükleri besinlere yönelik sorular bulunmaktadır. Aşırma sorusuna evet cevabını verenlerden özellikle aşerdikleri besinlerin isimleri de sorgulanarak kaydedilmiştir. Veriler yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak (8–10 dakika süresince) toplanmıştır.

Veriler bilgisayarda SPSS programı yardımıyla değerlendirilmiş, istatistiksel değerlendirmelerde ki-kare testi kullanılmış ve $p < 0.05$ anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Aritmetik ortalama değerleri standart sapmaları ile birlikte gösterilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya katılan kadınların yaş ortalaması 26.7 ± 5.8 yıl olup çoğunluğu (%60.3) 20–29 yaş

grubunda yer almaktadır. Kadınların %41.3'ü ilköğretim, %23.8'i lise mezunu iken okuma yazma bilmeyenlerin oranı %3.6'dır. Kadınların tamamına yakını (%84.2) ev hanımı ve yarısından fazlası (%69.3) çekirdek ailede yaşamaktadır. Gelir ile gider durumunun dengeli olduğunu ifade edenlerin oranı %56.9'dur. Ortalama evlilik süresi 6.1 ± 0.2 yıl olan kadınların %58.9'unun evlilik süresi 1–5 yıl arasındadır (Tablo 1).

Araştırmada yer alan kadınların %10.6'sı gebe kalmada güçlük yaşadığını ifade etmiştir. Evlendikten sonra ortalama gebe kalma süresi ise 12.3 ± 0.8 aydır. Bu gebelik, kadınların %37.1'inin ilk gebeliği olup ortalama gebelik sayısı 2.3 ± 0.1 'dir (Tablo 2).

Kadınların %16.8'i gebelikte beslenmenin bebeğin cinsiyetini etkilediğine inanmaktadır. Bu kadınlardan, erkek çocuk için tatlı besinleri tercih edenlerin yüzdesi 68.9, kız çocuk için ekşi besinleri tercih edenler ise %75.4'dür.

Gebe kadınların %27.3'ü gebelikteki beslenme şeklinin çocuğun fiziksel ve zihinsel özelliklerini etkilediğini düşünmektedir. Böyle düşünen kadınlar, çocuğun güzel olması için ayva (%30.9), elma (%17.7), süt-yoğurt (%17.7) ve balık (%13.9) tükettiklerini belirtmişlerdir.

Gebelik döneminde herhangi bir besine aşırma yüzdesi 62.5'dir. En fazla aşırılan yiyecekler erik, limon, çay gibi ekşi besinler (%42.2) ve dondurma, çikolata ve hamur tatlıları (tulumba tatlısı, baklava vb.) gibi tatlı besinlerdir (%17.9). Kadınların %24.0'ı aşırılan besini tüketmediği zaman fiziksel veya psikolojik sorun yaşadığını belirtmiştir.

Kadınların %52.3'ü ise gebelikte özellikle bazı besinleri hiç yemediklerini belirtmişlerdir. Yememe nedeni olarak en fazla (%48.1) besinin kokusu ve bulantı-kusma (%35.5) olduğu ifade edilirken, yenmeyen besinlerin başında (%37.0) et, tavuk, balık gibi besinler gelmektedir (Tablo 3).

Geleneksel yollarla bebeğin cinsiyetinin bilinebileceği inancı yaşla birlikte artmaktadır ($p<0.05$). Eğitim düzeyi arttıkça nazara inanma (%52.0) ve aşırma oranı (%56.8) azalmakta, gebelikte beslenme şeklinin bebeğin fiziksel ve zihinsel özelliklerini etkileyeceği inancı artmaktadır (%41.2). Gelirlerinin giderlerine göre düşük olduğunu ifade eden kadınlarda ise nazara ve beslenmenin bebeğin cinsiyetini etkilediği inancı diğer gruplara göre daha yüksek çıkmıştır (sırasıyla %70.8 ve %45.1, $p<0.05$). Evlilik süresi 10 yıldan uzun olan kadınlarda beslenme alışkanlıklarının bebeğin cinsiyetini, fiziksel ve zihinsel özelliklerini etkileyeceği inancı ve aşırma oranı daha düşük iken, cinsiyetin geleneksel yöntemlerle bilinebileceği inancı daha yüksek bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 4).

TARTIŞMA

İnsanoğlunun varoluşundan beri cinsiyet tercihi, istenilen cinsiyette bir çocuğa sahip olma isteği ailelerin ilgi odağını oluşturmuştur. Çocuğun cinsiyetini belirleyebilme arzusu insanları çeşitli inanışlar geliştirmeye itmiştir. Halk arasında çocuğun cinsiyetini belirlemek için yaygın olarak kullanılan ancak bilimsellikten uzak inanışlar bulunmaktadır (Gibson ve Hindin 2007). Cinsiyet tercihi, yaşanan bölgenin, geleneğin medeniyetin, eğitimin ve kültürün bir yansımasıdır (Özdemir ve ark. 2005).

Yaşanılan ortamda sahip olunan geleneklere ya da beklentilere bağlı olarak belli bir cinsiyete yönelik tercihler hemen her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yaşanan bir durumdur. Geleneksel kültürümüzde, erkeğin hakimiyeti ve üstünlüğü söz konusudur. Bu nedenle toplumumuzda erkek çocuk sahibi olma isteği yaygındır. Aileden başlayarak topluma kadar genişleyen bu isteğin, gebe kadına yaptığı manevi baskı küçümsenemez. Bu yüzden gebe kadın, doğuracağı çocuğun cinsiyetini etkileyeceğine inandığı bir takım inançlara yönelir. Bunlar, geleneklerle kuşaktan kuşağa aktarılacak etkilerini sürdürmektedir. Erkek çocuk sahibi olmak için başvurulan yöntemler arasında; kurban

kesme, adak adama, yatırlara- türbelere gitme, muska ve tılsım yazdırma, evlendiği gün gelinin kucağına erkek yuvarlama, son doğan kız çocuğuna “döndü”, “döne” gibi isimler koyma sayılabilir (Hotun 1990, Yılmaz 2005).

Yenilen yiyeceğin de çocuğun fiziksel görünümünü, dahası cinsiyetini etkileyeceğine inanılmaktadır. Erkek çocuk sahibi olmak için kırmızı et, tuzlu besinler ve gazlı içeceklerin fazla tüketilmesi, kız çocuk sahibi olmak için balıketi, sebze ve tatlı yiyeceklerin bolca tüketilmesi yapılan uygulamalar arasında yer almaktadır (Örnek 1981). Gebe kadının ekşi elma, erik gibi meyvelere karşı aşırması durumunda doğacak çocuğun kız olacağına; aynı şekilde tatlı veya tatlı meyvelere karşı aşırması durumunda ise çocuğun erkek olacağına inanılmaktadır. Bu inancın ifadesini “ye ekşiyi doğur Ayşe’yi, ye tatlıyı, doğur atlıyı” sözünde bulmak mümkündür (Sever 2008). Bu çalışmada ise gebelerin %16.8’i gebelikte tüketilen besinlerin bebeğin cinsiyetini etkilediğine inanmaktadır. Çocuğun cinsiyetinin erkek olması için tatlı besinleri tercih eden kadınların oranı %68.9 iken, kız çocuk için ekşi besinleri tüketenlerin oranı %75.4’tür. Genel olarak beslenme şeklinin bebeğin cinsiyetini etkilediği düşüncesinde olan kadınların oranı düşük iken, bu kadınların ekşi ve tatlı tercihleri literatürdeki bilgilerle uyumlu olarak cinsiyet tercihinin yansıtmaktadır.

Çocukların sağlıklı olarak doğması, annenin yeterli ve dengeli beslenmesi ile mümkündür. Gebelikte beslenme ile intrauterin gelişme geriliği, prematürelilik, beyin gelişimi, intrauterin ölüm, pre-eklemsi ve bebeğin doğum ağırlığı arasındaki ilişki çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır (Murray ve ark. 2002, Arslan ve ark 1992, Ersoy ve Mamak 1991). Bunun yanı sıra halk arasında çocuğun güzel olması veya zeki olması için bazı besinlerin gebelikte tüketimi arttırılmaktadır. Örneğin, çocuğun sağlıklı ve güzel olması için gebe kadın elma, üzüm, ayva gibi meyveleri bolca yemektir. Kadın, hamileliği boyunca bol bol elma yerse çocuğun “sağlıklı, al

yanaklı ve oğlan” olacağına inanılmaktadır. Ayva yerse “gamzeli”, çilek yerse “akıllı, zeki”, şeftali yerse “tüylü” olacağı düşünülmektedir. Kara üzüm yiyen gebe kadının doğurduğu çocuğun gözleri de üzüm gibi “kara” olur denilmektedir. Hamile kadın, ayna üzerinde kendini seyrederek nar yerse çocuğun da kendine benzeyeceğine ve nardaki pembe ve kırmızı renklerin çocuğa geçeceğine inanılmaktadır (Örnek 1981, Sever 2008). Bu araştırmada, kadınların %27.3’ü gebelikte tüketilen besinlerin çocukların fiziksel ve zihinsel özelliklerini etkilediğine inandıklarını ve bu amaçla; güzel ve zeki olması için ayva (%30.9), elma (%17.7), süt-yoğurt (%17.7) ve balık (%13.9) tüketimini arttırdıklarını belirtmişlerdir.

Gebelik döneminde ortaya çıkan aşerme; bazı yiyeceklere ve içeceklere karşı aşırı istek duyulması olarak bilinmektedir (Murray ve ark. 2002). Aşermenin annenin bebeğini besleme arzusundan doğduğu, aşeren kadının istediği yiyeceği vermenin sevap, vermemenin günah olduğu, kadının aşerdiği şeyleri yiyemezse çocuğunun sakat doğacağı, tatlıya aşerenin erkek, ekşiye aşerenin kız doğuracağı gibi inanışlar toplumumuzda yaygın olduğu yapılan çalışmalarda belirlenmiştir (Hotun 1990, Yılmaz 2005, Kuru 2006, Şahin 2007). Aşerme genellikle zararsız olarak düşünülmektedir. Ancak aşerme bazen besin değeri yüksek olan besinlere karşı, bazen de düşük olan besinlere karşı duyulmaktadır (Jewell ve Young 2003, Nordin ve ark. 2004). Ayrıca gebelik döneminde bazı besinlere karşı aşırı isteksizlik duyulabilir ve buna bağlı olarak bazı besin öğelerinin yetersizliği anne ve bebekte birtakım sağlık sorunlarına neden olabilir. Bu nedenle gebe kadının tüketmediği besinlerin öğrenilerek ihtiyaç duyulan besin öğelerinin başka besinler yoluyla yerine konması sağlanmalıdır. Çalışmamızdaki kadınların %62.5’i bazı besinlere aşerirken, %52.3’ü bazı besinlere karşı tiksinti duymaktadır. Çeşitli çalışmalarda aşerme ve tiksinsenmenin bu çalışmadakine benzer oranda olduğu (%50 ve %90) rapor edilmiştir (Jewell ve Young

2003, Nordin ve ark. 2004, Crystal ve ark. 1999). Bayley ve ark. (2002) 99 gebe kadınla yaptıkları çalışmada aşerme ve tikslenme oranlarını sırasıyla %61 ve %54 olarak bulmuşlardır. Ülkemizde Arslan ve ark. (1992) yaptığı bir çalışmada bu araştırmadan daha düşük bir oranda (%12.7), bir başka çalışmada ise daha yüksek oranda (%70) aşerme görüldüğü bildirilmiştir (Hotun 1990).

Gebelikte tat ve koku alma bakımından aşırı duyarlılık görülmektedir. Bunun sonucu tadı hoş gitmeyen yiyeceklerin tüketimi azalırken, tadı hoş giden, lezzetli yiyeceklerin tüketimine olan eğilim artmaktadır (Nordin ve ark 2004). Gebelik süresince yiyeceklere karşı gelişen tikslenme ve şiddetli arzuya neden olan faktörün tat ve koku duyarlılığının değişmesi veya gebelik sırasında oluşan metabolik değişiklikler olduğu ileri sürülmektedir. Gebelikte özellikle tatlı (sükroz) ve tuzlu (sodyum klorür) tat duyusundaki değişiklikler ilgi çekicidir (Ersoy ve Mamak 1991). Bu çalışmada da ekşi (%42.2), tatlı (%17.9) ve tuzlu (%12.6) besinlere aşerildiği saptanmıştır. Bunun yanı sıra çok az oranda olsa da (%0.5) kadınlar arasında toprak yeme alışkanlığı da görülmüştür. Literatürde pika olarak geçen yabancı madde yenmesi en fazla çocukluk ve gebelik döneminde ortaya çıkmaktadır. Yenilen madde miktarı ve cinsine bağlı olarak çeşitli komplikasyonlara (anemi, beslenme bozukluğu, büyüme geriliği, parazit enfeksiyonları, zehirlenmeler vb.) neden olmaktadır. Bu çalışmada kadınlara pikanın zararlı etkileri anlatılarak tekrarlanmaması konusunda eğitim verilmiştir (Şıklar 1996).

En fazla (%37) tiksinti duyulan besinlerin başında protein kalitesi yüksek olan et, tavuk, balık gibi besinler gelmektedir. Bu besinleri, çay-kahve (%13) gibi içecekler ve soğan-sarımsak gibi kü-kürtü besinler (%12.9) izlemektedir. Benzer şekilde Flaxman ve Sherman (2000) tarafından yapılan çalışmada; meyve ve meyve suyu, çikolata, şeker ve tatlılar en fazla aşerilen besinler iken, kafeinli içecekler, et, balık, tavuk ve yumurtanın ise en fazla tiksinti duyulan besinler olduğunu bildirilmiştir.

Toplumun gelişmişlik düzeyi ve eğitim seviyeleri insanların inanışlarını etkileyebilir. Bu araştırmada da eğitim düzeyi arttıkça, nazara inanma ve aşerme oranı azalmakta, beslenmenin bebeğin fiziksel ve zihinsel gelişimini etkileyeceği inanışı artmaktadır. Yaş ilerledikçe ve evlilik süresi uzadıkça bebeğin cinsiyetinin modern teknolojik yöntemler dışında bilinebileceği düşüncesi artmaktadır. Arapça'da "bakış" anlamına gelen nazar kelimesi, Türkçe'de; kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır. Kıskançlık duygusunun nazara yol açacağı inancı yaygındır. Nazara en fazla uğrayacak kişiler; çocuklar, gebeler, güzellikleri ve hünerleri ile herkesin hayranlığını uyandırmış kişilerdir (Yılmaz 2005, Şahin 2007). Bu nedenle gebe ve loğusa kadınlarla kırkı çıkmamış bebeklerin nazardan korumak için çeşitli önlemler alınır. Araştırmamızda da nazara inanma ile sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tıbbın ilerlemesiyle birlikte bebeğin cinsiyeti henüz doğmadan öğrenilebiliyor olsa da doğacak çocuğun cinsiyetinin önceden tahmin edilmesi olayı hala geçerliliğini korumaktadır. Kadın hamileyken, vücudunun aldığı şekil, yüzündeki ve davranışlarındaki değişikliklerle, istediği yiyecek ve içeceklerle çocuğun kız veya erkek olacağı konusunda tahminler yürütülür. Hatta bazen doktorların belirlediği cinsiyetin yanlış olduğuna, kadının fiziksel özellikleri ve davranışlarındaki değişikliklerin verdiği belirtilerin geçerli olduğuna inanılır (Yılmaz 2005, Hotun 1990). Bizim çalışmamızda da özellikle yaşı ve evlilik süresi uzun olan gebe kadınlar geleneksel yöntemlerle cinsiyetin bilinebileceğine inanmaktadırlar. Gebe kadının karnı sivri ise bebeğin erkek, kalçası büyük olursa kız, bebek karında erken hareket ederse erkek, geç hareket ederse kız ve ya gebe kadının yüzü güzelleşirse erkek,

çirkinleşirse veya çillenirse kız olacağı gibi inanışlar en fazla verilen cevaplar arasındadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamızın sonucunda, gebe kadınlar arasında nazara inanma, geleneksel yollarla cinsiyetin tahmin edilebileceği inanışı, aşerme ve besin reddetme ile beslenme şeklinin bebeğin cinsiyetini ve fiziksel/zihinsel özelliklerini etkilediği inanışının azımsanmayacak oranda yüksek olduğunu gördük.

Her toplum kültürel zenginlikleri, örf ve ananeleri ile yaşamlarına renk katma hakkına sahiptir. Ancak sağlık ve bilim söz konusu olduğunda modern tıp uygulamalarına öncelik verilmelidir. Kültürün sağlık üzerindeki etkileri göz önüne alınarak özellikle sağlık hizmeti götürülen bölgenin, geleneksel inanç, tutum ve uygulamaları bilinmelidir. Bu doğrultuda bölge halkının kültürel yapısına karşı kesin bir tavır alınmadan, ılımlı bir şekilde yaklaşılmalı, iyi bir iletişim kurulmalıdır. Anne ve çocuk sağlığını olumsuz yönde etkileyecek uygulamaların düzeltilmesi, olumlu yönde etkileyecek uygulamaların desteklenmesini hedefleyen bir sağlık eğitimi planlanmalıdır. Halk arasında kullanılan sağlığa olumlu ya da olumsuz etkisi yorumlanamayan uygulamaların modern tıptaki yerini belirleyecek araştırmalar yapılmalıdır.

Gebelik döneminde yaşanan aşerme veya cinsiyeti etkilediği düşünülen besinlerin aşırı tüketimi tek yönlü beslenme riskini beraberinde getirmektedir. Ayrıca gebelik döneminde bazı besinlere karşı duyulan aşırı isteksizlik veya tiksitmeye bağlı olarak bazı besin öğelerinin yetersizliği sonucunda anne ve bebekte birtakım sağlık sorunları ortaya çıkabilir. Bu nedenle verilen sağlık hizmeti sırasında, gebe kadının beslenme alışkanlıkları ve besin tüketim durumu detaylı bir şekilde öğrenilmeli, yeterli ve dengeli beslenmesi için eğitim verilmelidir. Beslenme ile bebeğin cinsiyeti arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı da vurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- ARSLAN P., KARAAĞAOĞLU N., ÖCAL Z., "Gebe Kadınlara Yapılan Beslenme Eğitiminin Gebelerin Beslenme Ve Genel Sağlık Durumları Üzerine Etkisi", **Beslenme ve Diyet Dergisi**, 1992; sayı: 21(1), Ss.: 9-24.
- BAYLEY T. M., DYE L., JONES S., et al., "Food Cravings and Aversions During Pregnancy: Relationship with Nausea and Vomiting", **Appetite**, 2002; sayı: 38, Ss. 45-51.
- CRYSTAL S. R., Bowen D. J., Bernstein I. L., "Morning Sickness and Salt Intake, Food Cravings, and Food Aversions", **Physiology & Behavior**, 1999; sayı: 67(2), Ss.: 181-187.
- ÇEVİRME H., SAYA A., "Alkarısı İnanmaları ve Bilim", **Milli Folklor**, 2005; sayı: 17(65), Ss.: 67-72.
- Doğum Gelenekleri, <http://www.kultur.gov.tr> (10 Mart 2009)
- ERSOY G., MAMAK S., "Gebelikte tat duyusundaki değişiklikler", **Beslenme ve Diyet Dergisi**, 1991; sayı: 20(2), Ss.: 165-171.
- FLAXMAN S. M., SHERMAN P.W., "Morning Sickness: Mechanism for Protecting Mother and Embryo", **Quarterly Review of Biology**, 2000; sayı: 75, Ss.: 113-148.
- GIPSON J. D., HINDIN M. J., "Marriage Means Having Children and Forming Your Family, So What is The Need of Discussion?" Communication and Negotiation of Childbearing Preferences Among Bangladeshi Couples, **Culture, Health & Sexuality**, 2007, sayı: 9(2), Ss.: 185-198.
- HOTUN N., "İstanbul İli Halkalı Yöresindeki Kadınların Gebelik ve Doğuma İlişkin Geleneksel İnanç Ve Uygulamaları", İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, Ss.: 75-80.
- JEWELL D., YOUNG G., "Interventions for Nausea and Vomiting in Early Pregnancy", **Cochrane Database Syst Rev.**, 2003; 4, CD000145.
- KÖKSAL G., GÖKMEN H., "Gebelikte ve Emziliklikte Beslenme", **Çocuk Hastalıklarında Beslenme Tedavisi**, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara 2000, Ss.: 67-95.
- KURU M., "Edirne İli Keşan İlçesi Folkloründe Gelenekler ve Maniler", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2006, Ss.: 5-8.
- MURRAY S. S., MCKINNEY E. S., GORRIE T. M., **Foundations of Maternal – Neonatal Nursing**, Third Edition, W.B. Saunders Company, Philadelphia, Pennsylvania, 2002: Ss.: 242-394.
- NORDIN S., BROMAN D. A., OLOFSSON J. K., WULFF M., "A Longitudinal Descriptive Study of Self-reported Abnormal Smell and Taste Perception in Pregnant Women", **Chem. Senses**, 2004, sayı: 29, Ss.: 391-402.
- ÖRNEK S. V., "Sivas ve Çevresinde Hayatın Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki", **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, 1981; sayı: 174, Ss.: 25-34.
- ÖZDEMİR O., OCAKTAN E., KANYILMAZ D., "Toplumlarda Cinsiyet Oranı ve Etkilendiği Düşünülen Faktörler", **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, 2005; sayı: 58, Ss.: 180-188.
- SAMUR G. "Gebelik ve Emziliklik Döneminde Beslenme", Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726, Ankara 2008.
- SEVER M., "Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve", Türklük Bilimi Araştırmaları, <http://www.acikarsiv.gazi.edu.tr>. (4 Aralık 2008)
- ŞAHİN A. M., "Gaziantep'te Yaşayan Barak Türkmenleri'nin İnanç, Adet ve Geleneklerinin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007, Ss.: 10-12.
- ŞIKLAR Z., TANYER G., DALLAR Y, GÖKTAŞ Y, DEMİR M., "Çocukluk Çağında Pika ve Demir Eksikliği Anemisi", **T Klin Pediatri**, 1996; sayı: 5: Ss.:151-154.
- TAŞKIN L., **Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği**, Sistem Ofset Matbaacılık, Ankara 2003, Ss. 203-261.
- YILMAZ M. A., "Aladağ Halk Kültürü Araştırması", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2005, Ss. 6-32.

Tablo 1. Gebelerin Demografik Özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Yaş (yıl)		
19 ve altı	52	10.4
20-29	302	60.3
30-39	135	26.9
40 ve üzeri	12	2.4
Eğitim düzeyi		
Okur-yazar değil	18	3.6
Okur-yazar	9	1.8
İlkokul	207	41.3
Ortaokul	78	15.6
Lise	119	23.8
Fakülte/Yüksekokul	70	14.0
Çalışma durumu		
Çalışmayan	422	84.2
Çalışan	79	15.8
Aile tipi		
Çekirdek	347	69.3
Geniş	154	30.7
Evlilik süresi (yıl)		
1-5	295	58.9
6-10	114	22.7
11-15	53	10.6
16 ve üzeri	39	7.8
Ailenin aylık gelir durumu		
Gelir gidere göre yüksek	28	5.6
Gelir ve gider dengeli	285	56.9
Gelir gidere göre az	188	37.5

Tablo 2. Gebelerin Bazı Doğurganlık Özellikleri ile İlgili Ortalama Veriler

Özellikler	X±SD
Evlendikten sonra gebe kalma süresi (ay)	12.3 ± 0.8
Toplam gebelik sayısı	2.3 ± 0.1
Yaşayan çocuk sayısı	1.4 ± 0.1
Ölü doğum sayısı	0.2 ± 0.0
Düşük sayısı	0.2 ± 0.0

Tablo 3. Gebelerin İnanışları ve Beslenme Özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Beslenmenin cinsiyeti etkileyebileceği düşüncesi (n=501)		
Etkiler	84	16.8
Etkilemez	417	83.2
Beslenmenin fiziksel-zihinsel özellikleri etkileyebileceği düşüncesi (n=501)		
Etkiler	137	27.3
Etkilemez	364	72.7
Gebelikte aşerme (n=501)		
Aşeren	313	62.5
Aşermeyen	188	37.5
Aşerilen besin türü (n=313)		
Ekşi meyveler (erik, limon, ç ağla, vişne, greyfurt, mandalina, kivi)	132	42.2
Tatlı (dondurma, çikolata, hamur tatlıları, aşure, sebze ve meyve tatlıları, pasta, kurabiye)	56	17.9
Tuzlu besinler (turşu, zeytin, kraker, cips)	40	12.7
Acılı besinler (acı biber turşusu, çiğ köfte, şalgam)	18	5.8
Diğer meyveler (kavun, dut, kayısı, yenidünya, hurma)	16	5.1
Süt ve türevleri (yoğurt, cacık)	9	2.9
Et, tavuk, sakatatlar	11	3.5
Yeşil yapraklı sebzeler (tere, nane, maydanoz, asma yaprağı)	10	3.2
Hamur işleri (mantı, börek, poğaç a)	6	1.9
Diğer sebzeler (domates, salatalık, patlıcan)	8	2.6
Kuruyemişler (ayçekirdeği, kabak çekirdeği, badem)	5	1.7
Diğer (toprak, kireç)	2	0.5
Bazı besinleri yememe durumu (n=501)		
Hiç yemeyen	262	52.3
Yiyen	239	47.7
Yenmeyen besinler (n=262)		
Et-tavuk-balık	97	37.0
Yağlı besinler-kızartmalar	28	10.7
Soğan-sarımsak	34	13.0
Çay-kahve	33	12.6
Yumurta	18	6.9
Süt-yoğurt	12	4.6
Tatlılar	15	5.7
Diğer	25	9.5
Besinlerin yenmeme nedeni (n=262)		
Koku	126	48.1
Bulantı-Tiksinti	93	35.5
Bebeğe zarar vereceği düşüncesi	43	16.4

Tablo 4. Gebelerin Yaş, Eğitim, Gelir Düzeyi Ve Evlilik Süresine Göre Bazı İnanışların Dağılımı

Değişkenler	N	Nazara inanma		Beslenmenin cinsiyeti etkileyebileceği inancı		Beslenmenin fizik / zihinsel gelişimini etkileyebileceği inancı		Geleneksel yollara cinsiyetin tahmin edilebileceği inancı		Aşerme	
		İnanan %	İnanmayan %	İnanan %	İnanmayan %	İnanan %	İnanmayan %	İnanan %	İnanmayan %	Olan %	Olmayan %
Yaş (yıl)											
19 ve altı	52	46.4	53.6	4.3	95.7	28.7	71.3	5.0	95.0	49.3	50.7
20-29	302	51.0	49.0	12.1	87.9	26.1	73.9	8.1	91.9	45.8	54.2
30-39	135	61.3	57.9	15.8	84.2	27.9	72.1	9.8	90.2	44.4	55.6
40 ve üzeri	12	50.0	50.0	18.8	81.2	12.5	87.5	36.3	63.7	33.3	66.7
X², p		6.215, >0.05		2.919, >0.05		5.173, >0.05		9.949, <0.05		1.593, >0.05	
Eğitim düzeyi											
Okur-yazar değil	18	58.1	41.9	38.7	61.3	21.9	78.1	38.7	61.3	83.9	16.1
Okur-yazar	9	76.2	23.8	23.8	76.2	23.8	76.2	27.4	72.6	95.2	4.8
İlkokul	207	66.2	33.8	22.9	77.1	26.8	73.2	33.8	66.2	70.0	30.0
Ortaokul-lise	197	63.8	36.2	11.7	88.3	27.8	72.2	7.4	92.6	58.0	42.0
Fakülte/Yüksekokul	70	52.0	48.0	14.4	85.6	41.2	58.8	12.0	88.0	56.8	43.2
X², p		17.610, <0.001		2.980, >0.05		10.706, <0.05		2.569, >0.05		19.322, <0.05	
Gelir durumu											
Gelir gidere göre az	188	70.8	29.2	45.1	54.9	12.1	87.9	10.9	89.1	63.4	36.6
Gelir ve gider dengeli	285	61.5	38.5	25.3	74.7	10.9	89.1	6.9	93.1	61.7	38.3
Gelir gidere göre yüksek	28	68.6	31.4	9.8*	90.2	3.9	96.1	9.8	90.2	54.9	45.1
X², p		8.177 <0.05		7.452 <0.05		3.043 >0.05		4.285 >0.05		1.398 >0.05	
Evlilik süresi (yıl)											
1-5	295	65.5	34.5	10.1	89.9	34.8	65.2	8.3	91.7	69.2	30.8
6-10	114	64.8	35.2	17.1	82.9	24.8	75.2	8.6	91.4	64.2	35.8
11-15	53	66.0	34.0	4.9	95.1	24.3	75.7	2.9	97.1	52.4	47.6
16 ve üzeri	39	64.6	35.4	7.7	92.3	20.0	80.0	20.0	80.0	58.6	41.4
X², p		0.074, >0.05		13.311, <0.05		8.739, <0.05		15.131, <0.05		7.634, <0.05	

Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi

• Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ

Öz

Dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetler bir değişim sürecinden geçmiş ve geçmeye devam etmektedir. Çocuk refahı hizmetleri dünyada temel olarak üç aşamadan geçmiştir. Bu aşamalar 1- Korunmaya ihtiyacı olan çocukların büyük grup evlerinde bakımı, 2- Büyük grup bakımının zararlarının anlaşılması ve koruyucu aile hizmetlerinin ve daha küçük grup bakımının uygulanması, 3- Çocuğun öz ailesinde bakımının sağlanmasına yönelik destekleyici çalışmaların yapılması ve en kötü ailenin en iyi kurumdan daha iyi hizmet vereceğine ilişkin bakış açısının gelişmesidir. Bu çalışmada örnek olması amacıyla gelişmiş ülkelerden İngiltere ve Amerika'da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler incelenmiş ve daha sonra da Türkiye'deki gelişim ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Korunmaya ihtiyacı olan çocuk, kurum bakımı, koruyucu aile, evlat edinme, koruyucu bakım.

Abstract

Historical Development Services for Children in Need of Protection at Turkey and World

Services provided for children in need of protection have passed through change proves in the world and this change is continuing. Child welfare services have passed from three phases. These stages are, 1- Caring of children in need within big group houses, 2- realization of the harmful effects of big group care and shift to foster family and small group care, 3- providing support to children's own families to have them be cared by them and the development of the view that family is better than any institution care. To provide clues for this study, some examples of services towards children in need of protection are provided from England and the U.S.A and they are evaluated with the development in Turkey on the subject.

Key Words: Child in need of protection, institutional care, foster family, to adopt a child, foster care.

(*) Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

Giriş

Mutlu bir aile, çocuğun sağlıklı iletişim içinde olduğu, kendini güvende hissettiği, kabul edilmiş bir statü ve öneme sahip olma gibi yüksek standartlarda fiziksel bakıma sahip olmaktan da önemli ihtiyaçların karşılandığı bir yapıdır. Suçlulukta yoksunluğun etkisi üzerin yapılan araştırmalarda, aileden ayrılığın, aile tarafından gerçekten ya da hissedilen bir şekilde reddedilmenin, aile içindeki yozlaşmış ilişkilerin, çocuğun zihinsel ve duygusal gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olduğu saptanmıştır. Ailenin çeşitli nedenlerle çocuk yetiştirme sorumluluğunu gerçekleştiremediği durumlarda toplum, çocuklara bakma gibi özel bir sorumluluğa sahiptir (Hall 1965: 223). Toplumların bu sorumluluk anlayışı ise hizmetlere yansımıştır.

Dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetler bir değişim sürecinden geçmiştir. İlk dönemlerde gönüllüler tarafından verilen hizmetler, bu alanda profesyonel bakıma ihtiyaç duyulması ile kurumsallaşmaya başlamıştır. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlerden en eski ve en yaygın olanı kurum bakımı hizmetidir. Eski bir tarihi geçmişi bulunan kurum bakımı ile ilgili kayıtlar M. S. 3. ve 4. asra kadar gitmektedir (Kadushin 1970: 519; Koşar 1992: 111). Bu kadar eski bir tarihsel gelişimi bulunan kurum bakımı modeli ve buna bağlı olarak korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetler birçok ülkede değişik aşamalardan geçmiştir. Yapılan alan yazın taramasında korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlerin üç aşamada gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu aşamalar; 1- Korunmaya ihtiyacı olan çocukların büyük gruplar halinde bakımı, 2- Büyük grup bakımının zararlarının anlaşılması üzerine koruyucu aile hizmetlerinin ve daha küçük grup bakımı hizmetinin gelişimi ve uygulanması, 3- Çocuğun öz ailesinde bakımının sağlanmasına yönelik destekleyici çalışmaların yapılması ve en kötü ailenin en iyi kurumdan daha iyi hizmet vereceğine ilişkin bakış açısının gelişmesidir.

Bu çalışmada, yukarıda tanımlanan üç aşamayı da tamamlamış olan gelişmiş ülkelerden İngiltere ve Amerika'da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen korunma ve bakım hizmetlerinin gelişimi incelenecektir. Örnek oluşturacağı düşünülmektedir. Bu iki ülke, korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlerde öncü olmuş ve profesyonel hizmetler geliştirmişlerdir. Bu açıdan diğer birçok ülkede de benzer şekillerde gelişim gösteren korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetler bu iki ülke kapsamında ele alınacak ve daha sonra ise Türkiye'deki gelişim incelenecektir.

Amerika'da Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetler

Amerika'da 200 yıldan fazla bir zamandan beri çocuklar için kurum bakımı modelleri kullanılmaktadır. Bu kurumlar sorgulanmaya başladıklarında, sosyal hizmet uzmanları, kurumların daha iyi hale gelmesi için çalışmışlardır. Kurum bakımı, iyi bir koruyucu ev bulana kadar, zor durumda olan çocuk için alternatif bir bakım modeli olarak düşünülmüştür (Costin 1961: 346). 19. YY'dan önce Amerika'da sadece birkaç tane yetiştirme yurdu (orphanage) kurulmuştur. 1709'da Güney Carolina'da Charleston Yetim Evi ilk kamu yetimhanesi olarak açılmıştır (Friedlander 1961: 345-346).

Amerika Birleşik Devletleri'nde sömürgecilik dönemleri boyunca ihmal edilen kimsesiz çocuklar, yıllarca para karşılığı ucuz iş gücü olarak kullanılmıştır. Küçük çocuklar, ucuz ev işçisi olarak koruyucu ailelerin bakımına verilmiş veya güçsüzler yurduna (almshouses) yerleştirilmiştir. 19 yy. boyunca pek çok çocuk güçsüzler yurdunda bakılmıştır. Bu çocuklar karanlık, kalabalık, çok pis odalarda; yetersiz besin ve kıyafetlerle yaşamış, çeşitli fiziksel ve mental hastalıklarla mücadele eden yetişkinlerle birlikte düzensiz bir insan sürüsü haline gelmişlerdir. Güçsüzler yurdundaki bu tipik koşullar 1857 yılında New York'ta yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır. Bu dönemden sonra

çocukların düşkûnler-evinden alınması, yaşlarına ve ihtiyaçlarına göre eğitilebilecekleri yetimhanelere veya barınaklara yerleştirilmesi fikri yayılmaya başlamıştır. Bu fikir 20. yy'da yetimhanelerin hızlı gelişimine neden olan ilk fakat tek olmayan unsurdur. Aynı zamanda kendi ailelerindeki koşullar nedeniyle sağlıkları ve ahlakları tehlike altında olan, ihmal edilmiş ve büyük şehirlerin sokaklarında başı boş dolaşan diğer çocuklar için bir yer bulma ihtiyacı da söz konusu olmuştur (Friedlander 1961: 345-346).

19.yy ve 20. yy boyunca yetimhanelerin hızlı gelişiminin yanı sıra bu kurumların dezavantajları fark edilmeye başlanmış ve 1853'te ihmal edilmiş çocuklar için koruyucu bakım hizmetleri verecek New York Çocuklara Yardım Topluluğu kurulmuştur. Topluluğun en önemli etkinliği, yoksul veya evsiz çocukların kırsal alanlarda yaşayan çiftçilere ve motor tamircilerine "toplulu olarak sürgün edilmesi"(mass deportation) organizasyonu olmuştur. Pek çok çocuk için bu durum olumlu olmasına rağmen, bir bölümü alışık olmadıkları kır hayatına ve tarımsal çalışmalara uyum sağlayamamıştır. Çocukların bakımını üstlenen çiftçilerin çoğu fakir olup temel amaçları ucuz iş gücü sağlamaktır. Amerikanın eyaletlerinde, çok sayıda çocuğa yardım toplulukları oluşturulmuştur. Daha sonra 1883'te Şikago'da Amerikan Eğitim Topluluğu kurulmuştur. Bu kuruluş ilk geniş çaplı çocuk yerleştirme kuruluşu olup daha sonra hizmetlerini Milli Çocuk Evi Topluluğu olarak, başka eyaletlerle işbirliği yaparak genişletmiştir. Pek çok eyalet, kurulan sosyal refah bölümleri bünyesinde, çocukları koruyucu evlere yerleştirmeye başlamıştır. Bundan sonraki süreçte çocukların, sadece ekonomik anlamda değerli görülmesinin yanlış olduğu fikri gelişmeye başlamış ve bu fikre uygun ailelerin seçimine başlanmıştır. Zaman zaman denetimciler aileleri ziyaret ederek, onlara süper vizyon sağlamışlardır (Friedlander, 1961: 348).

Koruyucu aile hizmeti, o dönemde varolan yetiştirme yurtları ve diğer çocuk yuvalarının (children's home) kusurlarıyla karşılaştırıldığında, ileri bir adımdı. Çocuk yetimhaneleri çocukların bireysel ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Bu kurumlar çok büyük yurtlarda kışla tipi barınmayı sağlıyordu. Çocuklar kişisel ilgiden ve anlayıştan yoksundu. Tedavileri kişisel olarak değil grup olarak alıyorlardı ve ait olma duygusuna, aile ve ebeveyn sevgisine özlem duyuyorlardı. 19. YY'ın sonuna doğru, çocuklarla ilgili kurumlardaki bu eksiklikler fark ederek "kulübe tipi ev - cottage plan" modeli oluşturulmuştur. Geniş bakım yurtları yerine, aile gibi hareket eden bir baba ve annenin bulunduğu, ayrı binalarda yaşayan aile benzeri gruplar inşa edilmeye başlamıştır. Bu tür kurumlar bile, çocukları komşuluk ilişkileri, okula gitme ve kendi evlerine geri dönme gibi normal topluluk ortamında yetiştirmekten yoksun bırakmaktaydı. Bu gerçek, koruyucu aile hizmeti için dikkatlice seçilmiş ve süpervizyon verilmiş ailelerin neden sorunun çözümü için daha iyi bir çözüm olarak görüldüğünü açıklamaktadır.

Çocuğun korunması için en son ortaya çıkan fikir; çocuğun mümkün olduğunca kendi ailesi içinde bırakılmasıdır. Daha önce üzerinde durulduğu gibi 19. yy'ın sonuna kadar pek çok çocuk, ailelerinin fakirliği nedeniyle ve fakir bir ailenin çocuğu uygun bir şekilde yetiştiremeyeceği düşüncesiyle ailelerinden alınmıştı. Bir süre sonra modern psikoloji ve psiko-analiz bulgularına göre ve uyumsuz, zor çocuklarla mücadele eden çocuk mahkemeleri ve sosyal kuruluşların gözlemlerine dayanarak, çocukların evlerinde anneleri ve kardeşleriyle birlikte bırakılması önerilmiştir. Anneye yapılacak ekonomik yardım sayesinde annenin çocuğunu bırakması, bir fabrikada, tarlada veya ev işçisi olarak çocuğunu çalışmaya zorlaması yerine çocuğunu büyütmesine imkan vermiştir. 1909'da korunmaya ihtiyacı olan çocukların bakımı ile ilgili ilk Beyaz Saray Konferansı yapılmıştır. Bu konferansta ai-

leyi korumak için annelere ekonomik yardım yapılması ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Daha sonra çocukların ihmal, istismar edilmesi veya reddedilmesi, yetersiz sevgi veya ailenin çocuğu eğitmek için yetersiz oluşunun tehlike yaratmakta olduğu fikri gelişmeye başlamıştır. Bu sebeple, çocukların uygun koruyucu ailelere veya kurum bakımına yerleştirilmesi amacıyla çocuk refahı birimleri oluşturulmuştur.

Çocuk refahı ile ilgili birimler; kendi evinde yaşayan çocuklara kişisel ve ekonomik yardım yapmak, evi olmayan ve kendi ailesiyle kalamayacak olan çocukların ailelerinin yerini alacak evlat edinme hizmetleri sunmak, çeşitli nedenlerle evinde bırakılmayacak ve koruyucu aileye verilemeyecek çocukları, çocuk yuvalarına veya yetimhanelere almak gibi hizmetleri sağlamakla görevlendirilmiştir (Friedlander 1961: 349).

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik Amerikan bakım modeli incelendiğinde, çocukla ilgili kurumların, hizmetlerdeki çeşitliliğe bağlı olarak farklılaşmaya başladığı söylenebilir.

Bütün kurumların ortak özelliği, çocukların sorun çeşitlerinin özelliği ile bağlantılı olarak farklı kategorilerde kurulmuş olmalarıdır. Bu kurumlar, gönüllü kişiler veya yönetimler tarafından oluşturulmuş ve eğitimsel, tıbbi, psikiyatrik, sosyal refah amaçlı olarak oluşturulmuş kuruluşlardır (Costin, 1961: 349-351). Bahsedilen bu kurumlar;

1. Geçici koruma ve bakımı içeren ihmal edilmiş ve bağımlı çocukların korunması ve bakımı için oluşturulan kurumlar,
2. Suçlu çocuk ve gençler için tedavi okulları, ıslah evleri, teşhis evleri vb. amaçlara hizmet eden kurumlar,
3. Duygusal zarar görenler için tedavi kurumları ve psikiyatrik rahatsızlığı olan çocuklara hizmet için kurulan kurumlar,

4. Zihinsel bozukluğu olan çocuklar için kurumlar,
5. Fiziksel özürli çocuklar için kurumlar (özel yatılı okullar)dır.

Yukarıda belirtilen kurumlar kapasiteleri itibariyle çeşitlilik göstermektedir. Küçük gruplardan, en fazla on çocuğa verilen hizmetler ile büyük gruplarda yüz çocuğa verilen hizmetleri kapsamaktadır.

Bağımlı ve ihmal edilmiş çocuklar için açılan kurumların geçmişi, 1800'lere dayanmakta iken, suça yönelen ve özürli çocuklarla ilgili kurumlar 1950'lerden sonra gelişmiştir (Costin 1961: 350).

Bağımlı ve ihmal edilmiş, korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için açılan daha eski kurumların temel fonksiyonlarında değişiklikler olmuş ve duygusal sorunu olan çocuklar için oluşturulan kurumlar örnek alınmıştır (Costin 1961: 351). Daha küçük gruplarda verilen bakım Amerika'da 1900'lü yılların başında uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle duygusal sorunlar yaşayan çocuklar için istasyon kuruluşları oluşturulmuştur. Bağımlı ve ihmal edilmiş çocuklar için oluşturulan kurumlarda da 15 çocuktan az özel gruplara bakım hizmeti verilmiştir.

Birçok çocuğun yararlandığı bakım kurumları 1920'den önce kurulmuşlar ve 1940'lara kadar önemlerini korumuş, 1940'lardan sonra bu kurumların değeri giderek azalmıştır (Costin 1961: 351).

Günümüzde Amerika'da her on bin çocuktan 75'i korunma altındadır. Yani ABD'de yarım milyon çocuğun devlet korunmasında olması demektir. Bu çocuklara verilen hizmetler ise ağırlıklım olarak küçük gruplarda bakım modeli olan 'grup evi bakım modeli', koruyucu aile modeli, kurumlar ve çocuğun aile yanında desteklenmesi amaçla aileyi destekleyici programlardan oluşturulmuştur (Rushton and Minnis, 2003; Ekşi 2004:16-17).

Amerika'da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler incelenmiş ve günümüzde ço-

cuğun yüksek yararı göz önüne alınarak, ne tür hizmetlerin verildiği değerlendirilmiştir. Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik verilen hizmetlerin tarihsel gelişimine bakıldığında İngiltere’de de benzer hizmet modellerinin geliştirildiği görülmektedir.

İngiltere’de Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetler

İngiltere’de korunmaya ihtiyacı olan çocuklarla ilgili hizmetlerin gelişimi Amerika’daki gelişimle paraleldir. İngiltere’de korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerdeki gelişmeler I. Dünya Savaşı’ndan sonra hız kazanmıştır. Savaş yıllarından sonra korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için verilen hizmetler düzensizdir. Bu çocukların sorumluluğu bölgesel ve merkezi hükümet bölümleri arasında paylaşılıyor, gönüllü topluluklar da sorumluluğun bir kısmına katkıda bulunuluyordu. Korunma altına alınan çocukların aileleri yoksuldu ve bu dönemde yoksul ailelerin çocuklarına bakamayacağı inancı hakimdi (Boss 1971: 9-12).

Hükümet tarafında 1930’da I. Elizabeth Yasası tekrar gözden geçirildi. Bu yasa; yetim, zarar görmüş veya psikolojik rahatsızlığı olan ailelerin çocukları ile aileleri tarafından bakılmak istenmeyen çocukları da kapsıyordu. Devlet tarafından bakım altına alınan çocuklar ile suça yönelen çocuklar, bölgesel otoritelerin bakımına verilir veya ıslahhane, şartlı öğrenci evleri denen tedavi kurumlarına gönderilirdi. 9 yaşın altındaki korunmaya ihtiyacı olan çocuklar aile bakımına karşılık olan koruyucu ailelerde (foster family) bakılırdı veya evlat edinilirdi.

1930 Yoksulluk Yasası kapsamında bakılan çocuklara yönelik hizmetler 19. yy’ın ikinci yarısına kadar oluşturulan çocuk koruma kanunlarının bir birikimi sonucunda gerçekleştirilmiştir. Koruyucu bakım (foster home); grup evleri (cottage homes), dağınık evler (scattered home) ve çocuk yuvaları

(nurseries)’ndan oluşmakta idi. Büyük azınlıkların çocukları için ise çalışma evleri (workhouse) oluşturulmuştu (Boss, 1971: 9-12).

19. yy’da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlerin gelişimine katkıda bulunan 19. yy öncülerinin ölümünü takip eden uzun yıllar boyunca halk, yoksun çocuklara verilen bakımın kalitesiyle ilgili, kamu otoriteleri veya gönüllü kuruluşların sorumluluğunda, uygun bir şekilde bakıldıklarını farz ederek kaygılanmamıştı. 1944’te Lady Allen isimli kişi, pek çok çocuk yuvasındaki kötü koşullara dikkat çeken bir mektup ve yuvalarda yaşanan acı olayları, hayal edilemeyecek uygulamaları, bazı vakalardaki fiziksel değilse bile zihinsel olarak yapılan zulümlerden örnekleri içeren “Kimin Çocukları” adlı yazıyı, “The Times” gazetesine yazmıştır. Takip eden yılda, ihmal ve kötü muamele nedeniyle bir çocuğun ölümü kamuoyunu rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Mart 1945’te Bayan Myra Curtis başkanlığında bir komite kurulmuştur. Bu komite, ailelerini kaybeden ya da başka sebeplerden dolayı, aileleriyle ya da akrabalarıyla normal bir ev hayatından yoksun olan çocukların daha iyi koşullarda bakılmalarını sağlayacak hizmetlerin oluşturulmasını tartışmak üzere toplanmıştır (Hall 1965: 232-233). Bu toplantıya 58 bölgeden yetkili kişiler katılmıştır. Ülkenin tamamında 451 çeşit kurum ziyaret edilmiş ve çocukların kurumlarda uygun koşullarda bakılmadığına dair 229 kanıt bulunmuştur. Yapılan bu soruşturma bu güne kadar İngiltere’de yapılan ilk soruşturmadır (Boss, 1971: 40-42).

Curtis başkanlığında komite raporunu 1946’da yayımlamıştır. Rapora göre, yoksun çocuklara yönelik bakım çeşitleri içerisinde iyi çalışmalar da yapılıyor olmasına rağmen, yoksul bölgelerde standardın çok değişken olduğu ve bu çocuklarla ilgili bütün uygulamaların standardını yükseltmek için uğraşılması gerektiği tespit edilmiştir. Buna göre hükümet, korunmaya ihtiyacı olan çocukların bütün ihtiyaç ve bakımından sorumlu tutulmuştur. Ye-

rel otorite düzeyindeyse konuyla ilgili komitelerin kurulması önerilmiş ve bu komiteler; çocuk yuvaları, ailede bakım, çocuk hayatının korunması vb. hizmetlerden sorumlu tutulmuşlardır. 1948 Çocuk Hakları Sözleşmesiyle yasal olarak onay verilen bu yönetsel tavsiyeler, hükümet tarafından kabul edilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin şartları, normal ev yaşantısından yararlanamayan çocukların bakımı için kapsamlı bir hizmet sunumu ve yönetsel bir iskelet kurmuştur. Fakat temel olarak yapılan bu çalışmaların, çocuğun refahını tek başına sağlayamadığı görülmüştür. Çocuğun ev ve aile kaybının yol açtığı yaraları iyileştirmek için onun duygusal ihtiyaçlarına yönelik uygun kuruluşlar kurulması ve bu koşullar altında, yaşadıklarının çocuğun kişiliğine minimum hasar vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Curtis Komitesi çocuk bakımı ile ilgili kuruluşları bu konuda başarısız bulmuştur. Ziyaret edilen kurumlarda çocuklara verilen fiziksel bakım, komite tarafından takdir edilmiş ve çoğunlukla çocuğun kendi evinde olabileceğinden daha yüksek bir standart yakalandığı fark edilmiş, fakat en iyi kurumlarda bile "çocuğa bir birey olarak yeterli ilgi gösterilmediği ve bireysel ilişkilerden yoksun kaldığı" görülmüştür. Bunun üzerine, yoksun çocuklar için en az fiziksel bakım kadar, mümkün olduğunca yüksek standartlarda kişisel ve psikolojik bakım sağlanmasına çalışılmıştır (Hall 1965: 234-235).

Farklı vakalarda uygulanacak bakım çeşidini belirlemek için hem yukarıda ana hatları verilen genel prensipleri uygulamak hem de ilgili çocuğun ihtiyaçlarını mümkün olabildiğince karşılayabilmek için Curtis Komitesi, yerel otoritelerin ilk kabul için özel bir hizmet sağlamaları gerektiğini belirtmiş ve uzun süreli bakım için gelen çocukların gözlemlenmesini, yerel otoritelerin bir görevi haline getirmiştir. Bu ihtiyaçtan dolayı kurulan "kabul merkezleri" 1961 yılı itibarıyla, sekizin üzerine çıkmıştır. Bu merkezlere kabul edilecek çocukların çok dikkat-

li seçilmesi gerektiği, araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu tarz merkezlere ilk başta tüm çocukların alındığı ve bunun çocuk üzerindeki etkisinin ağır olduğu görülmüştür. Çünkü, kabul merkezlerinde en fazla 4 hafta kalınması gerekirken bu çocuklar 4 haftadan daha uzun süre kalmışlardır. Daha sonra yapılan düzenlemelerle bu kurumlara kabul edilen çocukların dikkatli seçimine çalışılmış, özellikle ağır zarar görmüş çocukların kabulü sağlanmış ve kurum personelinin seçiminde titizlik gösterilmiştir (Hall 1965: 236).

Bakım altındaki pek çok çocuğun büyümesi ve her yıl bir üst kuruma giderek yer değiştirmeleri, gençlik hizmetlerinde baskılara neden olmuş ve bakım yerlerinde bu baskı sonucu gelişme ve değişimler ortaya çıkmıştır. Çocuk bölümlerinde bakıma ayrılan yerlerin birçoğu günün şartlarına uygun olmayan, çok kötü yerlerdir. Bu kuruluşlar beş genel kategoriye ayrılmaktadır (Boss 1971: 44-50).

Aile Grup Evleri (Family Group Homes): Bu barınma evleri, genellikle bir mahallede herhangi bir evde 12 çocuktan daha az çocuğun kaldığı yerlerdir. Bir aile ortamının oluşturulması düşünülmüştür. Evlerde ev annesi ve bir yardımcısı personel vardır.

Grup Evleri (Grouped Cottage Homes): Birbirine bitişik, her birinde 10-20 çocuğun kaldığı, ev annesi ve bir yardımcısının veya evli bir çiftin görevlendirildiği evlerdir.

Büyük Evler (Large Homes): Çocuk köyleri kadar organize olmayan ve aile grup evlerinden daha geniş olan çeşitli büyüklüklerde evlerdir. Bu evlerin en büyüğünde yaklaşık 1950 çocuk bakılmakta idi. Genelde ise ortalama 480 çocuk bakılmaktaydı. Burada eşit sayıda personel ve personelin başında şef veya özellikle evli olan orta yaşlı bir kadın ya da başvuru olduğu takdirde evli bir çift bulunmaktaydı.

Çocuk Bakım Evleri (Residential Nurseries): Yoksulluk Yasaları (Poor Law)'nın oluşturulduğu dönemden kalan ve devlet eliyle çocuklara bakılan bir kurumdur. Bu dönemde en yaygın kurumlardır. 5 yaş altındaki çocuklar için birçok çocuğun kaldığı en geniş evlerden biridir ve 185 çocuk barınmaktadır.

Kabul Merkezleri (Reception Centers): Çocukların kurumlara alınmadan önce tedavilerinin yapıldığı ve kuruluşa uyum sağlayabilmesi için oluşturulan kısa süreli merkezlerdir.

1951'de merkez bürosu tarafından yukarıda açıklanan kuruluşların eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu eksiklikler;

Köy evlerinin (cottage homes) bir çoğunda personel ihtiyaca cevap vermiyordu ve eksiktir. Bakıcı anneler (house mothers) fazla çalıştırılıyor ve rahatsızdır. Bakıcı anneler kişisel özellikleri sebebiyle çocukların ihtiyaçlarına cevap veremiyorlardır. Çocuk köylerindeki mobilyalar standarttı ve gün geçtikçe daha iyiye gitmesi için çalışılmasına rağmen sıkıcı bir görünüme sahiptir. Kurum havası hissedilebiliyordu.

Büyük evler (large homes) çok büyük yapıya sahip olan karakteristik bir kurumdur ve modern çizgideki çocuk bakımının gelişiminde yetkilileri tasalandıran en eski kurumlardandır. Bu evler, geniş yurtlar biçiminde ve oyun odalarından oluşmaktadır ve ev ortamından uzak kurumlardır.

Çocuk bakımevleri (residential nurseries) ise çocuk bakımı için uygun olmayan kurumlardır.

Barınma yerlerindeki mevcut durumun geliştirilmesi bölge yetkililerini rahatlatmıştır. Merkez bürosu, çocuk köyleri ve büyük evler yerine aile grup evlerinin tercih edilmesi konusunda baskı yaptı. Merkez tarafından çocuk bakım evlerinin kullanılmasını, buna karşılık özellikle küçük çocuklara uygun olan küçük gruplar ve aile grup evlerinin

kullanımı desteklendi. Çünkü bu evler aile yaşantısına yakın görünüyordu. 1950'de 85 olan çocuk grup evleri, 1955'de 101'e kadar yükseldi. Küçük grup evleri ve çocuk köylerinin çocukların ihtiyacına cevap verebilecek standartlara getirilmesi için de düzenlemeler yapıldı ve çocuğun ihtiyacına göre uygun hizmetin verilmesine çalışıldı (Boss 1971: 55).

1966'da bakım altında bulunan 6 yaşın altındaki çocukların bir çoğu için uygun olmayan "kışla bakım modeli", yerini, küçük grup bakım modeline bıraktı. Küçük grup yaşamına adaptasyonun, büyük gruba adaptasyondan daha kolay olması düşünülerek amaca uygun yapılar inşa edildi. Takip eden yıllarda "Aile" teriminin kullanıldığı gruplar oluşturuldu. Bu gruplarda anne ve baba rolünde bulunan kişiler tarafından apartman dairelerinde bakım modeli gündeme geldi (Boss 1971: 57).

Görülüyor ki; İngiltere'de korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için koruma hizmeti iki tür bakım şeklinde yürütülmektedir. Bunlar kurum dışı bakım ve kurum bakımıdır. Kurum dışı bakım; koruyucu aile ve evlat edindirme hizmetidir. Kurum bakımı ise grup evleri (cottage homes) ve dağınık evler (scattered home) şeklinde düzenlenmiştir.

Günümüzde İngiltere'de ve Galler bölgesinde ise her on bin çocuktan 50'si yerel yönetimler tarafından toplam 60 bin çocuk korunma altındadır (Rushton and Minnis, 2003). İngilterede çocukların %65'i koruyucu ailede ve %12'si çocuk evlerindedir. Geri kalan %23'ü kendi biyolojik ailelerine geri döndürülmek üzere çocuk bakım servislerinin kontrolü altındadır veya evlat edinilmek üzere belirli yerlere yerleştirilmiştir (Ekşi 2004:14).

Anlaşıldığı üzere İngiltere'de de bir çok ülkede olduğu gibi günümüzde "Aile" özelliği gösteren hizmet modelleri geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra çocuğun aile içinde desteklenmesi yaklaşımı benimsenerek buna yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye’de Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetler

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler incelendiğinde Mezopotamya’da yaşayan Sümerlerden, Moğolistan’da yaşayan Hunlara kadar pek çok uygarlığın korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler verdiği ortaya çıkmıştır. M. S. 1295-1304 yılları arasında yaşayan Gazan Mahmut Han zamanına ait buluntularda, kimsesiz ve suça yönelen çocuklar için müesseseler açıldığı öğrenilmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar zamanında kurulmuş olan vakıf ve müesseselerinde bu konuya önem verdiği görülmüştür (Gökçe 1971: 64). Vakıflar aracılığıyla yoksullara, kimsesiz dul ve yetimlere, sakatlara sosyal yardım yapmak bir gelenek halinde devam etmiş ancak daha sonra devlet, etkisini kaybeden bu kuruluşların yerine yenilerini bulma çabalarına girişmiştir.

Tuna Valisi Mithat Paşa 1868 tarihinde çocuk işlahevlerini kurmuştur. Amaç bakımından tamamen kimsesiz çocuklar için kurulmuş olan bu müesseseler, zamanla ebeveynlerinden biri olmayan ve/ veya muhtaç durumdaki çocuklarla, suç işlemiş çocukları da barındırmaya başlamıştır. Bu müesseselerin ortak amaçları çocukları hayata kazandırmak ve meslek sahibi etmektir (Gökçe 1971: 65).

1872 yılında, öksüz ve yetim çocukların okutulmasını amaçlayan “Darüşafaka” kurulmuştur (Daruşafaka’nın İdaresine Dair Nizamname 1856-1917: 527-529). Hemen ardından 1895 yılında İstanbul’daki kimsesiz ve yardıma muhtaç kişilerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere zamanın Padişahı II. Abdülhamit ve Sadrazam Halil Rifat Paşa tarafından “Darülaceze” kurulmuştur (Koçu 1974: 28). Büyük bir alanda 400 kimsesiz çocuğun bakıldığı Darülaceze, o dönemin koşullarında, “kışla bakım modeli”ne uygun bir şekilde düzenlenmişti. Binada 50 yataklı yatakhaneler ve büyük yemek salonları bulunmakta idi.

Osmanlı Devleti’nin kimsesiz çocuklarla ilgili olarak devlet tarafından organize edilen ilk büyük çapta girişimlerinden biri II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülhayr-Ali’dir. Daha önce kimsesiz insanlar için 1895 yılında Darülaceze’yi ve çocuklar için Himaye-i Etfal Hastane-i Ali-si’ni (Şişli Etfal Hastanesi) kuran II Abdülhamid bu sefer kimsesiz çocuklar için de bir teşebbüste bulunmuştur. 1903 yılında Abdülhamid’in tahta çıkış yıldönümünde açılışı yapılan Darülhayr-ı Ali, aslında büyük çapta teşkil edilmesi düşünülen bir Darüleytam’ın (yetimlerevi) maddi sebeplerle gerçekleştirilememesi sonucu daha küçük çapta bir kurumla yetinilmesiyle ortaya çıkmıştır. Açılan bu kurumda, kısa sürede 400’den fazla çocuğa hizmet verilmiş ve 31 Mart olaylarından sonra Abdülhamit’in tahttan indirilmesi ile onun kurduğu Darülhayr-ı Ali de 1909’da kapatılmıştır (Okay 1999: 10-15).

Savaş yetimlerinin barındırılması için devlet tarafından organize edilen teşkilat ise “Darüleytamlar”dır. Yetimlerevi anlamına gelen Darüleytamlar resmi olarak 2 Nisan 1917 yılında kurulmuştur. Savaşın yetim bıraktığı çocukları barındırmak için Maarif Nezareti’ne bağlı olmak üzere ilk olarak 1914 yılında girişimler başlamış ve bunun için I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Fransız, İngiliz ve İtalyanların boşalttıkları binaların kullanılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra ülkenin her yerinde arka arkaya Darüleytam’lar açılmaya başlanmıştır. Bu kurumların giderlerinin karşılanması için devlet çeşitli vergilerden belirli oranlarda ödenek ayırarak Darüleytam’ların bütçesini oluşturmuştur. 1916 yılında bu kurum tarafından barındırılan çocukların sayısı; 5 bin kız, 15 bin erkek olmak üzere toplam 20000 civarındadır. Meşrutiyet döneminin 1913’e kadar en kuvvetli, 1918’e kadar da tek siyasal gücü olan İttihat ve Terakki’nin I. Dünya Savaşı’nda şehit olan kişilerin çocukları için kurduğu Darüleytamlar dönem boyunca binlerce yetime hizmet vermiştir.

Darüleytamlar savaşın sonuna doğru ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamış ve Cumhuriyet döneminde kapatılmıştır (Okay 2000: 68-69).

Devletin eli ile kurulan Darülhayr-ı Ali ve Darüleytamlar ve gönüllü teşebbüslerle kurulan Darülacezenin kapasitelerinin kısa sürede dolması sebebi ile korunmaya ihtiyacı olan çocuklara hizmet veren bu kurumlar, “kışla bakım modeli”ne uygun olan büyük gruplarda bakım şekline dönüşmüştür.

1903 yılında Darülacezenin İrzahane-Sütçocuğu Yuvası hizmete girdiğinde 33 çocuk bulunmakta iken 1911 yılında kurumda bakılan çocuk sayısı 67’ye yükselmiştir. 1940 yılında çocuk yuvasının kapasitesi 100 iken 140-170 çocuğa çıkmıştır (Yıldırım, 1996: 165; Çavuşoğlu, 2005). Kurumda bakılan çocuk sayısının giderek artması hizmetin kalitesini düşürerek, depo görünümü kazanmasına neden olmuştur.

Himaye-i Etfal Cemiyeti (1917), açtığı ilk çocuk misafirhanesinde 100 çocuğa hizmet vermeyi amaçlarken daha sonra daha fazla çocuğa hizmet vermek amacıyla misafirhaneye daima dolup boşalan bir depo görünümü verilmesini kararlaştırmıştır. Bunun sonucu olarak herhangi bir yolla cemiyet misafirhanesine gelen çocuklar uygun görülen ailelere “evlatlık”, ticaret ve sanayi ile uğraşan kişilere “çırak”, çeşitli okullarda da “talebe” yetiştirilmeye ve onlardan boşalan yerlere yeni çocuklar alınmaya başlanmıştır. Devamlı dolup boşalan bir depo görünümünde olan Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1922 yılları arasında bu şekilde hizmet vermiştir (Çavuşoğlu 2005:10; Acar 2005).

Himaye-i Etfal Cemiyeti, başta “cins, mezhep, milliyet” düşünmeksizin ülkenin zor durumda olan bütün çocuklarına hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra başka dinlere ait kuruluşlar kendi çocuklarını koruma altına alınca kurum, sadece Müslüman çocuklara hizmet eder bir hale dönüşmüştür.

Bu dönemde Himaye-i Etfal cemiyetinin yetimhanesi dışında Ermeni, Türk, Rum ve Rus çocuklar için yetimhaneler bulunmaktadır (Johnson, 1920: 198-211).

Çizelge 1: I. Dünya Savaşından Sonra Kurulan Yetimhaneler

Ermeni Yetimhaneleri	3827 çocuk
Türk Yetimhaneleri	2798 çocuk
Yahudi Yetimhaneleri	279 çocuk
Rum Yetimhaneleri	1548 çocuk
Rus Yetimhaneleri	280 çocuk
Toplam	8624 çocuk

Türkiye’de yaşanan savaşlar sebebi ile yaklaşık 10. 000 korunmaya ihtiyacı olan çocuk İstanbul bölgesinde bulunan yetimhanelere yerleştirilmiştir.

Bu dönemde tüm yetimhaneler, genellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan saray veya köşkerin düzenlenmesi ile oluşturulmuştur. Yetimhaneler 150’şer yataklı geniş yatakhanelerden oluşuyordu. Yetimhanelerde çocukların bakımından sorumlu öğretmenler bulunuyordu ve her öğretmen kendi bakımı altında 50 çocuğun sağlığından sorumluydu (Johnson 1920: 198-211).

İstanbul’da zor şartlar altında faaliyete devam eden Himaye-i Etfal Cemiyeti’ne eş olarak, TBMM’nin bazı üyeleri (Fuat Umay ve arkadaşları) tarafından 30. 06. 1921 tarihinde Ankara’da “Himaye-i Etfal Cemiyeti” kurulmuştur. Daha sonra İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti kapanmış ve Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti faaliyetine devam etmiştir (Okay 1999: 18).

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, sürmekte olan Kurtuluş Savaşı sırasında, cephe gerisinde bakacak kimsesi olmayan çocukların bakımı, ko-

runması, yetiştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yapmıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin çocuk yuvalarına; annesiz, babasız, muhtaç çocuklarla, sosyal, ahlaki ve ruhi nedenlerden dolayı anne-baba himayesinden yoksun çocuklar alınmıştır. Bu çocuklar 7 yaşına kadar yuvalarda korunmuş, ilkokul çağına gelince de yetiştirme yurtlarına yerleştirilmişlerdir. Erkek çocuklar, ilk okuldan sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sanat okulu veya orta okullara, kız çocuklar da çocuk bakıcısı veya hemşire okullarına yerleştirilmişlerdir. Daha sonra bu okullardan mezun olan kız çocukları, Çocuk Esirgeme Kurumunun yuva ve kreşlerinde görev alarak hayatlarını kazanmış ve yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Gökçe 1971: 91)

1921 yılında Ankara'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin adı 1935 yılında "Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu" olarak değiştirilmiş ve 26. 11. 1937 tarihli ve 1223 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır (Ergüncü 1991: 19). 1949 yılında 5387 sayılı 1. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu kanun, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na çeşitli yasal görev ve sorumluluklar vermiştir. Bu kanunla, "Beden ruh ve ahlak gelişimleri tehlikede olan; ana ve/veya babası belli olmayan ve Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre haklarında korunma kararı alınması zaruri görülen çocukların bakımını, mahkeme kararıyla, reşit oluncaya kadar, bu kanun çerçevesinde bakılıp, yetiştirilip, meslek sahibi edilmeleri görevini Köy İhtiyar Heyetleri, Belediyeler, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı üstlenmiştir (Çavuşoğlu 2005; Acar 2005). 1957 yılında 5387 sayılı kanunu biraz daha genişletilerek 6972 sayılı 2'nci Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu kanunla korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler, sosyal hizmetlerin mahalli idari birim-

leri olan, Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri'nin doğrudan sorumluluğuna verilmiş ve bu hizmetler Milli Eğitim Bakanlığı'nın da katılımı ile yürütülmeye başlanmıştır. Bu kanuna göre beden, ruh ve ahlak gelişimleri tehlikede olup, ana ve/veya babasız, ana ve/veya babası belli olmayan, ana ve/veya babası tarafından terk edilen, fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri ve uyuşturucu maddeleri kullanma gibi tehlikelere maruz bırakılan çocukların 18 yaşını doldurana kadar korunmaları gerekir. Bu tanımın ışığı altında korunmaya ihtiyacı olan çocuklar yaşlarına göre iki ayrı grupta (0-6, 7-18) değerlendirilmiş olup bakım şekilleri de buna göre düzenlenmiştir. Her iki gruptaki çocukların bakımında Belediyeler Kanununun hükümleri gereğince, Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri sorumludur. Bu birliklere 0-6 yaş grubu çocuklar için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 7-18 yaş grubu çocuklar için de Milli Eğitim Bakanlığı yardım yapmakla yükümlü olmuştur. 1983 yılında, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Önce Sağlık Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan kurum 1989 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun dayanağını oluşturan 2828 sayılı Kanun; korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal yardım ve sosyal refah hizmetlerini modern esaslara bağlamıştır. Buna göre kanun, kamu hukuku statüsü içinde görev yapan SSB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, SSB Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve illerde kurulu Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri ile dernek statüsündeki Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nu kaldırmış ve yeni bir kamu hukuku tüzel kişisi (SHÇEK) oluşturarak tamamen yeni ve farklı bir örgütlenme modeli geliştirmiştir.

1983'den sonra da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, korunmaya ihtiyacı olan çocuk-

lara yönelik hizmetler vermeye devam etmiştir. Bu hizmetler; evlat edinme hizmeti, koruyucu aile hizmeti, çocuk yuvası hizmeti, gençlik evi hizmeti, çocuğun aile yanında desteklenmesine yönelik aynı ve nakdi yardım hizmetidir.

Sosyal hizmetler ve Çocuk Esirgeme kurumunun korunma ihtiyacı olan çocuklara verdiği yatılı bakım hizmetleri şu şekilde sıralanabilir:

Çocuk yuvası: 0-12 yaş arası korunma ihtiyacı olan çocukların, bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu kurumlarda 30-40 çocuğun bakımını bir bakıcı anne gerçekleştirmektedir. Büyük kurum modelinin de denilen bu bakım modeli çocukların sağlıklı gelişimi açısından zararlı olduğu yapılan pek çok araştırmada ortaya çıkmıştır (Gökçe 1971; Erdem 1972; Cılgı 1983; Ünlü 1987; Şahin Saral 1990; Erkan 1995; Barut ve Balcı 1999; Hatemi ve diğerleri 2000; Gökçearslan 2003).

Sevgi Evi (Çocuk Köyü); Kuruluş bakımı yerine daha küçük birimlerde, aile ortamına benzer yapılar ve ilişki sistemi içerisinde çocukların yetiştirilebileceği küçük müstakil binalardan oluşturulan her bir evde 10-12 çocuğun kaldığı site içerisinde bakımının sağlanmasıdır (www.shcek.gov.tr).

Çocuk evi: tercihen il merkezinde, okullara ve hastanelere yakın apartman dairesi veya müstakil dairelerde 0-18 yaş grubu 6 - 8 çocuğun bir ev ortamı yaratılarak bakılmasıdır (www.shcek.gov.tr).

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünden Ekim 2007 verilerine göre : 0-6 yaş grubu çocuklara hizmet veren 16, 7-12 yaş grubu çocuklara hizmet veren 56, 0-12 yaş grubu çocuklara hizmet veren 23 çocuk yuvası ile, 0-12 ve 13-18 yaş grubu çocuklara hizmet veren 10 sevgi ve 117 yetiştirme yurdu bulunmaktadır. Bu-

nunla birlikte Türkiye’de çok yeni bir hizmet olan ve 0-12 ve 12-18 yaş grubu çocuklara hizmet veren 51 çocuk evi bulunmaktadır. Tüm kurumlarda toplam 20707 çocuğa korunma ve bakım hizmeti verilmektedir.

Türkiye’de 1961-2007 yılları arasında toplam 3920 çocuk koruyucu aile yanına yerleştirilmiştir. 2007 yılı Ekim ayı itibarıyla 100 çocuk koruyucu ve gönüllü aile hizmetinden yararlandırılmıştır. Bu güne kadar ise 6856 çocuk evlat edindirilmiştir. 2007 Ekim ayı itibarıyla 489 çocuk evlat edinme hizmetinden yararlandırılmıştır.

SONUÇ

İngiltere ve Amerika örneğinde korunmaya ihtiyacı olan çocuklara verilen hizmetlerin çeşitlilik gösterdiği ortadadır. Çocuğun bakımı, çocuğa özgü özellikler dikkate alınarak şekillenmektedir. Bu nedenle çocuğun özel ihtiyacının belirlenmesi son derece önemlidir. Bununla birlikte çocuğun mümkün olduğunca ailesinin yanında barındırılması, ancak ihmal, istismar durumlarında çocuğun aileden uzaklaştırılması çözüm yolu olarak uygulanmaktadır. Türkiye’de ise durum biraz daha farklıdır. Türkiye’de korunma ihtiyacı olan çocuklara verilen en temel hizmet kurum bakımı hizmetidir. Bu bakım hizmeti şu an var olduğu şekli ile çocuğun sağlıklı gelişimine zarar verebilecek özelliklere sahiptir. En az yüz çocuğun bakıldığı kurumlarda yetersiz personel ile çocuklara bakım hizmeti verilmektedir. Bir bakıcı annenin kırk çocuğa baktığı, meslek elemanı sayısının yetersiz olduğu, çocukların aidiyet duygusunun gelişimine imkân veremeyen kurumlarda bakımın, çocuklar açısından son derece sakıncalı olduğu yapılan pek çok araştırmada ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de kurum bakımı modelinin zararları yıllardan beri tartışılmasına rağmen ülkenin korunma ihtiyacı olan çocuklarla ilgili çözüm odaklı politikaları son derece yetersizdir. Koruyucu ve

önleyici hizmetlerin olmayışı ve olay gerçekleşikten sonra yapılan müdahaleler çocuğun gerçek anlamda korunmadığını da düşündürmektedir. Genç nüfusun çoğunlukta olduğu bir ülkede korunmaya ihtiyacı olan ve korunma altına alınan çocuk sayısının bugün 20 bin civarında olması akla soru işaretlerini getirmektedir. Yaklaşık olarak çocukların sadece binde üçünün korunabildiği bir ülkede devlet koruması altında olmayan diğer çocuklar ne durumdadır? Bu sorunun cevabı sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumunun hizmetleri içinde yer almamaktadır.

Konunun bir başka yönü ise dünyadaki hizmetlerin çocukların ihtiyaçlarına göre çeşitlendiği ve alternatif pek çok hizmetin geliştiğidir. Bu gün Türkiye’de çocuğun ihtiyacına yönelik hizmetler

yetersizdir. Yaygın olan kurum bakımı hizmetinde, suça yönelen çocuktan, istismara uğran çocuğa kadar pek çok farklı yaşam deneyimi olan çocuk aynı mekanı kullanmaktadır. Bu karma bakım modeli çocukların birbirlerini olumsuz olarak etkilemesine ve ihtiyacı olan özel bakımı alamamasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de yeni yapılandırılacak hizmetlerde çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak öncelikle çocuğun öz ailesinin yanında barındırılması, mümkün olmadığı durumlarda İngiltere ve Amerika örneğinde olduğu gibi koruyucu aile ve evlat edinme hizmetinin, daha sonra ise çocuğun ihtiyacına uygun olarak küçük bakım modellerinin geliştirilerek çocukların sağlıklı gelişimlerinin devamının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, H., **Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)**". Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayını, Ankara 2005.
- BOSS, P., **Exploration into Child Care**. Kathleen Jones(Ed), Northumberland Pres Ltd., London 1971.
- COSTIN, B. L., **Child Welfare: Policies and Practice**. America: McGraw-Hill Book Company, America 1961.
- ÇAVUŞOĞLU, T., **Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Yaprakları 1917 1983**, SABEV Yayınları No:9, Ankara 2005.
- ERGUNCU, H. "Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal Değişme ve Gelişmeler Işığında Korunmaya Muhtaç Çocuklar." (**Yayınlanmamış Kamu Yönetimi Uzmanlık Tezi**). Ankara: TODAİE Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı, Ankara 1991.
- GÖKÇE, B. **Kimsesiz Çocuklar Sorunu**, Ankara: Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları: 55, Ankara 1971.
- HALL, M. P. **The Social Service of Modern England**, Routledge&Kegan Paul cxd, London 1965.
- JOHNSON, C. R. (Ed.), **İstanbul 1920**, (Çev: Sönmez Tane), M.A. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- KADUSHİN, A., **Child Welfare Services**. The Macmillan Company, Newyork 1970.
- KOÇU, E. R., **Darülaceze**, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul 1974.
- KOŞAR, G. N. **Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı**. 2. Basım, Ankara 1992..
- OKAY, C., **Meşrutiyet Çocukları**, Bordo Kitapları, İstanbul 2000.
- OKAY, C., **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti:1917-1923**. Şule Yayınları, İstanbul 1999.

Anne Yaşı ve Gebelik Sayısının Bebeğin Doğum Ağırlığı ile İlişkisi

- Yrd. Doç. Dr. Saadet YAZICI*
- Yrd. Doç. Dr. Gülümser DOLGUN*

Öz

Amaç: Çalışmanın amacı, anne yaşı ve gebelik sayısının doğum ağırlığı ile ilişkisinin belirlenmesidir.

Gereç- yöntem: Çalışma retrospektif, analitik ve kesitsel olarak düzenlendi. Araştırmanın örneklemini 01.01.2005- 30.03.2005 tarihleri arasında T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul Bakırköy Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde doğum kaydı bulunan 2500 anne oluşturdu. Verilerin toplanmasında doğum kayıt defterinde yer alan bilgilerden yararlanıldı. Verilerin İstatistiksel analizde ise yüzdelik, Kruskal-wallis, Mann Whitney U testleri ve çok değişkenli regresyon analizi kullanıldı.

Bulgular ve sonuç: Araştırmaya alınan annelerin %85. 4'nün 19- 34 yaş grubunda, %11. 4'nün 35 yaşın üzerinde ve %3. 1'nin 18 yaşın altında olduğu saptandı. Düşük doğum ağırlığı (DDA) ile anne yaşı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamazken, (KW-X=5.299, P=0.071), gebelik sayısı ile bebeğin doğum ağırlığı arasında anlamlı ilişki olduğu saptandı (Kruskal-Wallis (KW) 47.614 P<0.001).

Ayrıca kızların erkek çocuklara göre daha düşük doğum ağırlıklı olduğu ve doğum ağırlığı ile cinsiyet arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu saptandı (Mann-Whitney U 6.072 P<0.001).

Anahtar Kelimeler: Doğum ağırlığı, neonatal doğum ağırlığı, anne yaşı, gebelik sayısı.

Abstract

Relationship Between Mother's Age and Number of Pregnancies and Infant's Birth Weight

Objective: The purpose of this study was to determine the relationship between mother's age and number of pregnancies and infant's birth weight.

Material and method: The study was designed as a retrospective, analytical and cross-sectional study. The research sample was 2500 women who delivered a child between the dates of 01.01.2005- 30.03.2005 at Turkish Republic Health Ministry's Istanbul Bakırköy Maternity and Pediatrics Education and Research Hospital.

The childbirth registration notebooks was used for collecting the data. Percentage, Kruskal Wallis, Mann Whitney U test and multiple variable regression analysis were used in the statistical analysis of the data.

Results and conclusion: At the conclusion of the research it was determined that 85.4% of the women were in the 19-34 year old age group, 11.4% were 35 and over years of age and 3.1% were 18 and under years old. No statistically significant correlation was found between low birth weight (LBW) and mother's age (KW-X=5.299, P=0.071). There was also a statistically significant correlation determined between number of pregnancies and infant's birth weight (Kruskal-Wallis (KW) 47.614 P<0.001).

A significant finding was that there were more female infants with LBW and a statistically significant correlation was found between gender and birth weight (Mann-Whitney U 6.072 P<0.001).

Key Words: Birth weight, neonatal birth weight, mother's age, number of pregnancies.

(*) İstanbul Üniversitesi Bakırköy Sağlık Yüksekokulu, İstanbul.

GİRİŞ

Doğum ağırlığı yeni doğanın doğumdan sonra ölçülen ilk tartısıdır. Canlı doğumlar için doğum ağırlığı, tercihen yaşamın ilk bir saati içinde, doğum sonrası ağırlık kaybı olmadan ölçülmelidir (Gedikbaşı ve ark. 2006, Kayrak ve ark. 2003, WHO and UNICEF 2007). Miyadında doğan bebeklerin kilosunun gestasyonel yaşına orantılı olduğu bilinir. Doğum ağırlığının 2500-4000gram arasında olması normal kabul edilmektedir (Mayda ve ark. 2006, Okyay ve ark. 2006). Bunun altında ya da üstünde olması hamilelikte anneden ya da bebekten kaynaklanan bir komplikasyonun etkisinden olabilir (Kayrak ve ark. 2003, Newbburn-Cook ve ark. 2002).

Düşük doğum ağırlığı (DDA), bebeğin kilosunun 2500 gram ve altında olması olarak kabul edilmekte olup, toplumsal bir sağlık kriteri olarak da kullanılmaktadır (Ashdown-Lambert ve ark. 2005, Kayrak ve ark. 2003, Kıran ve ark. 2006, Mayda ve ark. 2006, Newburn-Cook ve ark. 2002, Okyay ve ark. 2006, , Öktem ve ark. 2003, Özçelik ve ark. 2004, Who and Unicef 2004). Düşük doğum ağırlığı, yeni doğan ve bebek ölümlerinde gerek tek başına, gerekse diğer hastalıkların mortalite ve morbiditesini arttırmaları nedeniyle, önemli bir sağlık sorunudur (Okyay ve ark. 2006, Öktem ve ark. 2003). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerine göre ülkemizde bebek ölüm hızı binde 28,7'dir. Bunun binde 17'si neonatal, binde 12'si postnatal ölümlerden oluşmaktadır (TNSA 2003).

DDA sıklığına neden olan sosyo-demografik ve çevresel birçok risk faktörleri bildirilmiştir. Bu risk faktörleri farklı ülkelerde ve hatta aynı ülkenin ayrı toplum katmanlarında değişebilmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda annenin riskli yaş gruplarında olması, antenatal bakım eksikliği, önceden prematüre veya DDA bebek doğurma öyküsü, gebelikte sigara kullanımı, doğum sayısının fazla, eğitim düzeyinin düşük olması gibi faktörlerin DDA da

etkili olduğu bilinmektedir (Ashdown-Lambert ve ark. 2005, Kayrak ve ark. 2003, Kramer ve Seguin 2000, Öktem ve ark. 2003, Özçelik ve ark. 2004).

Ülkemizde yüksek olan bebek ölümlerinin çoğunluğunun ilk ay içinde olması ve DDA nedeniyle olması, DDA nedenlerinin araştırılıp önlemlerin alınmasını gerektirmektedir.

Çalışmanın amacı, düşük doğum ağırlığının oluşumunda risk faktörlerinden olan anne yaşı ve gebelik sayısının doğum ağırlığı ile ilişkisini saptamaktır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma; retrospektif, analitik ve kesitsel olarak düzenlendi. Araştırmanın evrenini 01.01.2005-30.03.2005 tarihleri arasında T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul Bakırköy Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde doğum kaydı bulunan 4671 anne oluşturdu. Bu üç aylık dönemde kayıtları eksiksiz ve diğer araştırma kriterlerine uygun olan 2500 anne örnekleme alındı.

Örnekleme kriterleri; miyadında normal vajinal doğumlar ve sezaryen doğumlar, çoğul olmayan ve canlı doğum yapan anneler örnekleme alındı. Ancak ölü doğumlar, ikiz-üçüz doğumlar, yüksek riskli doğumlar ve kayıtları eksik yazılmış olanlar ise sonuçları etkilememesi açısından örnekleme dışında bırakıldı.

Verilerin toplanması; verilerin toplanması için hastane etik kurulundan yazılı izini alındı. Sonra doğum defterinden annenin yaşı, gebelik sayısı, yaşayan çocuk sayısı, doğum şekline ilişkin ve bebeğin cinsiyeti ve doğum ağırlığına ilişkin bilgiler alındı.

Verilerin doğum kayıt defterlerindeki yer alan bilgiler doğrultusunda retrospektif olarak toplanması ve buraya yazılan verilerin sınırlı olması araştırma-ya bazı kısıtlılıklar getirdi. Bu kısıtlılıklar; Örnekle-

me alınan annelerin beslenme durumu, doğumları arasındaki süre, sosyo- ekonomik durumu, gebelikte sigara alkol kullanımı, gebelikte ve sistemik hastalık öyküsü gibi verilerin olmamasıdır.

Verilerin değerlendirilmesi SPSS paket programı ile yapıldı. İstatistiksel analizde ise yüzdeler,

Kruskal-wallis, Mann Whitney U testleri ve çok değişkenli regresyon analizi kullanıldı.

BULGULAR

Araştırma 2500 annenin doğum kayıtlarının değerlendirilmesiyle yapıldı.

Tablo 1. Anne ve Bebeğe İlişkin Bazı Tanımlayıcı Özelliklerin Dağılımı (N=2500)

Tanımlayıcı Özelliklerin	Sayı	%
Anne yaşı		
18 yaş altı	78	3.1
19- 34 yaş	2136	85.4
35 yaş ve üzeri	286	11.4
Gebelik sayısı		
Bir (ilk gebelik)	946	37.8
iki- dört	1383	55.4
Beş ve üzeri	171	6.8
Yaşayan çocuk sayısı		
Bir	913	36.5
iki- dört	551	22.0
Beş ve üzeri	13	0.5
Hiç yok	1023	41.0
Doğum şekli		
Normal vajinal doğum	2161	86.4
Sezaryen	339	13.6
Bebeğin cinsiyeti		
Erkek	1269	50.8
Kız	1231	49.2
Bebeğin doğum ağırlığı		
1000 -1499gram	19	0.7
1500 -1999gram	39	1.6
2000 -2499gram	117	4.6
2500 -2999gram	453	18.1
3000 -3499gram	1073	42.9
3500 -4000gram	623	24.9
4000gramın üzeri	176	7.0
TOPLAM	2500	100,0

(*2500 gramın altında olan doğumlar toplam %6. 9)

Tablo 1’de örnekleme alınan annelere ve bebeğe ilişkin bazı tanımlayıcı özelliklerin dağılımı verilmiştir. Araştırmada yer alan annelerin %85.4’nün 19- 34 yaş grubunda yer aldığı, gebelik sayısının genelde iki-dört arasında olduğu (%55.4), birinci gebeliği olanların oranının %37.8 olduğu ve %86.4’nün normal vajinal yoldan doğum yaptığı saptandı. Bebeklerin kız erkek oranlarının (erkek %50.8, kız %49.2) birbirine yakın olduğu bulundu. Bebeklerin doğum ağırlıkları incelendiğinde 2500 gramın altında olanların oranı toplam %6. 9, 4000 gramın üstünde olanların ise %7. 0 olduğu görüldü.

Doğum şeklinin çoğunlukla normal vajinal yoldan olduğu (%86.4), sezaryen doğum oranının ise %13.6 olduğu görüldü. Sezaryen doğumlarının nedenleri arasında; fetal distres (%34. 2), mükerer sezaryen (% 20. 1), geliş bozuklukları (%18.0), ilerlemeyen doğum (%10.5), makat geliş (%9.8) ve iri bebeğin (% 7.0) yer aldığı saptandı.

Tablo 2’de anne yaşı ile bebeğin doğum kilosu arasındaki ilişki görülmektedir. Araştırmada yer alan 18 yaşın altındaki annelerin bebeklerinin %10.5’nin 1000-1499 gram, % 4. 9’nun 1500-1999 gram, % 5.2’sinin 2000-2499 gram ağırlığında olduğu saptandı.

35 yaşın üzerindeki annelerin DDA bebekleri değerlendirildiğinde ise %21.1’nin 1000- 1499 gram, % 19.5’nin 1500-1999 gram, %17.4’nün 2000- 2499 gram olduğu görüldü.

Bunlara karşılık 19-34 yaş arasında olan annelerin bebeklerinin doğum ağırlıklarına bakıldığında 3000-3499 gram ağırlıklı olanların birinci sırada (% 88.1) , 2500-2999 gram olanlar ikinci sırada (%86.5) ve 3500-4000 gram olanların üçüncü sırada yer aldığı görüldü.

Genel olarak bakıldığında 35 yaşın üzeri ve 18 yaşın altındaki annelerin DDA bebek doğurma

oranlarının normal doğum ağırlığındakilere göre fazla olduğu görüldü. İstatistiksel olarak değerlendirildiğinde de anne yaşı ile bebeğin doğum ağırlığı arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı saptandı ($KW-X^2=5.299$ $P=0.071$).

Tablo 3’de bebeğin cinsiyeti ile doğum ağırlığı arasındaki ilişki görülmektedir. Görüldüğü gibi erkeklerin %64.2’sinin doğum ağırlığı 4000 gram ve üzerinde iken, bunun tam tersi kızların %63.2’sinin doğum ağırlığı 1000-1499 gramdır. Bu sonuçlar kızların büyük oranda düşük doğum ağırlıklı olarak doğduklarını göstermektedir. Bebeklerin cinsiyeti ile kilosu arasındaki ilişki istatistiksel olarak da anlamlı bulundu (Mann-Whitney U 6.072 $P<0.001$). Aynı şekilde çok değişkenli regresyon analizinde de bebeğin cinsiyeti ile doğum ağırlığı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu bulundu.

Tablo 4’de gebelik sayısı ile bebeğin doğum kilosu arasındaki ilişki görülmektedir. Gebelik sayısı bir olan annelerin bebeklerinin doğum ağırlığına bakıldığında; %52.6’sının 1000-1499gram, %51.3’nün 2000-2499 gram ve %48.7’sinin 1500-1999 gram arasında olduğu görüldü. Gebelik sayısı iki-dört arasında olanların bebeklerinin doğum ağırlıklarının normal doğum ağırlığı ve üzerinde olduğu saptandı. Gebelik sayısı beş ve üzerinde olanların bebeklerinin ağırlıklarına bakıldığında ilk sırada %10.8’lik oranla 4000 gram ve üzerinde olanların yer aldığı, diğer dağılımların ise birbirine çok yakın olduğu görüldü.

Bu veriler ilk doğumlarını yapan annelerin bebeklerinin DDA olduğunu göstermektedir. Gebelik sayısı ile bebeğin doğum ağırlığı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu saptandı (Kruskal-Wallis 47.614 $P<0.001$). Çok değişkenli regresyon analizinde de annenin gebelik sayısı ile bebeğin doğum ağırlığı arasında anlamlı ilişkinin olduğu belirlendi.

Tablo 2. Anne Yaşı ile Bebeğin Doğum Ağırlığı Arasındaki İlişki

Anne Yaşı	Bebekğin Doğum Ağırlığı															
	1000 -1499gr		1500 -1999gr		2000 -2499gr		2500 -2999gr		3000 -3499gr		3500 -4000gr		4000gr.üzeri		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18 yaş altı	2	10.5	2	4.9	6	5.2	16	3.5	32	3.0	17	2.7	3	1.7	78	3.1
19-34 yaş	13	68.4	31	75.6	89	77.4	392	86.5	944	88.1	528	84.8	139	79.0	2136	85.5
35 yaş ve üzeri	4	21.1	8	19.5	20	17.4	45	9.9	97	8.9	78	12.5	34	19.3	286	11.4
TOPLAM	19	100.0	41	100.0	115	100.0	453	100.0	1073	100.0	623	100.0	176	100.0	2500	100.0

KW-X²=5.299 P=0.071

Tablo 3. Bebeğin Cinsiyeti ile Doğum Ağırlığı Arasındaki İlişki

Bebeğin Cinsiyeti	Bebeğin Doğum Ağırlığı															
	1000 -1499gr		1500 -1999gr		2000 -2499gr		2500 -2999gr		3000 -3499gr		3500 -4000gr		4000gr.üzeri		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	7	36.8	22	56.4	61	52.1	183	40.1	520	48.5	363	58.3	113	64.2	1269	50.8
Kız	12	63.2	17	43.6	56	47.9	270	59.6	553	51.5	260	41.7	63	35.8	1231	49.2
TOPLAM	19	100.0	39	100.0	117	100.0	453	100.0	1073	100.0	623	100.0	176	100.0	2500	100.0

Mann-Whitney U 6.072 P<0.001

Tablo 4. Gebelik Sayısı ile Bebeğin Doğum Ağırlığı Arasındaki İlişki

Gebelik Sayısı	Bebeğin Doğum Ağırlığı															
	1000 -1499gr		1500 -1999gr		2000 -2499gr		2500 -2999gr		3000 -3499gr		3500 -4000gr		4000gr.üzeri		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bir	10	52.6	19	48.7	60	51.3	202	44.6	414	38.6	211	33.6	30	17.0	946	37.8
İki-dört	6	31.5	18	46.2	48	41.0	221	48.8	591	55.1	369	59.2	127	72.2	1380	55.3
Beş ve üzeri	3	15.9	2	5.1	9	7.7	30	6.6	68	6.3	68	6.3	19	10.8	174	6.8
TOPLAM	19	100.0	39	100.0	117	100.0	453	100.0	1073	100.0	623	100.0	176	100.0	2500	100.0

Kruskal-Wallis (KW) 47.614 P<0.001

TARTIŞMA

Gelişmekte olan ülkelerde bebek ölümlerinin %50-60'ından neonatal ölümlerin sorumlu olduğu (Ünsal ve ark. 2005), düşük doğum ağırlığı ile neonatal mortalite arasında da ilişki olduğu bilinmektedir (Ashdown-Lambert ve ark. 2005, Mayda ve ark. 2006, Kıran ve ark. 2006). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaptığı genel değerlendirmede ise 2500 gramın altında olan yeni doğanların %18 olduğunu, bununda %90'nının gelişmekte olan ülkelere olduğu bildirmiştir.

Annenin yaşı ve gebelik sayısı gibi özelliklerin bebeğin doğum ağırlığı ile ilgili faktörler açısından önemlidir. Özellikle ileri yaş ve erken yaş gebelikler birçok sorunun gelişimi açısından risklidir. Buna rağmen günümüzde ileri yaş gebelikleri her geçen gün artmaktadır. ABD'de 2000 yılında olan doğumların %13.3'ü 35 yaşın üzerinde olup, bunların %22.0'si ilk doğumlarını yapmışlardır (Tough ve ark. 2002). Yüksek riskli gebelerde yaşa bağlı olarak diyabet, hipertansiyon, erken doğum, sezaryen doğum gibi sağlık sorunları daha fazla görülmektedir (Ashdown-Lambert ve ark. 2005, Gedikbaşı ve ark. 2006, Özçelik ve ark. 2004, Yang ve ark. 2006).

Bu araştırmada yer alan annelerin %85.4'nün 19-34 yaş grubunda yer aldığı, ancak 35 yaş üzerinde doğum yapan annelerin %11.4 olması azımsanmayacak bir orandır ve bu sonuçlar literatürle de uyum göstermektedir (Tablo 1).

İleri yaş gebeliklerde olduğu gibi 19 yaşın altında olan gebeliklerde de uterusun henüz tam anlamıyla gebelik için hazır olmaması nedeniyle, erken doğum ve düşükler görülebilmektedir. Genç annelerde DDA bebek doğurma sıklığının fazla olmasında bu annelerin öğrenim seviyesinin düşük, beslenme durumunun yetersiz oluşu gibi ve sosyoekonomik nedenlere bağlı olabilmektedir (Kayrak ve ark. 2003). Mayda ve arkadaşlarının yaptığı

bir çalışmada ile 19 yaş altı annelerin DDA bebek doğurma oranının %30.3 olduğu ve diğer yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu gösterilmiştir (Mayda ve ark. 2006). Ancak Kayrak ve arkadaşlarının çalışmasında da annenin yaşının bebeğin doğum ağırlığı üzerine etkisinin olmadığı gösterilmiştir (Kayrak ve ark. 2003).

Araştırmamızda 18 yaşın altındaki annelerde düşük doğum ağırlıklı bebek oranları fazla bulundu (Tablo 2). Ancak anne yaşı ile bebeğin kilosu arasındaki ilişkiye bakıldığında bu ilişkinin anlamlı olmadığı saptandı (KW-X=5.299, P=0.071).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA 2003) verilerine göre tüm yaş gruplarında Sezaryen hızı %21'dir. Konakçı ve arkadaşının araştırma sonuçlarına göre Türkiye/İzmir'de sezaryen doğum oranının %40.2 olduğu saptanmıştır. Çetinoğlu ve arkadaşlarının çalışmasında bu oran %64.5 olarak saptanmıştır. Sezaryen nedenleri arasında ileri ve erken gebelik yaşı, primiparite, ilerlemeyen doğum gibi nedenler yer aldığı görülmüştür (Ashdown-Lambert 2005). Literatürde ileri yaş gebeliklerde sezaryen insidansının yüksek olduğu ve sezaryen nedenlerinin başında isteğe bağlı yapılması, daha önce annenin sezaryen olması, fetal sıkıntı ve baş pelvis uyumsuzluğu olarak bildirilmiştir (Gedikbaşı ve ark. 2006).

Bu araştırmada yer alan sezaryen doğum oranı %13.6 olup, nedenleri literatürle benzerlik göstermektedir.

Bebeğin cinsiyeti ile doğum ağırlığı arasındaki ilişkiye bakıldığında kızlarda DDA'nın daha fazla olduğu görüldü (Tablo 3). Literatürde de erkek bebeklerin kızlara göre kilo almaya yatkın oldukları ve aralarında anlamlı ilişki olduğu gösterilmiştir (Mayda ve ark. 2006). Bebeğin cinsiyeti ile kilosu arasındaki ilişki istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur (Mann-Whitney U 6.072 P<0.001). Bu sonuç da literatürle benzerlik göstermektedir.

Gebelik sayısının DDA etkisi bilinmektedir ancak bazı kaynaklarda DDA açısından ilk gebeliklerin sonrakilere göre daha riskli olduğu görülmektedir (Kiran ve ark. 2006, Özçelik ve ark. 2004).

Çalışmamızda da gebelik sayısı bir olanların %37.8 olduğu (Tablo 1) ve bunların düşük doğum ağırlıklı bebek doğurma oranının fazla olduğu saptandı (Tablo 4). Gebelik sayısı ile bebeğin doğum ağırlığı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu saptandı (Kruskal-Wallis (KW) 47.614 P<0.001). Çok değişkenli regresyon analizinde de annenin gebelik sayısı ile bebeğin doğum ağırlığı arasında anlamlı ilişki bulundu. Bu sonuçlarda literatürle benzerlik göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonunda;

- Annelerin %85.4 nün 19- 34 yaş grubunda, %11.4 'nün 35 yaş üzerinde ve %3.1'nin 18 yaşın altında olduğu,
- %13.6'sının sezaryen doğum yaptığı,
- 18 yaşın altında ve 35 yaşın üzerindeki annelerde DDA bebek doğurma oranının fazla olduğu (Tablo 2),

KAYNAKLAR

ASHDOWN-LAMBERT J R., "A Review Of Low Birth Weight Predictors, Precursors And Morbidity Outcomes", **The Journal of the Royal Society For The Promotion of Health**, 2005, Cilt: 125, Sayı: 2, Ss: 76-83.

- Bebeğin cinsiyeti ile kilosu arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki olduğu, (Mann-Whitney U 551470,500). ve kızlarda DDA daha fazla görüldüğü,
- Gebelik sayısı ile düşük doğum ağırlığı arasında anlamlı ilişki olduğu, (Kruskal-Wallis (KW) 47.614 P<0.001),
- İlk gebeliği olan annelerin bebeklerinin daha çok DDA olduğu (Tablo 4),
- 2500 gramın altında olan bebeklerin toplam %6.9 olduğu saptandı.

ÖNERİLER

Düşük doğum ağırlıklı bebek doğumlarının ilk gebeliği olan annelerde daha fazla olduğu ve bu konuda annelerin ebe ve hemşireler tarafından eğitilmesi,

Kız bebek bekleyen annelerin DDA konusunda eğitilmeleri,

Doğum öncesi izlemlerde bebeklerin aylara göre gelişimlerinin daha dikkatli yapılması,

Daha sağlıklı değerlendirme yapılabilmesi için anne ve bebeğe ilişkin ayrıntılı veri toplanması önerilebilir.

ÇETİNOĞLU E., CANBAZ S., AĞLAN Z., PEŞKEN Y., "Samsun İl Merkezi 2004 Yılı İleri Yaş Gebelik Prevelansının Saptanması Ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi." **İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi** 2006, Cilt:13,Sayı:3; Ss: 167-170.

- GEDİKBAŞI A., ALPASLAN A., MAĞAR V., ARK C., CEYLAN Y., "40 Yaş Üstü Gebeliklerin Perinatal Sonuçları", **Perinatoloji Dergisi**, 2006, Cilt:14, Sayı:1, Ss: 1- 6.
- KAYRAK ALTUNCU E., KAVUNCUOĞLU S., ÖZBEK S., GÖKMİRZA P., ALBAYRAK Z., BİRGÜL K., v.d., "5000 Canlı Yeni doğanda Düşük Doğum Ağırlıklı Bebek Etiyolojisinde Anne ve Babanın Demografik Özelliklerinin Yeri", **Çocuk Dergisi**, 2003, Cilt: 3, Sayı: 4, Ss: 54- 261.
- KIRAN A, GRAG B.S, "2000-04-2000-06. A study of factors affecting LBW", **Indian Journal of Community Medicine**, 2006, Cilt: 25, Sayı: 2, Ss: 54- 261.
- KRAMER M S, SEGUIN L.J., "Lydon, Goulet L.Socio-Economic Disparities In Pregnancy Outcome : Why Do The Poor Fare So Poorly?", **Paediatric and Perinatal Epidemiology**, 2000, Cilt: 14, Sayı:3, Ss 194-201.
- MAYDA A. S., ACEHAN T., ALTIN S., ARICAN M., UZUNOĞLU Y., "Bir Üniversite Hastanesinde Yapılan Doğumların İncelenmesi", **Preventive Medicine Bulletin**, 2006, Cilt: 5, Sayı: 6, Ss: 5- 12.
- NEWBURN-COOK C. , WHITE D., SVENSON L., DEMIANCZUK N. , BOOT N., EDWARDS J., "Where And To What Extent Is Prevention Of Low Birth Weight Possible?", **Western Journal of Nursing Research**, 2002, Sayı:24, Ss:8887-9004.
- OKYAY P., ATASOYLU G., METEOĞLU D., DEMİRÖZ H., ÇOBANOĞLU M, BEŞER E., "Aydın İlinde 2004 Yılı Bebek Ölümleri Ve Ölü Doğumlar: Bildirim Sorunları, Tanımlayıcı Özellikleri Ve Nedenleri", **Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi** 2006, Cilt: 7, Sayı: 2, Ss: 3-12.
- ÖKTEM F., ÖZTÜRK M., ÇOMAK E., OLGAR Ş., "Düşük Doğum Ağırlıklı Bebek Sıklığını Etkileyen Sosyo-Demografik Risk Faktörleri", **Çocuk Dergisi**, 2003, Cilt: 3, Sayı:2 2, Ss: 124- 130.
- ÖZÇELİK S., KALE A., KARAMAN A., KARAMAN O., BAYHAN G., YAYLA M., "Kırk Yaş Üzeri Gebeliklerin On Yıllık Retrospektif Analizi", **Perinatoloji Dergisi**, 2004, Cilt:12, Sayı: 4, Ss: 179-183.
- Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2003, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği, Ankara 2004, 82,111,120,123.
- TOUGH S. C., NEWBURN-COOK C., JOHNSTON D.W., SVENSON L. W, ROSE S., BELIK J., "Delayed Childbearing And Its Impact On Population Rate Changes In Low Birth Weight, Multiple Birth, And Preterm Delivery", **Pediatrics Official Journal of The American Academy of Pediatrics** 2002, Cilt: 10 , Sayı: 3, Ss: 399- 403.
- ÜNSAL A. , METNTAŞ S., İNAN Ç., ARSLANTAŞ D., TÖZÜN M., ÇETİN E., "Eskişehir'de Bebek Ölüm Düzeyi Ve Ölüm Nedenleri", **Osman Gazi Tıp Dergisi**, 2005, Cilt: 27, Sayı:1, Ss: 3-9.
- World Health Organization and UNICEF "Low Birth Weight" **Country, Regional, and Global Estimates**, UNICEF, Newyork, 2004. ISBN: 92-806-3832-7. 2007.
- YANG Q, GREENLAND S., FLANDERS D., "Associations Of Maternal Age-And Parity-Related Factors With Trends In Low-Birth Weight Rate: United States, 1980 Through 2000, **American Journal of Public Health**, 2006, Cilt: 196, Sayı: 5, Ss: 856- 861.

Empatik Eğilim Ölçeğinin İlköğretim Sekizinci Sınıflar İçin Uyarlanması

• Yrd. Doç. Dr. Rıza GÖKLER*

Öz

Bu çalışmada çağımızda önemli bir iletişim ve kişilik özelliği olan Empatik becerinin önemi ve bu becerinin ilköğretim öğrencilerinde de ölçülebilmesi amacıyla yapılan uyarlama çalışması ele alınmaktadır. İletişim engellerinin çözümlene-bilmesi için erken yaşlarda Empatik becerinin geliştirilebilmesi ve kişilerin günlük yaşamda empati kurma potansiyellerini ölçebilmek son derece önemlidir. Çalışmamızda, bu amaçla Dökmen (1988) tarafından, Üniversite öğrencileri üzerinde uygulanmak üzere geliştirilmiş olan "Empatik Eğilim Ölçeği" nin (EEÖ), ilköğretim öğrencilerine de uygulanabilmesi için yapılan geçerlik-güvenirlilik çalışması anlatılmaktadır.

Bu çalışmada, t testi, faktör analizi, madde-toplam puan korelasyonu, Cronbach-Alpha iç tutarlık katsayısı ve KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değerlerine bakılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, Empatik Eğilim Ölçeğinin ilköğretim sekizinci sınıflar için geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Empati, empatik eğilim ölçeği, ilköğretim öğrencileri, geçerlik- güvenirlilik.

Abstract

The Adaptation of Empathic Tendency Scale in at 8th Primary School Students

The importance of the empathy skill which is the feature of communication and personality in modern times and the practice of adaptation carried out with the aim of measuring this skill in the pupils attending to a primary school are discussed in this study.

Developing empathy skill in early ages with the purposes of analyzing of communication barriers and assessing daily life empathy potentials of individuals are of vital importance.

This article focuses on validity-reliability study made to adapt "Empathic Tendency Scale", that was developed by Dökmen (1988) with the purpose of measuring empathy skills of university students, to be used for primary school pupils as well.

As a method; t test, factor analyzing, item total point correlation, Cronbach- Alpha internal consistency coefficient and KMO(Kaiser- Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) are used in this study.

As a result it is founded that The Empathic Tendency Scale for Primary School Students (eight class) is valid and reliable.

Key Words: Empathy, empathic tendency scale, primary school students, validity- reliability.

(*) Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.

GİRİŞ

Empati

Çağımızda sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdürmek zorunda olan insanın hayatında iletişimin ve empatinin önemi büyüktür. Empati, sosyal becerilerin temelinde yer alır. Empati kurma becerisi iletişim çatışmalarını engelleyerek daha sağlıklı ilişkilerin kurulmasına neden olur. Bu nedenle, öncelikle bireyin kişilik gelişiminde ve yaşamının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan ebeveynlerin, empati kurma becerilerinin yüksek olması gerekir (Rogers 1983). Böylece empatik varoluş şekli, empatik kişilerden öğrenilebilir. Çünkü empati doğuştan gelmeyen, empatik ortamlarda öğrenilen bir durumdur (Rogers 1983). Bu nedenle öncelikle empatinin gelişimi açısından anne-çocuk ilişkisi oldukça önemlidir.

Empati kurma yeteneği olan anneler, hem eşleriyle, hem de çocuklarıyla daha sağlıklı iletişim kurarak sevgi temelinde dayanan mutlu ve huzurlu bir aile ortamı oluştururlar. Kuşkusuz ki, çocuğun gelişiminde önemli role sahip olan annenin empatik becerisinin yüksek olması, çocuğun gelişimine katkı sağlayacak ve annenin çocuğunu daha iyi tanımaya ve onu yönlendirmesine olanak tanıyacaktır (Sarıyüce-Körükçü ve Aral 2005).

Empati, gerçekte günlük yaşamda da çok sık kullanılan, ancak bir o kadar da az anlaşılan bir kavramdır ve zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Rogers'a (1983) göre empati, bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak, onun fenomenolojik dünyasına girerek, olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir. Dökmen (1988), empatiye ilişkin en uygun ve geçerli tanımın Rogers tarafından yapıldığını vurgulamakta ve Rogers'a göre empatinin, bir durum olmaktan

çok bir süreç olduğuna değinmektedir. Dökmen (1988), empatinin gelişim süreci incelendiğinde, aşağıdaki aşamalardan geçtiğini belirtmektedir:

-1950'lere kadar empatinin "bilişsel" yönüne ağırlık verilmiştir. Empati, bir insanın karşısındaki insanı tanıması, kendisini onun yerine koyarak onun özellikleri hakkında bilgi sahibi olması anlamında kullanılmıştır.

-1960'larda empatinin "duygusal" yönüne ağırlık verilmiş ve "asıl olan, karşısındaki hissettiği duygulardır, onun gibi hissetmek önemlidir" görüşü ağırlık kazanmıştır.

-1970'lerde ise empatiden "bir kişinin belli bir duygusunu anlama, ona uygun karşılık verme, karşısındaki hissettiği üzerinde yoğunlaşma" anlaşılmaya başlamıştır.

Görüldüğü gibi, zaman içerisinde empatinin vurgulanan boyutları değişimler göstermiştir. Buna ek olarak bazı kavramlar sürekli empati ile karıştırılarak gelmiş ve yanlış kullanılmıştır. Akkoyun (1982) bu kavramların sempati, iyi davranma ve onaylama olduğunu belirtirken; Davis (2005) sempati, acıma, özdeşim kurma ve yer değiştirme olarak ifade etmektedir.

Empatinin çeşitli bileşenleri bulunmaktadır. Dökmen (1988), empatinin "bilişsel" ve "duygusal" olmak üzere iki bileşeni olduğunu vurgulamakta ve bilişsel boyutun, karşısındaki "ne hissettiğini" anlamakla ilgili olduğunu, duygusal boyutun ise karşısındaki "hissettiğini hissetmek" olduğunu belirtmektedir.

Rogers (1983), empatik varoluşun önem kazandığı bazı durumlardan söz etmektedir. Bir kişi acı çekiyorsa, karmakarışık duygular yaşıyorsa, sorunları varsa, kaygılıysa, saldırgansa, korkuya kapılmışsa, kendi değerinden şüphe ediyorsa, kimliği ile ilgili sorunları varsa, kesinlikle empatik

anlayışa ihtiyacı vardır. Böyle durumlarda kurulan içten ve derin bir empatik anlayışın, kişinin sorunlarının çözümüne önemli katkıları olmaktadır. Ayrıca Rogers (1983), kişilik bütünlüğü olan bireylerin daha empatik olduklarını, buna karşılık kişilik bozukluğu olanların daha az empati kurabildiklerini belirtmektedir. Bir birey kişilerarası ilişkilerde kendisini rahat ve güvenli hissediyorsa, daha çok anlayış gösterebilir.

Buraya kadar sunulan bilgiler değerlendirilecek olursa, aslında bir bireyin empatiyi öğrenmesi için, öncelikle empatik anlayışın sergilendiği bir ortamda yetişmesi gerektiği belirtilebilir. Daha önce de değinildiği gibi, empatik anlayış, bir bireyin acı çekmesini, karmakarışık duygular yaşamasını, kaygı ve saldırganlığının azalmasını, korkularını yenmesini, kendini değerli hissetmesini sağlar (Dökmen 1988). Bu nedenle bu bölümün başında, ilk empatik yaşantıların ailede, anne-çocuk ilişkisinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum çocuğun, her şeyden önce yalnız olmadığını hissetmesini sağlar.

Empatik becerisi gelişmiş olan birey, kendisini diğerlerinin yerine daha rahat koyabilir ve onların duygularını daha rahat hissedebilir. Benmerkezcilikten uzaklaşır, insanlara yardım etme isteği gelişir ve bundan dolayı da çevresindekilere yönelik olumsuz davranışlar sergilemek yerine, onlarla daha işbirlikçi ve dostça ilişkiler içinde olur. Empatik davranış, bireyin çevresine karşı saldırgan, kırıcı, fiziksel güç kullanıcı, alay edici, küçük düşürücü, onur kırıcı, dışlayıcı davranışlardan uzak olmasını sağlar (Dökmen 1988).

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ)

Empatik beceri, sosyal yaşamda hem kişiler arası iletişim kurmada hem de özellikle toplumsallaşma aşamasında öğrencilerin edinmesi gereken önemli bir kişilik özelliğidir. Bu özelliği ölçmek için

ülkemizde Üstün Dökmen (Dökmen 1988). tarafından iki ayrı ölçek geliştirilmiştir, Bunlardan biri Empatik Beceri, diğeri ise Empatik Eğilim Ölçeğidir. Empatik Eğilim Ölçeği kişilerin günlük yaşamda empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. Likert tipi beşli dereceleme ölçeği şeklinde yanıtlanan ölçekte yanıtlar “tamamen aykırı”dan “tamamen uygun”a doğru değişmektedir. Araçta yer alan; 3, 6, 7, 8, 11, 12, 13, ve 14. maddeler negatif ifadeler olup, ters puanlanmaktadır. Normal ve ters maddelerden alınan toplam puan o kişinin empatik eğilim puanını verir.

Ölçeğin geliştirilmesinde geçerlik kanıtı olarak, bu ölçekten alınan puanlar ile Edwards Kişisel Tercih Envanteri'nin “Duyguları Anlama” alt ölçeğinden alınan puanlar arasında korelasyona bakılmıştır. Çünkü bu alt ölçek, kendini başkalarının yerine koyma ve onların duygularını anlama ihtiyacını ölçmeye çalışmaktadır. İki ölçüm arasındaki korelasyon 0.68 olarak bulunmuştur. Araca ilişkin güvenilirlik kanıtları ise test-tekrar test ve testi yarılama (tek-çift numaralı maddeler) yöntemiyle elde edilmiştir. Test-tekrar test güvenilirliği $r=0.82$ olarak saptanmıştır. Deneklerin tek ve çift maddelerden aldıkları puanlar arasındaki korelasyon ise $r=0.86$ 'dır (Dökmen 1988).

Empatik Eğilim Ölçeği'ne İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Empatik Eğilim Ölçeği'nin Dökmen (1988) tarafından yapılan orijinal geçerlik ve güvenilirlik çalışması, üniversite öğrencileri üzerinde yapıldığından empatik davranışları ölçen bu ölçeğin ilköğretim öğrencileri için de kullanılabilmesi amacıyla bu çalışmada sekizinci sınıf öğrencileri için tekrar geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı EEÖ' nin ilköğretim öğrencilerine de uygulanabilmesini sağlamaktır. Bu amaç-

la çalışmada, öncelikle ölçekte yer alan ifadelerin sekizinci sınıf düzeyine uygun olup olmadığını anlamak için uzman görüşlerine başvurulmuştur. Bunun için üç uzmandan görüş alınmış, ancak ifadelerde bir değişikliğe gidilmesi önerilmediğinden, aynen kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçeğin deneme formu sekizinci sınıfta okuyan 78 kız (%50) ve 78 erkek (%50) olmak üzere toplam 156 öğrenciye uygulanmıştır. Aracın madde-toplam puan korelasyonlarının hesaplanması sonucunda, toplam puanla anlamlı korelasyon göstermeyen tek maddenin 10 numaralı madde (“Televizyondaki filmler mutlu sona ulaşınca rahatlarım”) olduğu saptanmış [$r=0.14$, $p>0.05$] ve bu madde araçtan çıkartılmıştır.

Empatik Eğilim Ölçeği'nin güvenilirliğini incelemek üzere Cronbach-Alpha iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. 19 maddeden oluşan aracın güvenilirliği $\alpha = 0.71$ olarak bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin iki eşit yarı güvenilirliği $r = 0.74$ olarak saptanmıştır.

Ancak aracın yapı geçerliğini test etmek üzere yapılan ön uygulamadan elde edilen veriler için faktör analizine uygunluğu değerlendirildiğinde, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değerinin 0.59 olduğu saptanmıştır. KMO testi, örneklem verilerinin faktör çıkartmak için uygun olup olmadığını belirler ve 0 -1 aralığında değişir. Bu değer yüksek çıkması, “ölçekteki her bir değişkenin ölçekteki diğer değişkenler tarafından mükemmel bir şekilde tahmin edilebileceği” anlamına gelir (Şencan, 2005). Değerler sıfıra yakın çıkarsa, korelasyon katsayılarının dağılımının uygun olmadığı kabul edilir ve bu değerlere dayalı olarak faktör analizi yapılmaz. Kaiser, KMO testiyle ilgili olarak 0.50'den düşük değer kabul edilmeyeceğini, 0.50-0.60 aralığındaki bir KMO değerinin ise “kötü” olarak nitelendirilebileceğini belirtmektedir (Köklü, 2000. Akt. Şencan, 2005). Ayrıca Kalaycı da (2005) benzer bir yaklaşımla KMO değerlerinin Tablo 3'deki gibi yorumlandığını belirtmektedir:

Tablo 1. KMO Değerleri ve Yorumlanması

KMO Değeri	Yorum
0.90	Mükemmel
0.80	Çok İyi
0.70	İyi
0.60	Orta
0.50	Zayıf
0.50'nin altı	Kabul Edilmez

Tablo 1'de Empatik Eğilim Ölçeği'nin ön deneme verilerinin faktör analizine uygun olup olmadığına ilişkin değerlendirilmeye yönelik sonuçlar sunulmaktadır.

ğına ilişkin değerlendirilmeye yönelik sonuçlar sunulmaktadır.

Tablo 2. Empatik Eğilim Ölçeği Ön Uygulama Sonuçlarının Faktör Analizine Uygunluğuna İlişkin KMO Değeri ve Barlett Testi Sonucu

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Verilerinin Uygunluğu Testi (KMO)		592
Bartlett Testi	Ki-Kare	390,667
	sd	190
	P	000

Tablo 2 incelendiğinde, KMO değerinin 0.59 olduğu görülmektedir. Bu durumda verilerin faktör analizine çok uygun olmadığına ve esas uygulamadan elde edilen verilerle tekrarlanmasına karar verilmiştir.

Tablo 3'te asıl uygulamadan elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğuna ilişkin KMO ve Bartlett Testi sonucu sunulmaktadır.

Tablo 3. Empatik Eğilim Ölçeği Asıl Uygulama Sonuçlarının Faktör Analizine Uygunluğuna İlişkin KMO Değeri ve Barlett Testi Sonucu

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Verilerinin Uygunluğu Testi (KMO)		835
Bartlett Testi	Ki-Kare	1975,989
	sd	91
	P	000

Tablo 3 incelendiğinde, bu kez KMO değerinin yaklaşık 0.84 olduğu görülmektedir. Bartlett Testi'ne ilişkin ki-kare değeri ise $[X^2 (91) = 1975.989; p < 0.01]$ 'dir. Bu durumda faktör analizinin uygulan-

masına karar verilmiştir. Asıl uygulamadan sağlanan veriler için uygulanan faktör analizi sonuçları Tablo 4'da sunulmaktadır.

Tablo 4. Empatik Eğilim Ölçeği Faktör Analizi Sonucu

Madde No	Faktör Yük Değeri	Madde-Toplam Korelasyonu
1	0.61	0.50
3	0.57	0.47
4	0.55	0.44
5	0.40	0.30
6	0.35	0.29
9	0.68	0.57
12	0.36	0.29
14	0.51	0.42
15	0.45	0.37
16	0.62	0.49
17	0.44	0.33
18	0.70	0.59
19	0.51	0.39
20	0.71	0.59
Açıklanan Varyans=%30		
Cronbach-Alpha=0.81		
İki Eşit Yarı Güvenirliği r=0.77		

Empatik Eğilim Ölçeği faktör analizi sonuçları incelendiğinde, ön uygulamanın ardından ölçekten çıkartılmış olan 10 numaralı maddeye ek olarak asıl uygulamanın ardından da 2, 7, 8, 11 ve 13 nolu maddelerin 0.30'un altında faktör yük değerine sahip oldukları için ölçekten dolayı çıkartıldıkları görülmektedir. Bu haliyle ölçek tek boyutlu bir yapı

göstermekte ve 14 maddeden oluşmaktadır (EK I). Maddelere ilişkin faktör yük değerleri 0.35 ile 0.71 arasında değişmekte, madde-toplam korelasyonları ise 0.29 ile 0.59 arasında değişmektedir. 14 maddenin açıkladıkları varyans %30, ölçeğe ilişkin Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.81, iki eşit yarı güvenirliği ise 0.77'dir.

Yine orijinal çalışmaya benzer olarak, faktör analizi sonucu araçta kalması uygun görülen maddelerin ayırtediciliğini saptamak üzere ölçekten yüksek puan alan %27'lik grup ile (n=156), düşük puan alan %27'lik grup (n=156) belirlenerek bu

iki grubun puan ortalamaları t testi ile karşılaştırılmıştır. Tablo 5'de alt ve üst %27'lik gruplar arası farkların karşılaştırılmasına ilişkin t testi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 5. Alt ve Üst %27'lik Grupların “Empatik Eğilim Ölçeği” Puanlarının Karşılaştırılması

Madde No	Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	p
1	Üst % 27	156	4.68	0.58	229.013	15.75	0.00
	Alt % 27	156	3.06	1.15			
3	Üst % 27	156	4.09	1.01	310	16.11	0.00
	Alt % 27	156	2.28	0.97			
4	Üst % 27	156	4.26	0.87	310	13.13	0.00
	Alt % 27	156	2.88	0.99			
5	Üst % 27	156	4.15	0.79	276.819	9.06	0.00
	Alt % 27	156	3.15	1.13			
6	Üst % 27	156	3.51	1.34	295.604	8.80	0.00
	Alt % 27	156	2.30	1.07			
9	Üst % 27	156	4.50	0.72	310	18.68	0.00
	Alt % 27	156	2.75	0.92			
12	Üst % 27	156	3.01	1.17	297.816	8.35	0.00
	Alt % 27	156	2.00	0.95			
14	Üst % 27	156	4.05	0.76	278.925	13.74	0.00
	Alt % 27	156	2.60	1.08			
15	Üst % 27	156	3.29	1.11	297.498	10.83	0.00
	Alt % 27	156	2.04	0.90			
16	Üst % 27	156	4.46	0.76	290.656	17.02	0.00
	Alt % 27	156	2.74	0.99			
17	Üst % 27	156	4.47	0.81	281.411	10.19	0.00
	Alt % 27	156	3.35	1.12			
18	Üst % 27	156	4.58	0.55	234.799	17.58	0.00
	Alt % 27	156	2.93	1.04			
19	Üst % 27	156	4.28	0.78	265.609	11.29	0.00
	Alt % 27	156	2.99	1.20			
20	Üst % 27	156	4.52	0.55	240.225	17.88	0.00
	Alt % 27	156	2.88	1.01			

Tablo 5 incelendiğinde, tüm maddelerde alt ve üst %27'lik gruplar arasındaki fark anlamlıdır. Bu bulgu, ölçeğin düşük ve yüksek empatik eğilim puanlarına sahip bireyleri ayırmada başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Sekizinci sınıf öğrencileri ile yapılan bu çalışmada, yapılan geçerlik ve güvenilirlik incelemeleri temel alınarak empatik eğilim düzeyinin belirlenmesinde, aracın 14 maddelik formunun kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçekten alınan yüksek puan, empatik eğilim düzeyinin yüksek, düşük puan ise düşük olduğu anlamına gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Empati kurma becerisi, iletişim çatışmalarını önlemekte ve daha sağlıklı ilişkilerin kurulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, öncelikle bireyin kişilik gelişiminde ve yaşamının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan ebeveynlerin ve toplum-sallaşmada önemli rol alan okul ortamında öğrencilerin empati kurma becerilerinin geliştirilmesi ve bunun için de bu özelliğin sağlıklı bir biçimde ölçülebilmesi önemlidir.

Rehberlik ve psikolojik danışma alanında bireyi tanıma teknikleri sıkça kullanılmaktadır, bu tekniklerle bireylerin ve özellikle öğrencilerin, başarı, yetenek, ilgi, tutum, kişilik özellikleri ve diğer öğrencilerle olan ilişkileri ölçülüp gözlenmekte ve bireyler ayrıntılı olarak tanınmaya çalışılıp bu durumlarına uygun olarak onlara öğrenci kişilik hizmetleri sunulmaktadır. Öğrenci kişilik hizmetleri ise öğrencilerin eğitim ve öğretimden üst düzeyde yararlan-

bilmeleri ve kendilerini her yönüyle bir bütün olarak geliştirebilmelerine sağlamaktadır.

Ülkemizde Empatik beceri ve kişilik özelliklerini ölçmek için Empatiyi açıklamaya yönelik kurlara dayalı olarak Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiş iki ayrı Empati ölçeği bulunmaktadır. Ancak bu ölçekler üniversite öğrencileri üzerinde geliştirildiğinden diğer yaş gruplarına uygulanamamakta ve bu kademelerde ölçüm aracı açığı bulunmaktadır. Bu çalışma ile Empatik Eğilim Ölçeğine (EEÖ) ilgili istatistik teknikleri kullanılarak yeniden geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapılmış ve ilköğretim 8.sınıf öğrencilerinin de empatik eğilim davranışları ölçülebilmektedir. Ölçeğin bu yaş grubundaki öğrencilerin Empatik davranışlarını ölçmede başarılı olduğu saptanmıştır.

Bu çalışma ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinden seçilen 156 (78 kız, 78 erkek) öğrenci ve Ankara ili devlet okulları ile sınırlıdır. Empatik Eğilim Ölçeğinin ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerine uyarlanması çalışmasının geçerlik ve güvenilirlik sonuçları Dökmen tarafından 1988 yılında geliştirilen Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Ölçekleri ile tutarlı görünmektedir.

Bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin Empatik eğilim davranışlarını ölçmede bu ölçeği kullanabileceklerdir, ancak daha geniş bir çalışma grubuyla alt kademelere de uyarlama çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akkoyun F. (1982). Empatik Anlayış Üzerine. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15 (2).

Davis C. M.(2005). Empati nedir? Empati öğretilebilir mi? (Çev. Özcan Sezer ve Serhat Damar). web. inonu.edu.tr/~efdergi/OSezer.doc

Dökmen Ü. (1988) Empatinin yeni bir modele dayanarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1-2).

Kalaycı Ş. (2005). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Rogers R. (1983). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. (Çev. F. Akkoyun). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 14, 103-124.

Sarıyüce-Körükçü Ö. ve Aral, N. (2005). Altı yaş grubundaki çocukların annelerinin empatik becerilerinin incelenmesi. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi (28-30 Eylül) Denizli. Kongre Kitabı Cilt:1. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şencan H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenirlilik ve Geçerlilik. Ankara: Seçkin Yayınları.

EK I : EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ (EEÖ)

Sevgili Öğrenciler;

Aşağıdaki cümleleri okuduktan sonra, her bir cümleye ilişkin yargınızı, cümlenin sağındaki sayılardan birisini işaretleyerek belirteceksiniz. Eğer bir cümledeki fikir size **tamamen uygun ise 5'in**,

oldukça uygun ise 4'ün, üzerine bir çarpı (X) işareti koyun, eğer bir cümleye ilişkin olarak **kararsızsanız 3'ün** üzerine (X) koyun, cümledeki fikir size **oldukça aykırı ise 2'nin**, **tamamen aykırı ise 1'in** üzerine (X) işareti koyunuz. Teşekkürler.

İFADELER	Tamamen Aykırı	Oldukça Aykırı	Kararsızım	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
1- Çok sayıda dostum var.	1	2	3	4	5
2- Film seyrederken bazen gözlerim yaşarır.*	1	2	3	4	5
3- Sıklıkla kendimi yalnız hissederim	1	2	3	4	5
4- Bana dertlerini anlatanlar, yanımdan ferahlamış olarak ayrılırlar	1	2	3	4	5
5- Başkalarının problemleri, beni kendi problemlerim kadar ilgilendirir.	1	2	3	4	5
6- Duygularımı başkalarına iletmede güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
7- İnsanların film seyrederken ağlamaları tuhafıma gider. *	1	2	3	4	5
8- Birisiyle tanışırken,bazen dikkatim,onun söylediklerinden çok vereceğim cevap üzerine yoğunlaşır.*	1	2	3	4	5
9- Çevremde çok sevilen bir insanım.	1	2	3	4	5
10- Düşüncelerimi başkalarına iletmede güçlük çektiğim olur.	1	2	3	4	5
11- İnsanların çoğu bencildir.*	1	2	3	4	5
12- Sinirli bir insanım.	1	2	3	4	5
13- Genellikle insanlara güvenirim. *	1	2	3	4	5
14- İnsanlar beni tam olarak anlayamıyorlar.	1	2	3	4	5
15- Girişken bir insanım.	1	2	3	4	5
16- Bir yakınımın derdimi anlatmak beni rahatlatır.	1	2	3	4	5
17- Genellikle hayatımdan memnunum.	1	2	3	4	5
18- Yakınlarım bana sık sık dertlerini anlatırlar.	1	2	3	4	5
19- Genellikle keyfim yerindedir.	1	2	3	4	5
20- Televizyondaki filmler mutlu sona ulaşınca rahatlarım.*	1	2	3	4	5

* Ölçekten Çıkarılan Maddeler

Not: Ölçek ilköğretim 8. sınıflara kullanılırken * işaretli maddeler çıkartılarak geri kalan 14 madde kullanılmalıdır.

Sosyal Hizmette Kendi Kaderini Tayin Hakkı

• Doç. Dr. Fatih ŞAHİN*

Öz

Sosyal hizmet mesleğinin mesleki etkinliğinin odağı, bireylerin toplum içindeki işlevsellik yeteneğini belirleyen birey ve çevresi arasındaki etkileşimdir. Sosyal hizmet uzmanları, birey, aile, grup, örgüt ve toplumların sosyal işlevselliklerini geliştirmek için mesleki müdahaleler tasarlarlar. Sosyal hizmet müdahalesine rehberlik eden temel ilkelerden biri, tercih yapmak ve yaşamını kontrol etmek olarak tanımlanan kendi kaderini tayin hakkıdır (self determination). Bu makalede, sosyal hizmetin temel etik ilkelerinden biri olan “kendi kaderini tayin hakkı” kavramının tarihsel gelişimi, tanımı, kapsamı ve sosyal hizmette kullanımı ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Self determinasyon, sosyal hizmet.

Abstract

Self Determination in Social Work

The main focus of social work profession is the interaction between individual and his/her environment that affect their functioning capacity in society. Social worker devise professional interventions in order to develop social functioning of individuals, families, groups, organisations and societies. One of the ethical principle of social work is self determination which is defined as an individual's right to make choices and control his or her own life. In this article, self determination which is one of the most fundamental concept of social work, its historical developments, definitions, scope and usage in social work has been examined.

Key words: Self determination, social work.

(*) Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleğinin odağı, bireylerin toplum içindeki işlevsellik yeteneğini etkileyen birey ve çevresi arasındaki etkileşimdir (Kut 1988; Connaway ve Gentry 1988; Compton ve Galaway, 1979). Sosyal hizmetin en üst düzeydeki amacı, bireylerin ve tüm toplumun yaşam kalitesini iyileştirmek, korumak veya artırmak amacı ile tasarlanmış planlı değişme stratejileri yolu ile müracaatçıların etkileşimlerini artırmaktır (Connaway ve Gentry 1988). Sosyal hizmet, amaçlarını gerçekleştirmek için mesleki müdahaleler planlamakta ve uygulamaktadır. Sosyal hizmet, profesyonel müdahalelerini gerçekleştirirken müracaatçı sistemlerinin self determinasyonuna büyük önem atfetmekte, self determinasyonu temel değer olarak kabul etmektedir.

Sosyal hizmet literatüründe self determinasyon kavramı oldukça eskilere dayanmaktadır. NASW (National Associations of Social Workers) sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarına yönelik olarak etik sorumlulukları arasında self determinasyona özel bir yer ayırmakta, "Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların self determinasyon hakkına saygı duyar, bu hakkı geliştirir ve müracaatçılara amaçlarını tanımlama ve açıklığa kavuşturmalarında yardım eder" açıklaması ile bunu ifade etmektedir (NASW 1996).

Sosyal hizmet literatüründe self determinasyonun mutlak bir hak olduğunun altı çizilirken, uygulama ilkesi olarak kullanıldığında uygulamasının sınırlı olduğu da belirtilmektedir (Rothman 1989). Bernstein (1960) self determinasyonun en üstün değil, en üstün derecede önemli olduğunu belirtmektedir. Perlman (1965) ise self determinasyonun %90 oranında bir yanılsama olduğunu belirtmektedir.

Bu noktada, sosyal hizmette önemli bir kavram olan self determinasyon kavramının ortaya

çıkışını incelemek önem kazanmaktadır. Self determinasyon liberal batı toplumlarının temel taşı olarak 18. Yüzyıl aydınlanma çağı ile ortaya çıkan bir kavramdır. Aydınlanma çağını karakterize eden bakış açısına göre, insanların en önemli özellikleri mantık yürütme ve kendi eylemlerine ilişkin karar verme yeteneğine sahip olduklarına dair inançtır. Modern felsefenin kurucularından Immanuel Kant, insanın kendi kaderini belirlemesinin koşulsuz bir hak olduğunu belirtmektedir. Kant'a göre insan her zaman amaçtır ve insanlara hiçbir zaman araç olarak davranılmamalıdır. Modern toplumlar, insanların, kendi kaderlerine ilişkin içgüdüsellikten ziyade bilinçlilikle düşünme yeteneğine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Richmond gibi ilk sosyal hizmet düşünürleri, müracaatçının iradesine bağlılık düşüncesine büyük önem vermiş, mantık yeteneği ile sosyal yaşamdaki otonomi arasında ilişki kurmuştur (Freedberg 1989: 33).

Sosyal hizmet uzmanları, 1920'lerin sonu ve 1930'lar boyunca mesleki çalışmanın amaçlarını ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için gereken araçları müracaatçının seçmesinin önemini bilmekteydiler. Özgür toplumu gerçekleştirecek düşünce sistemi açısından self determinasyon önemli bir yere sahipti. Bu dönemde self determinasyon kavramına yönelen ilgi politik, ideolojik ve profesyonel faktörler olmak üzere üç temel faktöre dayanmaktaydı.

İtalya ve Almanya'da, 1920 ve 1930'lı yıllarda politik açıdan totaliter rejimler hüküm sürmekteydi. Bireysel özgürlüklerin politik, ekonomik, entelektüel alanlarda baskılanması, Amerikalıları rahatsız etmiş, Batı Avrupa'daki bireysel özgürlük karşıtı hareketlere tepki olarak müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı Amerikan değeri olarak hayata geçirilmiştir (Freedberg, 1989: 33). Self determinasyona ilgiyi arttıran **ikinci faktör ideolojiktir**. Reynolds ve diğer yenilikçi sosyal hizmet uzmanları, insan ıstırabını azaltmak ve insan potansiyelini geliştir-

mek için sosyalizm ile ilişkili fikirler geliştirmişlerdir. Bu çerçevede Reynolds, demokratik bir toplumda sosyal hizmet uzmanlarının çelişkili pozisyonlarını algılamış ve sosyal hizmet uzmanlarının temel sorumluluğu olarak, geniş sınıfların çatışmalarını kabul etmenin önemi üzerinde durmuştur. Mücadelenin bir ucunda yoksulluk, suçluluk, hastalıklar dururken diğer uçta güce ve varlığa sahip olup statükoyu sürdürmeye çalışan gruplar yer almaktadı. Reynolds'a göre sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların haklarından mahrum bırakıldıkları toplumun bir arabalucusu olduklarından, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki eşitlikçi ilişki, imkânsız idi. Bu anlamda, problem ve kaynakların hem müracaatçı hem de sosyal hizmet uzmanları için adaletsiz dağılımı, müracaatçının kendi kaderini tayin hakkını sınırlamaktaydı. Toplumun karşılıklı saygı, işbirliği gibi temel ilkeler üzerine inşa edilmediği durumlarda sosyal hizmetin de yöneldiği demokrasi çabaları da başarıya ulaşamayabilecektir. Bu noktada self determinasyonun, uygulamaya aktarılma düzeyini belirleyen, sömürü, baskı ve müracaatçı için gerekli kaynakların varlığı olacaktır. Özetle, sosyal hizmet uzmanları adaletsiz sosyo - ekonomik sistemi besleyen politikaları olan kuruluşlar aracılığı ile müracaatçıyı kontrol etmektedirler. Self determinasyona ilişkin ilgiyi arttıran üçüncü faktör **profesyonelleşmedir**. Sosyal hizmet mesleği 1920 ve 1930'larda, kendisini yasal olarak kabul ettirmek ve kuruluşlarda söz sahibi olabilmek için profesyonelleşme ihtiyacı içerisinde idi. Bu dönemde gelişen teorik bir yapı olarak psikoanalitik teori, sosyal hizmette geniş kabul görmüş ve adeta profesyonelleşmenin aracı haline gelmiştir. Problemlerin teşhis ve tedavisi üzerine odaklaşan psikoanalitik teorinin yanı sıra müracaatçının kendi seçimlerine dayalı seçim yapma özgürlüğünü de sosyal hizmet uygulamasına katma tartışması, self determinasyonu mesleğin gündemine sokmuştur (Freedberg 1989: 33-34).

Bu noktada self determinasyon kavramının tanımı, kapsamı ve sosyal hizmette kullanımını incelemek önemli hale gelmektedir.

SELF DETERMİNASYON: KAPSAMI ve SOSYAL HİZMETTE KULLANIMI

Self determinasyon sosyal hizmet literatüründe iki biçimde tanımlanmaktadır. Birinci tanıma örnek olacak şekilde, Weick ve Pope (1988) self determinasyon kavramını, "müracaatçının kendi kararlarını oluşturma, yardım sürecine aktif bir biçimde katılma, seçimlerine dayalı bir yaşam oluşturma hakkı" olarak özetlemektedir. Bu tanım ışığında, "sadece bireylerin yaşamak ve gelişebilmek için neye ihtiyaç duyduklarını sadece kendilerinin bilebilecekleri düşüncesine" ulaşılabilir (Weick ve Pope 1988: 13). Bu tanımdan hareketle, müracaatçının ne yapmak veya ne olmak istediği konusunda vereceği kararlarda, sosyal hizmet uzmanından ziyade bizatihi müracaatçının kendisi aktif roller almalıdır.

İkinci tanım grubu ise, self determinasyonu, grup sınırlamaları olmaksızın kişinin istediklerini yapması veya istediği kişi olması olarak ele almaktadır. Bu tanım dayalı ışığında self determinasyon "insanın kendi istek, tercih ve kararlarına göre bireysel davranışlarını geliştirme durumu" olarak tanımlanmaktadır (Freedberg 1989). Kendi kaderini tayin hakkı kavramını, Nicholson ve Matross (1989), "tüm insanların kendi değer, amaç ve bireysel seçimleri ile uyumlu davranma hakkı olarak" tanımlamaktadır. Sosyal bağlardan bağımsız olarak bireysel isteklere dayalı bir self determinasyon kavramsallaştırması uygun görülmemektedir (Ewalt ve Mokuau 1995: 172).

Rothman (1989) self determinasyonun sosyal hizmette temel bir ilke oluşunu destekleyen beş fikir ileri sürmektedir. Bunlar sırası ile:

1. Felsefi temel: Self determinasyon, sosyal hizmetin amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı teknik bir ilke değildir, mutlak bir müracaatçı hakkıdır. Bu kavram, Kant felsefesine dayalı olup sosyal hizmet literatüründe geniş yer bulmaktadır.

2. Uygulama için yararlı (utilitarian) bir araç: Self determinasyon müracaatçının gelişimine, terapötik ilişkiye ve yardım sürecine faydalıdır. Müracaatçı hatalar yapabilir, bu süreç yolu ile yeni beceriler kazanır.

3. Kültürel yabancılaşmayı dengeleme: Self determinasyon sadece var olan problemleri çözümüleme yolu değil aynı zamanda kültürün ögesi olan ayrılık ve güçsüzlüğün hakkından gelmenin de yoludur.

4. Egemen politik ve duygusal güçlerden kurtulma: Self determinasyon müracaatçılara ilişkin olarak uygunsuz kamusal yardım kuruluşlarının işe karışmasını önler, sosyal ve politik ideolojilerden kurtarır.

5. Bireysel ön koşul: Bireysel kararlar (örneğin yardımı kabul veya red etme, değişme ve ilerlemeyi sürdürme veya sürdürmeme) yalnızca müracaatçının ayrıcalığıdır.

Rothman (1989), sosyal hizmet uygulamasında self determinasyonun önem ve etkililiğini eleştirel olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye temel teşkil eden dört başlık aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

1. Kimi müracaatçılar, (örneğin çok hasta veya yeterince bilgilendirilmemiş olanlar) karar verme ve kararlarının sorumluluğunu alma noktasında yetersiz olabilirler. Yine kimi müracaatçılar, seçenekler oluşturma konusunda kararsız kalabilirler.

2. Çevresel faktörler müracaatçının seçeneklerini

kısıtlayabilir. Bu faktörler ise yasalar ve yasal hükümler, bürokratik yönergeler, informal sınırlılıklar (aile statüsü, ailenin içinde bulunduğu koşullar) olabilir.

3. Bir birey ve profesyonel olarak sosyal hizmet uzmanlarının değerleri birbirinden farklı olabilir veya kimi daha etkili değerler self determinasyonun yerine geçebilir. Örneğin, sosyal hizmet uzmanının müracaatçının ıstırabını önleme sorumluluğu, müracaatçının isteği, kendine veya diğerlerine zarar vermek olduğunda müdahaleyi etkiler.

4. Hakları savunan (assertive) müdahaleler gerektiren durumlarda, self determinasyonu diğer ilkelerden daha üstte görmek müdahale etmeye veya sınırlı müdahaleye yol açar.

Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların üçüncü kişilerin haklarına zarar vermediği sürece kendi fikirlerini ifade etme, bu fikirlere göre davranma hakları olduğuna inanan profesyonellerdir. Bu prensibe göre, müracaatçılara sosyal hizmet uzmanları tarafından seçilen kalıplara göre biçim verilmez. Bunun yerine, sosyal hizmet uzmanları, müracaatçının kendi kendine yardım etme yeteneğini geliştirmeye çalışırlar. Müracaatçının self determinasyon hakkı, felsefi olarak müracaatçının değer ve onuruna inançtan kaynaklanır. Eğer insanlar değerli varlıklar ise, kendi yaşam biçimlerini belirlemelerine olanak sağlanmalıdır (Zastrow 1995: 52).

Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçı için tüm kararları almanın, her şeyi yapmanın sonucunun hüsrana olduğunu bilirler. Çünkü böyle bir durum, müracaatçı sisteminde kendine güven ve yeterlilik duygusundan ziyade bağımlılık duygusunda artışa yol açar. İnsanların gelişebilmesi, olgunlaşması ve sorumluluk sahibi olabilmesi, kendi kararlarını alabilmelerini ve aldıkları kararların sorumluluğunu üstlenmelerini gerektirir. Hatalar ve duygusal acı-

lar hayatın bir parçasıdır. Bireyler, hata, deneme ve yanılığlarından da öğrenirler. Müracaatçının kendi kararlarını geliştirme yeteneğine saygı, sosyal hizmetin katılım ilkesinin gereğidir. Sosyal hizmet uygulaması müracaatçıya değil müracaatçı ile birlikte yapılır. İnsanların aktif katılımı olmaksızın dayatılan mesleki planlar istenen sonuçlara ulaşmaz.

Self determinasyon ilkesi uygulamaya aktarılırken **dört noktaya** dikkat çekilmektedir (Zastrow, 1995: 50-52). İlk olarak, müracaatçı karşı karşıya kaldığı bireysel veya sosyal probleminin çözümünde çeşitli seçenekler olabileceği konusunda bilinçlendirilmelidir. Self determinasyon, müracaatçının seçim yapması anlamına gelir. Sadece tek bir seçenek varsa, doğal olarak, müracaatçının self determinasyon hakkından söz edilemez. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılara yardım ederken (1) yardım ilişkisi geliştirir (2) müracaatçı ile birlikte problemi derinliğine araştırır (3) alternatif çözümleri ortaya koyarak müracaatçı ile birlikte bir eylem seti seçerler. Yukarıdaki üçüncü adım ise, self determinasyon ilkesinin uygulamaya aktarılması anlamına gelir. Görüldüğü üzere, self determinasyon hakkının kullanımı seçenekler geliştirmeyi gerektirir. Bununla birlikte, seçeneklerin özellikleri ve sayısı, çeşitli faktörler tarafından etkilenir. Örneğin; zaman sınırlılıkları seçeneklere ilişkin yeterli bir araştırmaya izin vermeyebilir, yetersiz bireysel ve toplumsal kaynaklar seçenekleri kısıtlayabilir (Abramson, 1988). Yine müracaatçılar ile kuruluşlar arasındaki çatışmalı çıkarlar, açık düşünememe, yerleşik kurumsal uygulamalar da seçenek geliştirmeye engel oluşturabilir (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005: 91).

Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılar ile birlikte yeni seçenekler ve kaynaklar geliştirmeye veya çevresel ihtiyaçlara yeni biçimlerde karşılık vermenin yollarını ararlar. Çevre içinde seçeneklerin artırılması, self determinasyonu da geliştire-

cektir. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanları, sosyal ve fiziksel engelleri ortadan kaldırmaya, kaynak ve kapasitenin geliştirilmesine, insanların çevresel olanakları kullanımını arttıracak yetenekleri geliştirmelerinde müracaatçılara yardım ederler. Buna karşılık müracaatçılar, seçeneklerin artırılabilmesi için olanakların geliştirilebileceğine inanmayabilirler. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanları müracaatçının kötümser duygu ve düşünceleri ile çalışmalı, seçenek geliştirme çabalarına girişmelidirler. Alternatif biçimde düşünme, davranma özelliklerinden yoksun olmak da seçeneklerin geliştirilmesini engelleyebilir (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005: 91-92).

İkinci olarak, self determinasyonun anlamı, **problemin çözümünde** sosyal hizmet uzmanının değil **müracaatçının sorumlu oluşudur**. Sosyal hizmet uzmanları, problemin müracaatçının olduğunu ve bu yüzden de problemin çözümünde temel rolü müracaatçının oynaması gerektiğini anlam durumundadırlar. İşte tam bu noktada, sosyal hizmet açıkça diğer mesleklerden ayrılmaktadır. Doktorlar, avukatlar, dişçiler insanlara ne yapmaları gerektiğini tavsiye ederler. Bu tür meslek grupları öğüt verme konusunda uzmandır. İnsanlar da, genellikle bu uzmanların tavsiyesine bağlı kalırlar. Bu durumun tam tersine, sosyal hizmet uzmanları müracaatçıları ile ast üst ilişkisi geliştirmezler, eşitlikçi bir ilişki geliştirirler. Sosyal hizmet uzmanının uzmanlığı, müracaatçı için en iyinin ne olduğunu önermesi veya bilmesinde yatmaz. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılara problemlerini tanımlama, çözmek için gerekli alternatifleri geliştirme, inceleme açısından kapasite ve olanaklarını geliştirme ve aldıkları kararları uygulamaya aktarmalarında yardım etme konusunda yardım ederler (Zastrow 1995: 50-52).

Bununla birlikte, müracaatçılar, diğerlerinin haklarına zarar verdiğinde, diğerlerinin değer ve onurlarını gözetmediğinde, sosyal hizmet uzman-

ları nasıl davranacaklardır? Kimi müracaatçıların değer sistemleri, kültürel, toplumsal, ekonomik veya inanç sistemlerine dayalı olarak, kadının erkeğe boyun eğmesini, çocukların ciddi biçimde bedensel cezalandırılmasını, erkeklere kimi hizmetlerin verilmesinin reddini savunabilir. Böyle bir durumda sosyal hizmet uzmanları, istismar, baskı, şiddet, ayrımcılık gibi konulara sessiz mi kalacaktır? (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005: 92). Yine sosyal hizmet uzmanının insanın değer ve onuruna ve self determinasyona ilişkin inançları ile müracaatçının düşünceleri, kültürel ve dinsel değerlere bağlı olarak farklı olabilir. Esasen bu farklılıklar müdahale süreci başlamadan ele alınmalıdır. Bu noktada, müracaatçının değerleri diğer insanların refahı ile çatışmalı olduğunda, çatışmalı bu değerlerin değiştirilmesi, doğal olarak, sosyal hizmet müdahalesinin odağını oluşturur.

Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların insan hakları, insanın değer ve onuru, diğer insanların iyilik haline zarar veren davranışlarını, kaynağı ne olursa olsun destekleyemezler. Çocuklar istismar edilirken, öldürülürken veya kadınlar baskı görürken, herhangi bir dini inanca sahip bir grup bir başka inanışa sahip grup tarafından baskı görürken, sosyal hizmet uzmanları sessiz kalamazlar. Yine sosyal hizmet uzmanları bir kişi veya grubun bir başkasına, dolaylı bir şekilde de olsa zalimce davranması durumunda self determinasyon ilkesini teşvik edemez veya uygulayamazlar. Bir başka deyişle, self determinasyon tüm insanların hak ve onurlarına tamamen saygı duyulan ortamlarda var olabilir. Bu nedenle self determinasyon, her zaman, insan hakları ve sosyal adalet bağlamında değerlendirilmelidir (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005: 93).

Sosyal hizmet uygulamasında self determinasyon ile ilişkili sorunlar ile sıklıkla karşılaşılır. Çeşitli din ve kültürlerde kadınların erkeklerine boyun eğmesi gerektiği düşünülür, aynı zamanda kadınların

hak ve öncelikleri erkeklere göre ikincildir. Kadınların bu değerlere karşı gelmesi ise, sürgün, aşağılama, taşa tutma gibi eylemlerle cezalandırılır. Kimi toplumlarda çocukların sahibinin aile olduğu kabul edilir. Çocuklara insan olarak değil adeta bir mülk, bir obje gibi davranılır, saatler boyunca çalışmak zorundadır. Anne babanın isteklerine karşı gelmek ise fiziksel olarak yoksun bırakarak cezalandırılır. Self determinasyon ilkesine bağlı sosyal hizmet uzmanları bu adaletsizlik ve insan onuruna saygısızlık karşısında ne yapmalıdır? Müracaatçının self determinasyon hakkı ile diğerlerinin self determinasyon hakkı karşı karşıya geldiğinde, Compton, Galaway ve Cournoyer (2005: 92) tarafından müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanlarının;

1. Üzerinde uzlaşılan amaçların gerçekleştirilmesi engel olan kültürel değerlerin belirlenmesini
2. Mümkün seçenek ve çözümler ile bu seçeneklerin uygulanmasının potansiyel sonuçlarını
3. Diğerlerinin hakları ve refahını dikkate almaları önerilmektedir.

Üçüncü olarak, self determinasyon sosyal hizmet uzmanlarını müracaatçıya seçenek önermekten alıkoymaz veya öneride bulunmalarını engellemez. Esasında, sosyal hizmet uzmanları kendi bakış açılarını müracaatçı ile paylaşmak sorumluluğu taşırlar. Bu ilkeyi uygularken anahtar nokta, seçenekleri bir **öğütten** ziyade **öneri** olarak sunmaktır. Örneğin, yalnız yaşayan yaşlı annesinin fiziksel, duygusal, sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda kaygı duyan bir müracaatçıya sosyal hizmet uzmanı “yapılacak en iyi şey onu bir bakımevine yerleştirmek” şeklinde tavsiyede bulunmamalıdır. Bunun yerine, sosyal hizmet uzmanı müracaatçıya “annenizi bir bakımevine yerleştirme konusunda hiç düşündünüz mü?” şeklinde müracaatçının değerlendirmesi için bir öneride bulunabilir (Zastrow 1995: 51).

Self determinasyon ilkesi açıkça sosyal hizmet uzmanının diğer insanların haklarına karşı pasif veya tarafsız olması anlamına gelmez. Müracaatçılar, diğerlerinin haklarını, onurlarını ve refahlarını zedelerken sessiz kalmak profesyonel sorumluluk ile bağdaşmaz. Sosyal hizmet uzmanı, perspektifleri değiştiren, seçenekleri tanımlayan, fikirleri paylaşan bir profesyoneldir. Sosyal hizmet uzmanları başkalarının yerine karar vermez. Ayrıca diğer grup ve insanlara zarar verme pahasına sadece müracaatçının hak ve öncelikleri ile ilgilenmezler. Sosyal hizmet uzmanının bilgi ve deneyimini müracaatçı ile paylaşmaması, müracaatçı kararını oluştururken seçeneklerden haberdar olmaması anlamına gelebilir. Sosyal hizmet uzmanları düşünce ve deneyimlerini, müracaatçılarla paylaşma sorumluluğunu taşır. Bu paylaşım sürecinde sosyal hizmet uzmanı tarafından paylaşılanlar, takip edilecek veya uyulacak emirlerden ziyade üzerinde düşünülecek öneriler olarak sunulmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları görüşlerini, kesin gerçekler olarak sunmamalıdır. Başarılı uygulamacılar, bilgi ve fikirlerini müracaatçı tarafından rahatlıkla kabul veya red etmelerine olanak sağlayacak bir biçimde, önyargısız sunarlar.

Dördüncü olarak, müracaatçının self determinasyonu her zaman mümkündür ve sosyal hizmet uzmanının toplumu ek olarak koruma fonksiyonunun olduğu alanlar da bile, self determinasyon hakkı korunmalıdır (Zastrow 1995: 51).

Kimi uygulama alanlarında ve durumlarda, uyum göstermekte başarısız oldukları takdirde, sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıları davranışlarını değiştirmeleri konusunda yasal olarak zorlayabilirler. Böyle bir yasal otorite tipik olarak (1) Küçük çocuklar, gelişimsel özüre sahip bireyler gibi bağımlı ve incinebilir insanları korumak (2) Toplumsal normlara zarar veren insanların rehabilitasyon hizmeti almasını sağlamak için kullanılır. Örneğin, genç ve yetişkin suçlular, uyuşturu-

cu sorunu olan bireyler ve çeşitli ruhsal sorunları olan bireylerin çeşitli tedavi, rehabilitasyon, ıslah veya eğitimsel deneyim kazanmaları istenir.

Sosyal hizmet uzmanlarının yardım etme fonksiyonu yanında koruma (protective) fonksiyonları da vardır. Müracaatçılar da sosyal hizmet uzmanlarının bu iki fonksiyonu hakkında bilgilendirme hakkına sahiptir. Sosyal hizmet uzmanlarının otoritesi, müracaatçıların, üçüncü kişilerin ve insanların kendi kendilerinden korunmasına kadar genişletilebilir. Örneğin bir sosyal hizmet uzmanı, bir gencin kendi kendine zarar vermesini önleyebilmek için yasal otoritesini kullanır. Bunu yaparken müracaatçının self determinasyon hakkı ihlal edilebilir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, intihar edeceğine ilişkin ciddi kuşku bulunan bir hastayı hastane idaresine bildirmek, sosyal hizmet uzmanı açısından mesleki sorumluluktur. Benzer şekilde, evlerinde bakımlarını gerçekleştiremeyecek fiziksel rahatsızlıkları bulunan yaşlı insanlar kendi evlerinde kalmak isteyebilirler. Bu durumda, sosyal hizmet uzmanı bu insanların güvenliğini sağlayabilmek amacı ile sorumluluklarını yerine getirilerek bir başka ortamda bakılmalarını sağlayabilir. Korunma ihtiyacı self determinasyonu zedelese de bu kişiler nerede yaşayacaklarına ilişkin karar alma sürecine katılmaya teşvik edilebilirler. Yine, sosyal hizmet uzmanları müracaatçıyı korumak adına zorlayıcı güç kullanırlarken otorite kullanımını haklı kılan bilgi, otoritenin kaynağı ve otoritenin kapsamı hakkında açık olmalıdırlar. Nitekim bu konularda açık açık müracaatçı ile konuşmak gereklidir. Bu açıdan, bir birey ve profesyonel olarak zorlayıcı otoritenin gerekten gerekli olup olmadığı süreç içinde devamlı olarak değerlendirilmeli ve gücün kötüye kullanımı önlenmelidir (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005: 94; Ashman ve Hull 1999).

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları, rehabilitasyon hizmetleri almaları için zorlamaları bazı çelişkilere yol açar. Bu çelişkiler, (1) Self determinasyonu geliştiren olanakları artırma yolu ile

otorite ve hizmet rollerini bütünleştirme (2) Rehabilitasyon hizmetlerine zorlayan etkinliklerden çekilme olarak iki şekilde çözülebilir. Örneğin, ıslah hizmetlerinden yararlanan bireylere herhangi bir hizmeti en iyi nasıl kullanabilecekleri konusunda karar vermelerine yardımcı olunabilir. Hükümlülere, hapisane sistemi veya sosyal hizmet uzmanı tarafından belirlenmiş kurallara uymalarından ziyade problemleri ve gerçekleştirmek istedikleri hedefleri konusunda karar vermelerine yardımcı olarak self determinasyonu hayata geçirmelerine katkı verilebilir. Bu noktada müracaatçılar ile hizmet planını müzakere etmek, self determinasyon açısından önemlidir (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005 :96)

Self determinasyon kapsamında ele alınan bir diğer konu da sosyal hizmet uzmanının self determinasyonudur. Sosyal hizmet uzmanlarının ve diğer yardım veren meslek elemanlarının profesyonel sorumlulukları söz konusu olduğunda, gönüllü olarak bu elemanlar kendi haklarını sınırlamak zorundadırlar. Sosyal hizmet, tüm diğer meslekler gibi bilgi ve beceri tabanlı temelinde gerçekleştirilir. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanları, kendi yarar ve çıkarlarından (self interest) ziyade hizmet etmeye ve insanlara yardıma öncelik vermelidirler (Compton, Galaway ve Cournoyer 2005: 93).

SONUÇ

İnsan değer ve onuruna büyük önem atfeden ve insanların kendilerinin alacakları kararlar yolu ile gelişeceğine inanan sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından self determinasyon temel bir etik değerdir.

Şüphesiz ki self determinasyon değerinin yaşama geçirilebilmesi için sorunun çözümlenmesi, ihtiyacın karşılanması noktasında müracaatçı açısından birden çok seçenek geliştirilmelidir. Eğer müracaatçı bu seçenekleri göremiyorsa sosyal hizmet uzmanı bu noktada danışmanlık işlevini

yerine getirmelidir. Peki ya gerçekten müracaatçının seçenekleri son derece sınırlı ise ne yapılacaktır? İşte bu noktada sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların sosyal işlevselliklerini geliştirmek bakımından kullanılabilecek sosyal koşulları demokratik düzen içerisinde müracaatçı ile birlikte üretmekle yükümlüdürler. **Müracaatçıya “hadi içinde bulunduğun koşullar açısından uygun seçeneği seç ve self determinasyon hakkını kullan”** anlamına gelen bir yaklaşım, sosyal hizmette asla kabul edilemez. Tek veya son derece kısıtlı seçenekleri olan insanların seçim yapmaları asla **“self determinasyon hakkının kullanımı”** anlamına da gelmez. Bir başka deyişle, sosyal hizmet **“meydan okuyan”** bir meslek ve disiplin olarak müracaatçıların seçeneklerini arttıran yeni sosyal politika, program, proje ve hizmet modellerine yönelmek durumundadır. Böylesi bir yaklaşım ile sosyal hizmet, **“sosyal adalet”** ve **“değişme”** kavramları ile ilişkisini de kurmaktadır. İnsanların içinde yaşadıkları sosyal koşulların değiştirilmesi yolu ile sosyal işlevselliklerinin geliştirilebileceği inancına dayalı makro sosyal hizmet uygulamalarına girişmeden seçenekleri arttırabilmek çok da olanaklı gözükmemektedir. Sosyal politikada gelişme sağlamak, hizmet sunum sistemini geliştirmek, toplum örgütlenmesi ve yeni hizmet modellerine müracaatçıların katkılarını da alarak yönelmek, açıkça, müracaatçıların self determinasyon haklarını kullanabilmelerine olanak sağlamanın tek yoludur.

Sosyal hizmet uzmanları problemin çözümünde kararları alacak olan kişinin müracaatçı olması gerektiğini bilmelidirler. Daha açık bir deyişle, sosyal hizmet uzmanı müracaatçısına, adeta, **“ben senin için en iyi olanın ne olduğunu bilmiyorum, sen biliyorsun, senin olsa olsa bu konuda en iyi kararı almana rehberlik edecek yardım süreci konusunda bilgiliyim”** demektedir. Acaba içinde yaşadığımız toplumsal gerçeklik içerisinde böyle bir yaklaşım müracaatçılar ve geniş halk

kitleleri tarafından nasıl karşılanır? Müracaatçıların, “**biz sana zaten sorunlarımızı çözen için geldik, sorunlarımızı biz çözeceksek sana ne ihtiyaç var**” anlamına gelen bir karşılık vermeleri mümkün müdür? Nitekim sosyal hizmet uzmanları üzerinde yapılan bir çalışmada (Şahin 2005: 47-48), sosyal hizmet uzmanlarının yarısına yakını (%45.6)’sı mesleki ilişkide müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanının eşit üye olarak görülmesi düşüncesine katılırken, %54.4’ü müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanının eşit üye olarak görülmesi düşüncesine katılmamaktadır. Yine, sosyal hizmet uzmanlarının yarısına yakını (%45.6) bir müracaatçının yaşamında en iyinin nasıl olacağını o kişinin dışında hiç kimse –en mükemmel eğitimi almış meslek elemanları da dahil olmak üzere- bilemez düşüncesine katılırken, %54.4’ü bu düşünceye katılmamaktadır. Esasen bu bulgular, müracaatçının kendi yaşamını belirleyebilecek ölçüde yetkin, self determinasyon hakkına sahip bir insan olduğu düşüncesi ile açıkça çatışmalıdır. Sosyal hizmet felsefesi açısından müracaatçı, yaşamında kendisi için en iyinin ne olacağını bilen, self determinasyon hakkına sahip yetkin bir kişi olarak betimlenmektedir. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanının rolü, müracaatçının içinde var olan fakat henüz yaşama geçiremediği potansiyel güçlerini ortaya çıkarmasında yardımcı olmaktır. Felsefi olarak böyle bir ilişki, hem müracaatçının mesleki uygulama sürecinde eşit bir üye hem de yaşamında en iyinin nasıl olacağını bilen bir birey olarak görülmesini gerektirmektedir. Bununla beraber, sosyal hizmet uzmanlarının yarısından fazlası (%54.4) müracaatçılara yönelik bu tarz bir anlayışa sahip değildir. Bu bulgulara temel oluşturan eğitim ve kültür temelli nedenleri sorgulayan bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bununla birlikte, müracaatçının self determinasyon hakkına saygılı bir yaklaşım, sosyal hizmet uzmanının mesleki ve bilimsel bilgisi ile deneyimini müracaatçısı ile paylaşmasına engel değildir. Ter-

sine, sosyal hizmet uzmanı, anılan bilgi ve deneyimlerini müracaatçısı ile paylaşmak zorundadır. Ancak, bu paylaşım sürecinde sosyal hizmet uzmanı hiçbir zaman dikte edici bir tarz benimsememelidir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının kendi bireysel değerlerinin bilincinde olmaları son derece büyük önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, kendi bireysel değerlerine farkındalık geliştiremedikleri takdirde isteyerek veya istemeyerek müracaatçıları kendi değerlerine göre yönlendirebilirler. Böylesi bir durum, müracaatçının self determinasyon hakkının açıkça ihlali anlamına gelir.

Sosyal hizmet uzmanları self determinasyonu korumak adına müracaatçıların diğer insanların değer ve onurunu zedeleyen, iyilik hallerine zarar veren davranışları desteklemezler. Sosyal hizmet uzmanlarının temel sorumlulukları müracaatçılarına karşı olsa da, toplumu ve müracaatçıyı tehlikelere karşı koruma gibi bir sosyal kontrol fonksiyonları da bulunmaktadır. Doğal olarak, müracaatçıların diğer insanların değer ve onurunu zedeleyen, refah hallerine zarar veren karar ve davranışlarını desteklemek söz konusu olamaz. Örneğin, intihar edeceğini söyleyen veya bir başka kişiye saldırıda bulunacağını ifade eden bir müracaatçı ile çalışıldığında, konuyu “gizlilik” prensibi uyarınca değerlendirmeden ilgili kişi, kuruluş ve makamları bilgilendirmek profesyonel bir sorumluluktur. Bu noktada, mesleğin müracaatçı ve toplumu koruma işlevini birbirleri ile çelişkili olarak görmemek gerekmektedir.

Sosyal hizmet mesleği tüm diğer meslekler gibi kültürel bir bağlam içerisinde uygulanır. Bu noktada mesleğin kullandığı ilke ve kavramlar evrensel nitelik taşısa da bu kavram ve ilkelerin belirli bir kültürdeki anlamı bir diğer kültüre göre farklılık gösterebilir. Self determinasyon kavramının temelinde müracaatçı sistemlerinin karar verme sürecinde dış etkilere uzaklaşabilmesi yatmaktadır. Ülke-

mizde ailenin ve toplumun kişi hakkındaki görüşleri son derece önemli olabilmekte, adeta bu görüşler ilgili bireyin kimliğini tanımlayabilmekte, grup bağları bireysel kararları etkileyebilmektedir. Örneğin, devlet memurluğu sınavını kazanan üniversite mezunu bir genç, memuriyet yapacağı illeri tercih ederken ailesine danışmakta, hatta izin alabilmektedir. Yine önemli konularda ailenin rızası alınmadan herhangi bir eyleme geçilememektedir. Veya yurt dışında okuyan bir gençten sonunda ülkesine dönüp hizmet etmesi güçlü bir beklenti olarak ona hissettirilebilmektedir. Acaba, self determinasyon hakkını sınırlayan, self determinasyon hakkını ihlal eden bu tür durumlar toplumsal kaynaklı yaklaşım-

lar mıdır? Ülkemizi geliştirecek olan yaklaşım nasıl bir yaklaşımdır? Başarıya odaklı katı yarışmacı bir yaklaşım mı yoksa işbirliği, karşılıklı destek, dayanışma ve karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilen bir yaklaşım mı? Yoksa her ikisinin koşullara göre değişen bir dengesi mi? Bu sorular toplumsal ve politik düzeyde tartışmaya açık sorulardır. Bu noktada sosyal hizmet uygulayıcıları ve teorisyenleri için tüm dünyada kullanılan evrensel sosyal hizmet ilke ve kavramlarının, ülkemizin toplumsal ve kültürel yapısı içinde ne anlama gelmesi gerektiğini müracaatçılarla birlikte belirlemek – bu süreçte onların self determinasyon haklarını zedelemekten – açık bir görev olarak belirmektedir.

KAYNAKLAR

ABRAMSON J.S., "Participation of Elderly Patients in Discharge Planning: Is Self Determination a Reality?", **Social Work**, 1988, Cilt: 5, Sayı: 33, Ss: 443-448.

ASHMAN, K. K. ve G.F. HULL **Understanding Generalist Practice**, Second Edition, Nelson-Hall Publishers/ Chicago, 1999.

BERNSTEIN S., "Self-determination : "King or Citizen in The Realm of Values", **Social Work**, 1960, Cilt: 1, Sayı: 5, Ss: 3-8.

CONNOWAY R.S. ve M.E GENTRY, **Social Work Practice**, Englewood Cliffs NS; Prentice – Hall, 1988.

COMPTON B.R. ve B. GALAWAY, **Social Work Processes**, revised edition, The Dorsey Press, Homewood, Illinois 1979.

COMPTON B.R, B. GALAWAY ve B. R COURNOYER, **Social Work Processes**, Seventh Edition, Brooks / Cole, Thomson Learning, Belmont 2005.

EWALT P. and N.MOKUAU, "Self Determination from a Pacific Perspective", **Social Work**, 1995, Cilt: 2, Sayı: 40, Ss:168-175.

FREEDBERG S. "Self Determination: Historical Perspectives And Effects On Current Practices", **Social Work**, 1989, Cilt: 1, Sayı: 36, Ss: 33-38.

KUT S., **Sosyal Hizmet Mesleği: Temel Nitelikleri, Müdahale Yöntemleri ve Unsurları**, Ankara 1998.

National Association of Social Workers, **Code of Ethics**, Washington , DC: NASW Press. 1996.

NICHOLSAN B. L. ve G. N. MATROSS,) "Facing Reduced Decision-Making Capacity İn Health Care: Methods For Maintaining Client Self-Determination" **Social Work**, 1989, Sayı: 34, Ss: 234-238.

PERLMAN, H. H. "Self-determination: Reality or illusion?" **Social Service Review**, 1965., Sayı: 39, Ss: 410-422.

ROTHMAN J. "Client Self – Determination: Untangling the knot", **Social Service Review**, 1989, Sayı: 63, Ss: 598-612.

ŞAHİN F., "Sosyal Hizmet Uzmanlarının Güçler Perspektifinin Temellerine İlişkin Düşünceleri Üzerine Araştırma", **Sağlık ve Toplum**, 2005, Sayı: 4, Ss: 43-51.

WEICK A. ve L. POPE "Knowing What's Best: A New Look At Self Determination", **Social Casework**, 1988, Sayı: 69, Ss:10-16.

ZASTROW C., **The Practice of Social Work**, Fifth edition, Brooks / Cole Publishing Company Pasific Grove, California 1995.

Okul Çağı Çocuklarının Beslenme Çantalarının Değerlendirilmesi

- Prof. Dr. Işıl ŞİMŞEK*
- Yrd. Doç. Dr. Nurcan YABANCI*
- Şemsi TURAN**

Öz

Okul çağı çocuklarının yeterli ve dengeli beslenmesi, okul başarısı, büyüme ve gelişme açısından önemlidir. Okul çağı çocuklarının, beslenme çantalarını değerlendirmek amacıyla yürütülen bu pilot çalışma bir ilköğretim okulunda eğitim gören 90 erkek, 83 kız toplam 173 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Öğrencilerin %56.0'sının bazen, %16.8'inin düzenli olarak beslenme çantası getirdiği saptanmıştır. Günlük olarak sebze, meyve, süt, ayran gibi sağlıklı besinlerinin getirilme oranı düşük; kolalı içecek, cips, şeker, çikolata, salam, sucuk gibi besinlerin oranı ise yüksektir. Okula getirilen beslenme çantaları 1-2 besin grubu ağırlıklıdır. Sonuç olarak, ilköğretim çağı çocukları arasında okula beslenme çantası getirme alışkanlığı yaygındır. Ancak, beslenme çantalarının dengeli bir şekilde hazırlanmadığı saptanmıştır. Okula beslenme çantası getirme konusunda öğretmen, veli ve öğrenciler işbirliği içinde olmalı, mümkünse menüler diyetisyenler tarafından hazırlanmalı, veliler beslenme çantasına konulacak besin türü ve miktarı konusunda eğitilmelidir.

Anahtar kelimeler: Okul çağı çocukları, beslenme çantası, beslenme.

Abstract

Evaluation of the Lunch Boxes of School Children

Adequate and balanced nutrition is essential for growth, development and school success in school children. The current pilot study carried out to evaluate lunch box of school children was conducted over 173 students (90 boys and 83 girls) attending to a primary school. It was found that 56.0% of the students sometimes took their lunch box while 16.8% took it regularly. The rate of such healthy food as vegetables, fruit, milk and ayran they had in their lunch boxes daily was low, while the rate of such nutrients as coke, chips, candy, chocolate, salami and sausages were high. The lunch boxes dominantly had 1-2 food groups. As a conclusion, the habit of bringing lunch box to school among the children at the age of primary school is widespread. However, it was found that lunch boxes cannot be prepared in right way. It is recommended that teachers, parents and students should be in cooperation over bringing lunch box to school, the menus should be prepared by dieticians if possible and that parents should be trained over the type and amount of food to be put in lunch boxes.

Key words: School age children, lunch box, nutrition.

(*) Gazi Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Gıda ve Beslenme Eğitim AD.

(**) Şehit Adem Canpolat İlköğretim Okulu, Yozgat.

Giriş

Yaşamın her döneminde sağlıklı ve kaliteli bir yaşam için yeterli ve dengeli beslenmek temel koşul iken, büyüme ve gelişmenin hızlandığı, öğrenme ve kavrama işlevlerinin önem kazandığı okul çağında beslenmenin önemi daha da artmaktadır. Okul çocuklarında enerji ve besin öğelerinin yetersiz alımı, büyüme, gelişme ve okul başarısını olumsuz yönde etkiler (Şanlıer ve Yabancı, 2005). Yetersiz ve dengesiz beslenme malnutrisyon, şişmanlık, kalp damar hastalıkları, diyabet gibi birçok hastalığa ve ayrıca besin ögesi yetersizliklerine zemin hazırlar (Baker et al, 2007; Sun et al, 2008; Mascarenhas et al, 1999; Uauy et al, 2008). Bu dönemde kazanılan beslenme alışkanlıkları yetişkin döneme yansıtacağından, okul çağı çocuklarının beslenme durumları değerlendirilmeli, çocuklara yeterli ve dengeli beslenme alışkanlığı kazandırılmalıdır (Lytte, 2002; Stang and Bayerl, 2003).

Okul çağında beslenme öğrenme ile de yakından ilişkilidir. İyi beslenen çocukların, yetersiz ve dengesiz beslenenlere göre okul başarıları daha yüksektir. Okul sağlığı programlarının kalite ve sayısı arttıkça çocukların bilişsel gelişimleri ve akademik başarılarının arttığı, iyot, demir gibi mikrobese öğelerinin yeterli miktarda alımlarının ise problem ve test çözme ile dikkat puanlarını arttırdığı bildirilmiştir (Yehuda et al, 2006).

Tayland'da 1990'da yapılan Herkes için Eğitim Kongresi'nde, eğitimde okul, öğretmen, öğrenme yöntemleri kadar, sağlık ve beslenmenin de başarı için çok önemli olduğu belirtilmiştir. Okullar çocukların büyük bir kısmına ulaşılabilmesi nedeniyle, beslenme eğitimi için en ideal yerlerdir. Okullarda verilen beslenme eğitimi programları çocuklara doğru beslenme alışkanlığı kazandırmak açısından önemli bir yer tutar. Amerika'da çocukların yarısından çoğu üç ana öğünden birini, on çocuktan biri de, üç ana öğünden ikisini okulda tüketmektedirler (Vince-Whitman et al, 2000). Ülkemizde özel

okullar hariç okulların çoğunda öğrencilere yemek servisi yapılmamakta, evden getirilen ya da okul kantinlerinden satın alınan besinler tüketilmektedir (Gökçay ve Garipağaoğlu, 2002).

Okul çağı çocuklarının beslenme çantası getirme durumlarının ve beslenme çantalarının değerlendirilmesi amacıyla planlanan bu pilot çalışma, bir grup ilköğrencisi üzerinde yürütülmüştür.

Yöntem

Yapılan çalışma kesitsel tipte bir araştırma olup, Kocaeli ili Gebze ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir ilköğretim okulunda bulunan ve dört şubeden oluşan 5. sınıf öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Çalışmaya, 90 erkek, 83 kız toplam 173 öğrenci alınmış, verilerinin toplanması ve gözlemlerin yapılması 2006-2007 eğitim öğretim yılının birinci döneminde (1 Aralık-20 Ocak) gerçekleştirilmiştir.

Araştırma verileri iki aşamada toplanmıştır. Birinci aşamada, çocuklara konu ile ilgili kaynaklardan ve uzman kişilerin görüşlerinden yararlanılarak hazırlanan ve ön uygulaması yapılan anket formu verilmiştir. Anket formunda, öğrenciler ile ailelerine ait kişisel bilgiler ve beslenme çantası ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci aşamada ise, öğrencilerin 5 gün süre ile beslenme çantalarında getirdikleri yiyecek ve içecekler gözlem formu ile değerlendirilmiştir. Beslenme çantalarının günlük olarak değerlendirilmesi için günlük besin grubu puanı hesaplanmıştır. Yeterli ve dengeli beslenmek için her gün ve her öğünde dört besin grubundan alınması gerekir. Bu dört besin grubunu süt ve türevleri (ayran, yoğurt, sütlü tatlı, peynir vb); et (kırmızı et, balık, tavuk eti), yumurta, kuru baklagiller (kuru fasulye, nohut, vb); sebze ve meyveler ile tahıllar (ekmek, pirinç, bulgur, makarna, un ve undan yapılan besinler) oluşturmaktadır. Bu çalışmada, beslenme çantasında her besin grubundan bir besinin olması gerektiği düşünülerek, beslen-

me çantasında bulunan her besin grubu için 2'şer puan verilmiştir. Bu durumda olması gereken günlük besin grubu puanı 8'dir.

Elde edilen veriler Statistical Program for Social Science (SPSS 11.5 for Windows) istatistik programı ile değerlendirilerek cinsiyete göre dağılım tabloları yapılmıştır. İstatistiksel önemlilik sınırı

$p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, çocukların günlere göre besin grubu puanlarının ortalama ve standart sapmaları verilmiştir.

Bulgular

Öğrencilerin ailelerine ait kişisel bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Ailelerine ait Kişisel Bilgiler

	Erkek		Kız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Annenin eğitim düzeyi						
İlkokul mezunu	37	41.1	44	53.0	81	46.8
Ortaokul mezunu	26	28.9	22	26.5	48	27.8
Lise/dengi okul mezunu	21	23.3	14	16.9	35	20.2
Üniversite mezunu	6	6.7	3	3.6	9	5.2
Babanın eğitim düzeyi						
İlkokul mezunu	14	15.6	21	25.3	35	20.2
Ortaokul mezunu	21	23.3	15	18.1	36	20.8
Lise/dengi okul mezunu	40	44.4	31	37.3	71	41.1
Üniversite mezunu	15	16.7	16	19.3	31	17.9
Annenin mesleği						
Ev hanımı	77	85.6	69	83.1	146	84.4
İşçi	4	4.4	8	9.6	12	6.9
Serbest meslek	6	6.7	3	3.6	9	5.2
Memur	3	3.3	3	3.6	6	3.5
Babanın mesleği						
Serbest meslek	43	47.8	35	42.2	78	45.1
İşçi	26	28.9	22	26.5	48	27.7
Memur	12	13.3	14	16.9	26	15.0
Emekli	9	10.0	12	14.5	21	12.2
Kardeş sayısı						
1	10	11.1	11	13.3	21	12.1
2	48	53.3	39	47.0	87	50.3
3 ve üzeri	32	35.6	33	39.8	65	37.6
Toplam	90	100.0	83	100.0	173	100.0

Okula getirilen beslenme çantalarının değerlendirildiği bu çalışma kapsamına alınan 5. sınıf öğrencilerinin %89.0'u 11, %11.0'i 12 yaşındadır. Öğrencilerin annelerinin %46.8'i ilköğretim mezunu,

%84.4'ü ev hanımı olup, babalarının %41.1'i lise ve dengi okul mezunu, %45.1'i serbest meslek sahibidir. Öğrencilerin %50.3'ü 2 kardeş, %12.1'i tek çocuktur (Tablo 1).

Tablo 2. Öğrencilerin Okula Beslenme Çantası Getirme Durumlarının Değerlendirilmesi

	Erkek		Kız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Beslenme çantası getirme durumu (n:173)						
Düzenli olarak getiren	14	15.6	15	18.1	29	16.8
Bazen getiren	46	51.1	51	61.4	97	56.1
Hiç getirmeyen	30	33.3	17	20.5	47	27.2
Toplam	90	100.0	83	100.0	173	100.0
	$\chi^2=3.61, p=0.16$					
Getirmeme sebebi (n:144)*						
Kantinden alan	57	75.0	51	75.0	108	75.0
Annesi hazırlamayan	19	25.0	17	25.0	36	25.0
Toplam	76	100.0	68	100.0	144	100.0
	$\chi^2=0.0, p=1.0$					
Sevilen besinlerin konulma durumu(n:126)**						
Her zaman	48	80.0	55	83.3	103	81.7
Bazen	10	16.7	11	16.7	21	16.7
Hiç	2	3.3	-	-	2	1.6
Toplam	60	100.0	66	100.0	126	100.0
	$\chi^2=2.24, p=0.33$					
Besinlerin planlanma durumu (n:126)**						
Her zaman	34	56.7	43	65.2	77	61.1
Bazen	21	35.0	19	28.8	40	31.7
Hiç	5	8.3	4	6.0	9	7.2
Toplam	60	100.0	66	100.0	126	100.0
	$\chi^2=0.98, p=0.61$					
Planlamayı yapan kişiler (n:117)***						
Annesi ile beraber	28	50.9	43	69.3	71	60.7
Kendisi	12	21.8	13	21.0	25	21.4
Annesi	15	27.3	6	9.7	21	17.9
Toplam	55	100.0	62	100.0	117	100.0
	$\chi^2=6.67, p=0.036^a$					

^ap<0.05

*Hiç getirmeyen ve bazen getirenler göre değerlendirilmiştir.

** Düzenli olarak ve bazen getirenler göre değerlendirilmiştir.

***Beslenme çantasını her zaman ve bazen planlayanlara göre değerlendirilmiştir.

Okul saatleri içerisinde, öğrencilerin %61.3'ü bazen, %17.9'u da sürekli acıktıklarını, %20.8'i ise hiç acıkmadıklarını; acıkan öğrencilerin ise %56.9'u beslenme çantasında getirdikleri ile, %43.1'i de kantinden aldığı yiyecek ve içecekler ile ders aralarında karınlarını doyurduklarını bildirmişlerdir. Okula düzenli olarak beslenme çantası getirme sıklığı erkekler de %15.6, kızlarda %18.1'dir. Çocukların %56.1'i okula bazen beslenme çantası getirdiğini, %27.2'si de hiç getirmediğini bildirmişlerdir. Okula beslenme çantası getirmeme nedenleri arasında kantinden satın almak (%75.0) ve

annenin evde hazırlamaması (%25.0) yer almaktadır. Beslenme çantası getiren çocukların genelde sevdikleri besinler çantalarına konmakta (%81.7), %61.1'inin her zaman, %31.7'sinin de bazen çantaya koydukları besinleri planladıkları ve bu planın %60.7'sinin çocuk ve annesi tarafından yapıldığı, öğretmenin bu plana karışmadığı tespit edilmiştir. Beslenme çantasına koyulacak besinlerin planlanmasında, erkek ve kız öğrencilerin uygulamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$) (Tablo 2).

Tablo 3. Beslenme Çantasında Yer Alan Besinlerin Günlere göre Dağılımı

	Pazartesi (n:92)		Salı (n:116)		Çarşamba (n:117)		Perşembe (n:124)		Cuma (n:125)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Süt grubu										
Süt	6	6.5	5	4.3	7	6.0	7	5.7	6	4.8
Ayran	8	8.7	17	14.7	17	14.5	20	16.1	16	12.8
Yoğurt	-	-	1	0.9	1	0.9	0	0	0	0
Peynir	21	22.8	38	32.8	28	23.9	35	28.2	24	19.2
Et grubu							0	0	0	0
Kırmızı et	19	20.7	20	17.2	24	20.5	29	23.4	18	14.4
Salam, sucuk vb	18	19.6	20	17.2	13	11.1	17	13.7	17	13.6
Sebze ve meyve grubu										
Taze sebze	3	3.3	3	2.6	6	5.1	5	4.0	2	1.6
Meyveler	30	32.6	27	23.3	37	31.6	41	33.1	39	31.2
Tahıl grubu									0	0
Ekmek	58	63.0	74	63.8	59	50.4	73	58.9	53	42.4
Börek, poğaç	27	29.4	11	9.5	25	21.4	18	14.5	27	21.6
Kek, kurabiye	17	18.5	17	14.7	22	18.8	23	18.5	20	16
Bisküvi, kraker	10	10.9	6	5.17	9	7.7	12	9.7	10	8
Diğer besinler										
Patates kızartması	5	5.4	7	6.0	5	4.3	7	5.7	4	3.2
Cips	19	20.7	13	11.2	14	12	13	10.5	18	14.4
Su	58	63.0	50	43.1	47	40.2	58	46.8	54	43.2
Kolalı içecekler	7	7.6	2	1.7	3	2.6	4	3.2	6	4.8
Hazır meyve suyu	67	72.8	46	39.7	65	55.6	67	54.0	68	54.4
Çikolata-şeker	13	14.1	11	9.5	14	12	15	12.1	12	9.6
Günlük Besin Grubu Puanı* $\bar{x} \pm SD$	3.4±2.2		3.8±1.9		3.9±2.0		4.3±2.0		3.8±1.9	

*4 besin grubundan her birine 2 puan verilerek değerlendirme yapılmıştır. Beslenme çantasının yeterli ve dengeli olması için öğrencinin bir günde toplam 8 puan alması gerekmektedir.

Öğrencilerin bir hafta boyunca beslenme çantalarında getirdikleri yiyecek ve içecekler gözlemlenmiştir. Pazartesi günü 92 öğrenci beslenme çantası getirirken, öğretmenin kontrolüyle bu sayı düzenli olarak artmış, Cuma günü 125 öğrencinin beslenme çantası getirdiği saptanmıştır. Bir haftalık gözlem sonucunda beslenme çantalarında en çok getirilen yiyecek ve içecekler arasında hazır

meyve suyu, ekmek, börek-poğaçaya yer almaktadır. Günlük olarak sebze, meyve, süt, ayran gibi sağlıklı besinlerin getirilme oranı düşük, kolalı içecek, cips, şeker, çikolata, salam, sucuk gibi besinlerin ise yüksek bulunmuştur. Günlük besin grubu puanları 3.4±2.2 (Pazartesi), 3.8±1.9 (Salı), 3.9±2.0 (Çarşamba), 4.3±2.0 (Perşembe), 3.8±1.9 (Cuma) olarak hesaplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 4. Öğrencilerin Beslenme Çantalarının Temizlenme Durumu Dağılımı

	Erkek		Kız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Beslenme çantasının temizliğinin yapılma durumu (n:126)*						
Her zaman temizlenen	41	32.5	45	68.2	86	68.2
Bazen temizlenen	14	11.1	20	30.3	34	27.0
Temizlenmeyen	5	3.9	1	1.5	6	4.8
Toplam	60	100.0	66	100.0	126	100.0
$\chi^2=3.63, p=0.16$						
Beslenme çantasının temizliğini yapan bireyler (n:120)**						
Kendisi	28	50.9	28	43.0	56	46.7
Annesi	23	41.8	20	30.8	43	35.8
Annesiyle beraber	4	7.3	17	26.2	21	17.5
Toplam	55	100.0	65	100.0	120	100.0
$\chi^2=7.48, p=0.024^a$						

^ap<0.05

* Beslenme çantası getiren öğrencilere göre değerlendirilmiştir.

** Beslenme çantasını temizlemeyen öğrencilere göre değerlendirilmiştir.

Beslenme çantası getiren öğrencilerin %68.2'si her zaman, %27.0'si de bazen beslenme çantalarını temizlediklerini, beslenme çantası temizliği yapan öğrencilerin ise %46.7'si bu temizliği kendilerinin yaptıklarını bildirmişlerdir. Kız öğrencilerin

erkek öğrencilere göre beslenme çantalarının temizliğini daha çok kendilerinin yaptıkları ve aradaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p<0.05$) (Tablo 4).

Tablo 5. Öğrencilerin Kantinden Bazı Yiyecek ve İçecekleri Alma Durumları (n:173)

	Sık sık		Bazen		Hiç	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Süt	11	6.4	41	23.7	121	69.9
Ayran	34	19.7	70	40.5	69	39.8
Meyve suları	74	42.8	68	39.3	31	17.9
Kola, gazoz vb	20	11.6	60	34.7	93	53.7
Hamburger, köfte ekmek vb	28	16.2	82	47.4	63	36.4
Kek, bisküvi, kraker vb	17	9.8	94	54.3	62	35.9
Tost, sandviç vb	52	30.1	78	45.0	43	24.9
Simit, poğaç vb	57	32.9	88	50.9	28	16.2
Çikolata, gofret, şekerleme vb	9	5.2	86	49.7	78	45.1
Cips	36	20.8	56	32.4	81	46.8

Beslenme çantası getiren ve getirmeyen öğrenciler kantinden de bazı besinler almaktadırlar. Sık sık alınan besinler sırasıyla hazır meyve suları (%42.8), simit, poğaç vb (%32.9), tost, sandviç (%30.1), cips (%20.8)'tir; süt hiç alınmayan besinlerin başında gelmektedir (%69.9). Kek, bisküvi, kraker (%54.3), simit, poğaç vb (%50.9), çikolata, gofret, şekerleme (%49.7) bazen alınan besinler arasındadır (Tablo 5).

Tartışma

Okul beslenme programları halk sağlığı için önemli kavramlardır. Okul çağında çocukların ye-

terli ve dengeli beslenmesi, büyüme gelişme ve okul başarısı açısından çok önemlidir. Türkiye'de ilköğretim çağı çocuklarının büyük kısmı okul saatlerinde beslenme gereksinimlerini evden getirdikleri ya da kantinden satın aldıkları besinler ile karşılamaktadırlar. Bu çalışmada, okul saatleri içerisinde, öğrencilerin %79.2'si acıktıklarını bildirmiş, acıkan öğrencilerin %56.9'u beslenme çantasında getirdikleri ile %43.1'i de kantinden aldıkları besinler ile karınlarını doyurduklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada, ilkokula devam eden çocukların %16.8'inin her zaman, %56.1'inin bazen beslenme çantası getirdikleri; erkek öğrencilerin

%33.3'ünün, kız öğrencilerinde %20.5'inin okula hiç beslenme çantası getirmedeği saptanmıştır. Okula beslenme çantası getirme konusunda, kız öğrencilerin, daha duyarlı oldukları görülmektedir. Ayrıca, araştırmanın gözlem aşamasının beslenme çantası getiren öğrencilerin sayısında artışa neden olduğu saptanmıştır. Beslenme saatlerinin öğretmen kontrolünde yapılması çocukların bu konuda daha dikkatli olmasına katkıda bulunacaktır. İlköğretim çağında beslenme çantasının yaygın olduğu, sonraları ise çocukların dışarıdan istedikleri besinleri aldıkları bilinmektedir. Okula beslenme çantası getirmeme sebepleri olarak çocukların kantinden satın almayı tercih etmeleri (%75.0) ve annelerinin hazırlamamasını bildirmişlerdir. Oktar ve Şanlıer (1999) yaptıkları bir çalışmada, okula beslenme çantası getirmeme nedenleri arasında, çocukların canlarının istememesi, annelerinin beslenme çantası hazırlamaması ve çocukların çantalarını getirmeyi unutmaları gibi açıklamaların yer aldığını bildirmişlerdir.

Okula beslenme çantası getirmeyen çocuklar, kantinden veya okulun çevresinden satın aldıkları besinler ile karınlarını doyurmaktadırlar. Amerika'da yapılan bir çalışmada, fast food restoranların büyük kısmının okulun yakın çevresinde bulunduğu bildirilmiştir (Austin et al, 2005). Kantinde veya fast food restoranlarda satılan tost, hamburger, kola, hazır meyve suyu gibi besinlerin enerjileri yüksek olmasına rağmen, protein, vitamin ve mineral içerikleri düşüktür. Amerika'da yapılan diğer bir çalışmada, fast food menülerinin sadece %3'ünün sağlıklı beslenme önerilerini karşıladığı, bu menülerin şeker, yağ ve enerji içeriklerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (O'Donnell et al, 2008). Bu tür besinlerin tüketim sıklıklarının artması ile şişmanlık yakından ilişkilidir (Davis and Carpenter, 2009). Bu nedenle kantinlerin ve okul çevresinin iyi bir şekilde planlanması ve kantinlerde satılan besinlerin denetlenmesi, kantinde çalışan personelin eğitilmesi gerekmektedir.

Beslenme çantasına konulacak besinlerin seçimi de önemlidir. Bu çalışmada, erkeklerin %50.9'u, kızların ise %69.3'ü beslenme çantalarına konulacak besinlere anneleri ile beraber karar verdiklerini, yani beslenme çantasına konulacak besinleri anneleri ile beraber planladıklarını belirtmişlerdir. Beslenme çantasına konulacak besinleri sadece annesi planlayanlar, erkek öğrencilerde daha yüksektir. Bu çalışmada, çocukların beslenme çantasının planlamasına öğretmenlerin katılmadığı saptanmıştır. Okulda beslenme saatlerinde, uzmanlar tarafından hazırlanmış, süt, et, sebze-meyve ve tahıl grubundan bir besin içeren, evde hazırlaması kolay ve ekonomik menülere uyulması, bu menülerin sınıf öğretmenleri tarafından kontrol edilmesi çocuklara doğru beslenme alışkanlığı kazandırmak açısından önemlidir. Örneğin beslenme çantasına konulan sosis ekmek-hazır meyve suyu ve çikolata yerine, peynir, domates, ekmekten hazırlanmış bir sandviç, süt ve taze meyve suyu daha sağlıklı ve ekonomiktir. Tat, besin alımını etkileyen etmenlerin başında gelmektedir. Bu çalışmada, beslenme çantası getiren çocukların %81.7'si her zaman beslenme çantasına sevdikleri besinlerin konduğunu bildirmişlerdir. Bu nedenle, beslenme çantasına konulacak besinler planlanırken, çocuğun sevdiği besinlerin tercih edilmesi de önemlidir. Örneğin süt sevmeyen bir çocuğa ayran veya tatlı yemek isteyen bir çocuğa tahin-pekmez sürülmüş 1 dilim kepekli ekmek önerilebilir. Beslenme çantası hazırlarken, çocukların tercihlerini göz önüne almak, çocukların beslenme saatlerinin daha zevkli geçmesine ve çocukların beslenme çantası getirerek dışarıdan hazır besin satın almalarının önlenmesine katkı sağlar. Ayrıca, tüm sınıfın aynı menüye uyması, sınıf ortamında birlik sağlanarak, arkadaşlar arasında ayırmacılığı da azaltır. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı'nın okullarda uygulanan beslenme saatlerinde evden getirilen beslenme çantaları için uzman kişiler tarafından hazırlanmış menüleri uygulaması gerektiği, bu ko-

nuda yöresel ve kültürel etmenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

Beslenme çantalarında genellikle 1 ya da 2 besin grubundan besinlerin yer aldığı; süt, sebze ve meyve grubundan yetersiz, daha çok tahıl grubu (beyaz ekmek, kek, simit ve poğaçça) içerikli olduğu saptanmıştır. Beslenme çantalarında tahıl grubunun yanı sıra et grubundan köfte, salam, sucuk, sosis gibi besinlerin bulunduğu gözlenmiştir. Beslenme çantalarında çinko, demir ve posa yönünden zengin olan yağlı tohumların hiç bulunmadığı, kola, hazır meyve suyu, cips, şeker, çikolata gibi besleyici değeri olmayan, enerji ve şeker içeriği yüksek besinlerin daha çok yer aldığı saptanmıştır. Bu besinlerin zararlı olduğu, şişmanlık, şeker hastalığı gibi kronik hastalıklara neden olacağı, ebeveynlere, öğretmenlere ve çocuklara anlatılmalı, bu besinlerin tamamen yasaklanmasından çok ayda bir kaç kere tüketilmesi gerektiği öğretilmelidir. Beslenme çantalarında 4 besin grubundan da bulunmasına önem vermek gereklidir. Bu durumda öğrencilerin beslenme çantalarının yeterli ve dengeli hazırlanmadığı, yani dört temel besin grubuna ait besinlerin çantada düzenli olarak yer almadığı, öğrencilerin çoğunlukla tek taraflı beslendiği düşünülmektedir.

İngiltere’de yapılan bir çalışmada, evden getirilen besinlerin potasyum, çinko içerikleri düşük; şeker ve doymuş yağ içerikleri yüksek bulunmuştur. Evden sebze ve meyve getirenlerin sayısının da düşük olduğu bildirilmiştir. Beslenme çantalarının içerikleri annenin eğitim düzeyiyle ilişkilidir. Bu nedenle ailelere çocuklarının beslenmesi, beslenme çantası hazırlarken dikkat etmeleri gereken hususlar konusunda eğitim verilmesi önerilmiştir (Rogers et al, 2007).

Clark and Fox (2009), Okul Beslenme ve Diyet Değerlendirmesi Çalışması’nda 287 okulda, 1-12 sınıfta okuyan 2314 çocuğun enerji ve besin öğeleri alımlarını değerlendirmiş, okulda verilen öğün-

lerin beslenme durumu üzerine etkisini incelemişlerdir. Sonuç olarak öğrencilerin %92.0’sinin aşırı sodyum, %80.0’inin de fazla doymuş yağ aldığı; okulda verilen öğünlerin çocuklarda besin ögesi yetersizliklerini önlediği, ancak fazla sodyum alınmasına neden olduğu ve bu nedenle okulda verilen öğünlerin mutlaka uzman kontrolünde verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

Okulda yemek için evden getirilen besinlerin, yani beslenme çantalarının içermesi gereken besinler ve besin öğeleri ile ilgili olarak geliştirilmiş bir standart yoktur. Okulda öğrencilere verilen öğünler için ise, her ülke kendine özgü standartlar geliştirmiştir. İngiltere’de Eylül 2007’den itibaren uygulanan okul öğünleri standardına göre, okulda çıkan öğünler çocukların enerji ihtiyacının %30±5’ini, protein ihtiyacının en az %30.0’ünü, vitamin A, vitamin C, folat, kalsiyum, demir ve çinko ihtiyaçlarının da en az %35.0’ini karşılamalıdır. Öğünlerin yağ ve şeker içeriği sırasıyla enerjinin %30.0 ve %11.0’ini geçmemelidir (School Food Trust, 2007).

İngiltere’de çocukların okula evden besin getirmeleri yaygındır. Rees et al (2008), okullarda verilen öğünler ile çocukların evden getirdikleri besinlerin enerji ve besin ögesi içeriklerini karşılaştırmışlardır. Araştırmaya alınan 120 çocuğun 62’si okulda verilen öğünler ile 58’i de evden getirdiği besinler ile beslenmektedir. Okuldaki öğünler ile beslenme çantalarının enerji ve protein değerleri birbirine benzer iken, beslenme çantalarında doymuş yağ, şeker, sodyum, kalsiyum, demir ve vitamin C miktarları okulda verilen öğünlere göre yüksektir. Beslenme çantaları, okul öğünlerinin 2 katı kadar şeker içermektedir. Beslenme çantaları meyve, okul öğünleri de sebze yönünden zengindir. Beslenme çantalarında kraker, cips gibi atıştırmalıklar (%56.0), en az 1 porsiyon meyve (%58.0), çikolata, kek, bisküvi (%50.0) gibi besinler bulunmaktadır. Evden okula en çok getirilen besin jam-

bon ve/veya peynirle yapılmış sandviçtir, beslenme çantaları genelde yeterli ve dengeli değildir.

Sebze ve meyve tüketimi, kalp damar hastalıkları, kanser, gibi kronik hastalıkların önlenmesinde etkilidir (Maynard et al, 2003; Ness et al, 2005). Bu nedenle vitamin, mineral ve posadan zengin olan sebze ve meyvelerin en az 1 porsiyon olacak şekilde beslenme çantasında yer almaları sağlanmalıdır (Horne et al 2008). Bir okulda 4-11 yaş arası çocukların okulda beslenme saatlerinde, 16 gün boyunca, sebze ve meyve tüketimini artırmak amacıyla "Kahraman Yiyecek Adam"ın maceralarını içeren videolar seyrettirmişler ve çocuklara küçük ödülleri vermişlerdir. Bir yıl sonunda çocukların beslenme çantasına konan sebze ve meyve miktarlarında başlangıca göre artış görülürken, uygulamaya katılmayan öğrencilerin beslenme çantasındaki sebze ve meyve miktarının azaldığı saptanmıştır.

Beslenme çantalarının temizliği de önemli bir konudur. Bu çalışmada, beslenme çantası getiren erkek öğrencilerin %32.5'inin, kız öğrencilerin ise %68.2'sinin düzenli olarak beslenme çantalarını temizledikleri belirlenmiştir. Beslenme çantasının temizliği ve yapıldığı malzemeler de, içerisine konan besinlerin enerji ve besin içerikleri kadar önemlidir. Beslenme çantaları değişik malzemelerden yapılabilir. Türkiye'de ise, genellikle naylon kumaşlardan üretilen, yumuşak özellikte ve üzerine çizgi film kahramanlarının yerleştirildiği beslenme çantaları bulunmaktadır. Beslenme çantalarının temizliği ve gıda güvenliği konusunda anne babaların ilgili olduğu, beslenme çantalarının rutin olarak temizlendiği, konan besinlerin ısısına dikkat edildiği bildirilmiştir (Hudson and Walley 2009). Çocuklara besinlerini koymaları için, ısı yalıtımlı, ergonomik, temizlemesi kolay malzemelerden yapılan beslenme çantaları önerilebilir.

Çocuklar okulda yemek çıkarsa da, beslenme çantası getirirse de, okul kantinlerinden yiyecek ve

içecek satın almaktadırlar. Özellikle ilköğretim çağında, çocuklara verilen harçlıkların okulda yiyecek ve içecek olarak harcandığı ve bunun çocuğun hoşuna gittiği bilinmektedir. Bu çalışmada, öğrenciler hazır meyve suyu, tost, sandviç, simit, poğaçaya gibi besinleri her zaman; kek, bisküvi, kraker, çikolata, gofret, şekerleme, ayran, hamburger, köfte-ekmek gibi besinleri bazen aldıklarını bildirmişlerdir. Kantinden hiç satın alınmayan besin ise, kalsiyumdan zengin ve özellikle adölesan dönemde önemi daha da artan sütteür.

Sonuç ve öneriler

Sonuç olarak, ilköğretim çağı çocukları arasında okula beslenme çantası getirme alışkanlığı yaygındır. Ancak, bu beslenme çantalarının besin grupları açısından değerlendirme yapıldığında, tahıla dayalı olduğu, hazır meyve suyu, şeker, çips gibi sağlıklı olmayan besinleri içerdiği gözlenmiştir. Bu nedenle beslenme çantalarının hazırlanması konusunda anne ve sınıf öğretmenleri bilinçlendirilmeli, öğün aralarında seçilen besinler konusunda ilköğretim çocuklarına eğitim verilmeli, bu konuda Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı'ndan destek alınmalıdır. Okula beslenme çantası getirme konusunda öğretmen, veli ve öğrenciler işbirliği içinde olmalı, mümkünse menülerin beslenme uzmanları tarafından hazırlanması sağlanmalıdır. Gerek öğretmen, gerekse veliler çocukların beslenme çantasına konulacak besin türü kadar, miktarları ayarlarken onların enerji ve besin ögesi ihtiyacını da göz önüne almalıdır, bu konuda da diyetisyenlerden yardım alınması önerilmektedir. Beslenme saatinde öğretmenlerin öğrencilerle birlik olarak, onları beslenme konusunda bilgilendirmesi, beslenme saatinin zevkli ve neşeli hale getirilmesi ve böylece öğrencinin okula beslenme çantası getirme isteğinin artırılması sağlanmalıdır. Ayrıca, beslenme saatlerinin öğretmen kontrolünde yapılması, çocukların bu konuda daha dikkatli olmasını da sağlayacaktır. Beslenme çantalarının üretildiği

malzemelerin sık sık kontrol edilmesi ve üretimde kullanılan malzemelerin zararsız olmasına ve beslenme çantalarının temizliğine dikkat edilmesi de beslenme kadar önemli bir konudur.

Beslenme çantaları için Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve üniversitelerin ilgili

bölgelerinin işbirliği ile beslenme çantalarına konulan besinler için bir standart geliştirilmesinin ve bu standartlara uyulmasının, çocukların sağlığını, okul başarılarını, büyüme ve gelişmelerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

AUSTIN, S.B., MELLY, S.J., SANCHEZ, B.N., PATEL, A., BUKA, S. & GORTMAKER, S.L., "Clustering of fast-food restaurants around schools: A novel application of spatial statistics to the study of food environments", **American Journal of Public Health**, 2005, sayı: 95, Ss.: 1575-1581.

BAKER, J.L., OLSEN, L.W. & SØRENSEN, T.I., **New England Journal of Medicine**, 2007, sayı: 357, Ss.: 2329-2337.

CLARK, M.A. & FOX, M.K., "Nutritional Quality of the Diets of US Public School Children and the Role of the School Meal Programs, **Journal of American Dietetic Association**, 2009, sayı: 109(2 Suppl), Ss.: 44-56.

DAVIS, B., & CARPENTER, C. (2009). **Proximity of Fast-Food Restaurants to Schools and Adolescent Obesity, American Journal of Public Health**, 2009, sayı: 99, Ss.: 505 -510.

GÖKÇAY, G. VE GARİPAĞAOĞLU, M., **Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Beslenme**, Saga Yayınları, İstanbul 2002.

HORNE, P.J., HARDMAN, C.A., LOWE, C.F., TAPPER, K., LE NOURY, J., MADDEN, P., PATEL, P. & DOODY, M., Increasing Parental Provision and Children's Consumption of Lunchbox Fruit and Vegetables in Ireland: The Food Dudes Intervention, **European Journal of Clinical Nutrition**, 2009, sayı: 63, Ss.: 613-618.

HUDSON, P.K. & WALLEY, H., Food Safety Issues and Children's Lunchboxes, **Perspectives in Public Health**, 2009, sayı: 129, Ss.: 77-84.

LYTLE, L.A., Nutritional Issues for Adolescents, **Journal of American Dietetic Association**, 2002, sayı: 102 (3S), Ss.: S8-S12.

MASCARENHAS, M.R., TERSHAKOVEC, A.M., & STETTLER, N. (1999). Nutrition interventions in

- childhood for the prevention of chronic diseases in adulthood. *Current Opinion in Pediatrics* sayı: 11(6), Ss.: 598-604.
- MAYNARD, M., GUNNELL, D., EMMETT, P., FRANKEL, S. & DAVEY SMITH, G., Fruit, Vegetables, and Antioxidants in Childhood and Risk of Adult Cancer the Boyd Orr Cohort, *Journal of Epidemiology and Community Health*, 2003, sayı: 57, Ss.: 218-225.
- NESS, A.R., MAYNARD, M., FRANKEL, S., DAVEY SMITH, G., FROBISHER, C., LEARY, S.D., EMMETT, P.M. & GUNNELL, D., **Diet in Childhood and Adult Cardiovascular and all Cause Mortality: the Boyd Orr Cohort. Heart**, 2005, sayı: 91, Ss.: 894-898. makale ismi ise dergi ismi nerede
- O'DONNELL, S.I., HOERR, S.L., MENDOZA, J.A., TSUEI, GOH, E., Nutrient Quality of Fast Food Kids Meals, **American Journal of Clinical Nutrition**, 2008, sayı: 88, Ss.: 1388-1395.
- OKTAR İ. VE ŞANLIER N., "İlköğretim Okullarında Uygulanan Beslenme Programları ve Öğrencilerin Beslenme Davranışları İle İlgili Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri", **Mesleki Eğitim Dergisi**, 1999, sayı: 1(2), Ss.: 57-65.
- REES, G.A., RICHARDS, C.J. & GREGORY, J., Food and Nutrient Intakes of Primary School Children: A Comparison of School Meals And Packed Lunches, **Journal of Human Nutrition and Dietetics**, 2008, sayı: 21, Ss.: 420-427.
- ROGERS, I.S., NESS, A.R., HEBDITCH, K., JONES, L.R. & EMMETT, P.M., Quality of Food Eaten in English Primary Schools: School Dinners vs Packed Lunches, **European Journal of Clinical Nutrition**, 2007, sayı: 61, Ss.: 856-864.
- School Food Trust, "Children's Lunchtime Choices Following the Introduction of Food-Based Standards for School Lunch; Observations from Six Primary Schools in Sheffield", 12.09.2007, at URL: http://www.schoolfoodtrust.org.uk/UploadDocs/Contents/Documents/childrens_lunchtime_choices.pdf
- STANG, J. & BAYERL, C.T., "Position of the American Dietetic association: child and adolescent food and nutrition programs", **Journal of American Dietetic Association**, 2003, sayı: 103(7), Ss.: 887-893.
- SUN, S.S., LIANG, R., HUANG, T.T., DANIELS, S.R., ARSLANIAN, S., LIU, K., et al., "Childhood Obesity Predicts Adult Metabolic Syndrome: the Fels Longitudinal Study", **Journal of Pediatrics**, 2008, sayı: 152, Ss.: 191-200.
- ŞANLIER,, N. VE YABANCI, N., **Okul Çağında Beslenme, 7-14 Yaş Çocuk Gelişimi Eğitimi**, İstanbul 2005, Morpa Kültür Yayınları.
- UAUY, R., KAIN, J., MERICQ, V., ROJAS, J., & CORVALÁN, C., Nutrition, Child Growth, and Chronic Disease Prevention, **Annals of Medicine**, 2008, sayı: 40, Ss.: 11-20.
- VİNCE-WHITMAN, C., ALDİNGER, C., LEVİNGER, B. & BİRDHİSTLE, I. (2000). Thematic Studies. School Health and Nutrition, UNESCO, World Education Forum, Dekar, Senegal.
- YEHUDA, S., RABINOVITZ, S., & MOSTOFKY, D.I., Nutritional deficiencies in learning and cognition. *Journal of Padiatric Gastroenterology and Nutrition*, 2006, sayı: 43, Ss.: 22-25.

